

ที่ระลึก

งานเปิดพระอนุสาวรีย์

23.2
524ท
ป.ป.
3

923.2

524ท

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมพระยาตำราพระอักษร

ภาพจากปก ขวา - สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ
กลาง - พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ซ้าย - พลเอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

พระบรมราโชวาท

ของ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช

การทำงานให้สำเร็จขึ้นอยู่กับความสามารถสองอย่างเป็นสิ่งสำคัญ คือ
สามารถในการใช้วิชาความรู้อย่างหนึ่ง สามารถในการประสานสัมพันธ์กับผู้อื่นอีก
อย่างหนึ่ง ทั้งสองประการนี้ต้องดำเนินคู่กันไป และจำเป็นต้องกระทำด้วยความ
สุจริตกาย สุจริตใจ ด้วยความคิดความเห็นที่เป็นอิสระปราศจากอคติ และด้วย
ความถูกต้องตามเหตุตามผลด้วย จึงจะช่วยให้งานบรรลุจุดหมายและประโยชน์
ที่พึงประสงค์โดยครบถ้วนแท้จริง.

อภิธานนาการจาก

พ.ศ. ๒๕๒๕ ๒๕๒๕ ๒๕๒๕

(พระบรมราโชวาท พระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน เนื่องในวันข้าราชการพลเรือน ๑ เมษายน ๒๕๒๕)

STEAD
 เลขประจำตัว
 ๖๕๕๖
 (๖๕๕๖) เลขประจำตัว
 ๖๕๕๖
 ๖๕๕๖ ๖๕๕๖ เลขประจำตัว

Handwritten signature in Thai script

๖๕๕๖ ๖๕๕๖
 ๖๕๕๖ ๖๕๕๖
 ๖๕๕๖ ๖๕๕๖
 ๖๕๕๖ ๖๕๕๖
 ๖๕๕๖ ๖๕๕๖
 ๖๕๕๖ ๖๕๕๖

N. 19.

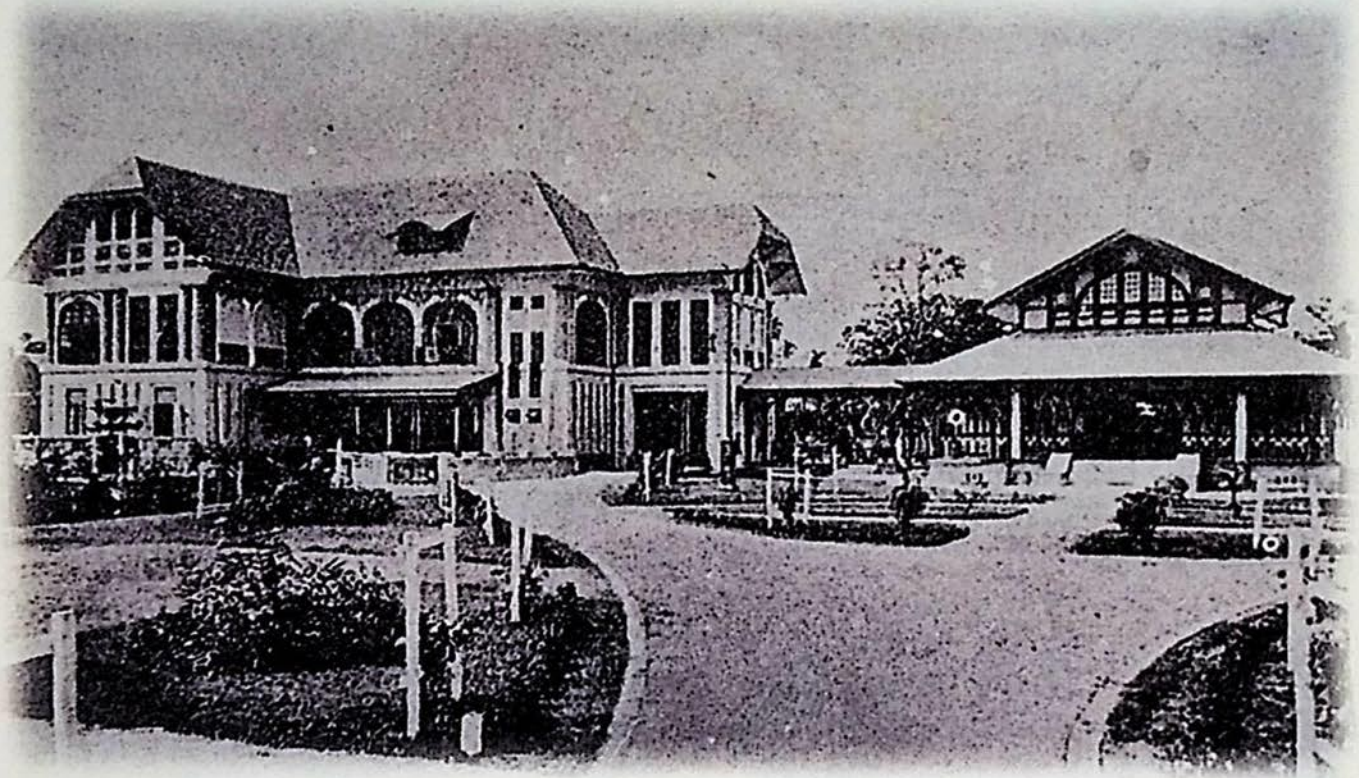
พระมหากษัตริย์คุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานพระบรมราชวโรกาส ให้ครอบครัว หม่อมราชวงศ์สังขดิศ ดิศกุล เข้าเฝ้าฯ ณ วังสระปทุม และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามบุตรชายคนเดียวของ หม่อมหลวงปนัดดา ดิศกุล ว่า เด็กชาวยรดิศ ดิศกุล ณ อยุธยา

อังกอร์วัต

พุทธศักราช ๒๔๕๔

๑

วังวรดิศ พุทธศักราช ๒๕๔๑

คำนำ

คณะผู้ริเริ่มงานสร้างพระรูปอนุสาวรีย์ พลเอกสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ร่วมประชุมกัน และมีความเห็นพ้องต้องกันว่า พลเอกสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นปูชนียบุคคลของชาติ ได้ทรงทำคุณประโยชน์ไว้อย่างใหญ่หลวงแก่ประเทศ แม้ในยามที่เอกราชของชาติประเทศถูกภัยคุกคาม และได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงรับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทสนองพระบรมราโชบาย พัฒนาแผ่นดินสู่สยามยุคใหม่ ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้น เป็นบันไดให้ชาติไทยเรามีความรุ่งเรืองสถาพรตราบจนทุกวันนี้

ผู้ที่มีจิตใจจงรักภักดีในพระองค์ท่านจึงได้พร้อมใจกันร่วมเป็นคณะกรรมการดำเนินการจัดทำหนังสือที่ระลึกเล่มนี้ขึ้น และจัดสร้างพระรูปอนุสาวรีย์อัญเชิญประดิษฐาน ณ วังวรดิศ เพื่อเป็นที่สักการะบูชา และเป็นอนุสรณ์ที่ระลึกถึงแห่งคุณงามความดี แก่อนุชนรุ่นหลังของชาติสืบไปอย่างไม่มีวันจบสิ้น

คณะกรรมการดำเนินการฯ

๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๑

สารบัญ

หน้า

- ✽ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
(ดวงชะตา - ฤกษ์เททองหล่อพระรูปอนุสาวรีย์) ๑๐
- ✽ พระรูปอนุสาวรีย์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๑๑
- ✽ วัจวรดิศ ๑๒
- ✽ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ - เจ้าคุณพระเทพโมลี ๑๖
- ✽ กำกลอน ถวายพระเกียรติ - พลตรี บุญชู ยี่สาคร ๑๗
- ✽ วสันตดิถีกฉันท์ ๑๔ - หม่อมหลวงปนัดดา ดิศกุล ๑๘
- ✽ พระประวัติลูกเล่า - หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ... ๑๙
- ✽ อนุทินพระประวัติ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๕๒
- ✽ พระโอรสและพระธิดา ใน พลเอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ .. ๕๙
- ✽ ภาพที่ช่วยให้ สยามยังอยู่ยัง ยืนยง ๖๑
- ✽ บทความพิเศษ - หม่อมหลวงปนัดดา ดิศกุล ๖๔
- ✽ คติธรรมและแนวคิดสำคัญบางประการ ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๗๖
- ✽ พระเกียรติประวัติของพระบาทสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
ในประเทศสวีเดนและแลนด์บางเรื่อง ๗๙
- ✽ พระกาตา กัมภยันตรา ๘๗
- ✽ บันทึกเนื่องมาจากพระกาตา ๘๘

เลขทะเบียน 21685/1975

923 2

เลขหมู่ 5247

วัน เดือน ปี 08 พ.ค. 2544

พระรูปอนุสาวรีย์ พลเอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ณ วังวรดิศ

อัจฉริวิสัย

อัจฉริวิสัยของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ด้วยเพียงก้าวแรกที่ผ่านเข้าประตูวังมายังโบราณสถานแห่งนี้ ก็ได้พบกับอาคารหลังใหญ่สูงตระหง่านท่ามกลางความร่มรื่นจากต้นไม้ใหญ่ที่ปลูกอยู่รายรอบพื้นที่กว่าสิบไร่ ผสานกับความเงียบสงบซึ่งแตกต่างจากโลกภายนอกใจกลางกรุงเทพฯ โดยสิ้นเชิง

วังวรดิศ ถนนหลานหลวง ได้เคยเป็นที่ประทับของบุคคลสำคัญของชาติและของโลกซึ่งพระองค์ท่านได้รับสมัญญานามว่า “พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี” ด้วยพระปรีชาสามารถและผลงานที่ทรงไว้ บังเกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติในหลากหลายด้านเป็นอเนกอนันต์ ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา การทหาร

การปกครอง จนกระทั่งได้รับการขนานพระนามว่าทรงเป็น “เพ็ชร์ประดับพระมหามงกุฎ” ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับเป็นที่ประจักษ์แก่ชาวต่างประเทศ โดยองค์การศึกษาและวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้ถวายสดุดีให้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเป็นคนไทยคนแรกที่เป็นบุคคลสำคัญของโลก

นอกจากนี้แล้วยังเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย และโปรดปรานของสิ้นเกล้ารัชกาลที่ ๕ ดังปรากฏรับสั่งของพระองค์ท่านก่อนสิ้นพระชนม์เพียง ๕ เดือน ณ วันอาทิตย์ที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๓ (ร.ศ. ๑๒๙) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จมาถึงห้องนี้ ถอดพระขำมรงค์จากนิ้วพระหัตถ์แล้วมีรับสั่งว่า “กรมดำรง, เธอกับฉันเหมือนกับได้แต่งงานกันมานานแล้ว ขอให้เธอรับแหวนวงนี้ที่ฉันได้ใส่อยู่เอง ไว้เป็นของขวัญในวันเกิดกับธูป ที่ฉันถ่ายเมื่ออายุเท่าพระพุทธเลิศหล้า อันนับว่าเปนสวัสดิมงคล ขอให้เธอมีความสุขความเจริญมั่นคงแลให้อายุยืน จะได้อยู่ช่วยกันรักษาแผ่นดินต่อไป”

พูนพิศมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้า (หญิง)

พระประวัติ - สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

พ.ศ. ๒๔๒๓ - ๒๔๘๖ พระนกร

บริษัทโสภณพิพิธนาคร, ๒๔๘๗

พระรูปสี่พระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากซ้าย-ขวา กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เจ้าจอมมารดาชุ่ม, หม่อมเจ้าจุลดิศ ดิศกุล

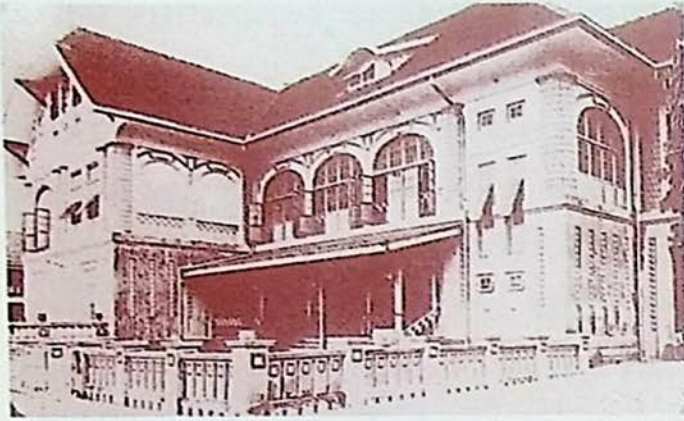
“ที่ดินของตำหนักใหญ่วังวรดิศเดิมเป็นของท่าน เจ้าจอมมารดาชุ่ม เจ้าจอมมารดาของพระองค์ท่าน ต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้พระราชทานที่รอบ ๆ วังเพิ่มขึ้นอีกเป็นรางวัลในการที่ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงจัดการปกครอง แบบมณฑลเทศาภิบาล และกระทรวงมหาดไทยสยามใหม่ ได้เป็นผลสำเร็จ เป็นที่พอพระราชหฤทัยยิ่ง สำหรับค่า ก่อสร้างตัวตำหนักนั้น สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระพันปีหลวง และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ องค์กรละครึ่ง สร้างพระราชทาน สถาปนิกผู้ออกแบบเป็นคนเดียวกับ ที่ออกแบบพระราชวังบ้านปืน และวังบางขุนพรหม คือ KARL DÖHRING ชาวเยอรมัน”

ได้สร้างแล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๔ นับเป็นวังเจ้านายไทยพระองค์สำคัญที่ดำรงสถิตสถาพรอยู่คู่ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์มาถึงห้าแผ่นดินแล้ว ความภาคภูมิใจของประชาชนผู้มีโอกาสเข้าไปเยี่ยมชมวังวรดิศ ซึ่งปัจจุบันเปิดเป็นพิพิธภัณฑ์ส่วนบุคคลโดยทายาทผู้สืบตระกูล คือความรู้สึกห่วงแหนในมรดกของชาติยิ่งขึ้นอีก และความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบรมราชจักรีวงศ์ ที่ทรงมีต่อประเทศชาติ และประชาชนชาวไทยตราบนานทุกวันนี้

ตำหนักใหญ่วังวรดิศมีสองชั้น จากห้องโถงทางเข้าชั้นล่างเป็นห้องรับแขกตกแต่งแบบจีนซึ่งแยกเป็นสัดส่วนกับห้องเสวย ห้องนี้จะไม่ค่อยได้ใช้ในยามปกติ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพใช้เป็นที่ถวายนการรับรองการเสด็จพระราชดำเนินเยือนวังวรดิศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหลายรัชกาล ตลอดจนพระราชอาคันตุกะต่างประเทศ รวมทั้งใช้เป็นที่พักผ่อนนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงในการศึกษาวัฒนธรรมตะวันตกก่อนจากบ้านเมืองไป จากห้องเสวยเป็นห้อง STUDY หรือห้องศึกษาวิทยาการแตกฉาน ซึ่งมีการจัดแต่งภายในเสมือนวังโบราณในยุโรป ส่วนระเบียง

๔ ชั่วคน ทรงฉายพร้อมกับเจ้าจอมมารดาโอรส และนัดดา

วังวรดิศสมัยก่อน

หลังตำหนักซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี โปรดใช้พื้นที่ตรงส่วนนี้ เป็นที่ประทับส่วนพระองค์แบบไทย เช่น เป็นที่เสวยกระยาหารกับพระโอรสพระธิดารับสั่งสนทนาหรือประทานเล่าเรื่องราวความรู้านาเป็นวิทยาทานแก่ผู้อื่น เช่น เรื่องการตามเสด็จฯ ประพาสต้น เรื่องกำนันผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวใจการปกครองท้องถิ่นไทย เรื่องพระโอรสที่เมืองปัตตานี เป็นต้น ส่วนอีกห้องหนึ่งเป็นห้องโถงบันไดเวียน ซึ่งเป็น

ส่วนเชื่อมต่อระหว่างชั้นล่างกับชั้นบนของตัวตำหนักใหญ่

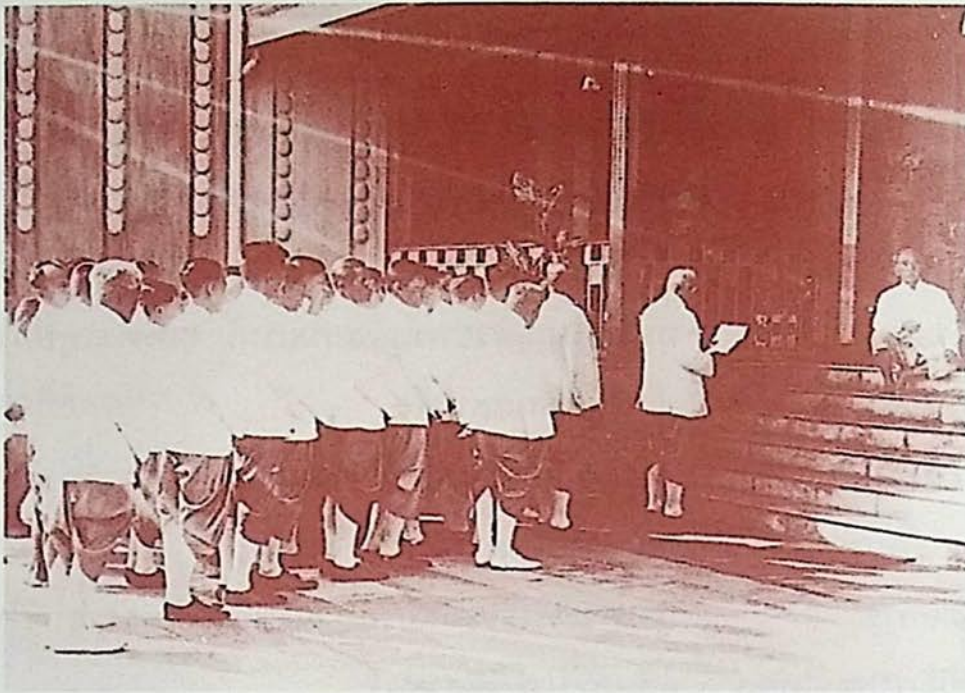
ชั้นสู่ชั้นบน จะแลเห็นห้องสถิตเกียรติ (HALL OF FAME) ประดับรูปภาพของบุคคลในราชสกุลตฤณที่ประกอบคุณงามความดีไว้แก่ประเทศชาติ ห้องทรงพระอักษรและยังได้เรียนรู้ตามพระปรารภของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี อีกด้วยว่า “เอกลักษณ์ของคนไทย คือ ความกตัญญูตเวทิตาคุณ ความนอบน้อมถ่อมตน การให้อภัยซึ่งกันและกัน และความขยันหมั่นศึกษา” และ “จะพัฒนาบ้านเมืองให้รุ่งเรืองได้ต้องเริ่มจากให้คนไทยรักชาติเป็นเสียก่อน มีความจริงใจให้กัน อีกทั้งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ถ้าไม่รู้ว่าตนเองเป็นใคร แล้วจะรักชาติเป็นอย่างไรกัน”

เดินถัดจากนั้นเป็นห้องแต่งพระองค์ มีชุดนายทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ฯ ของพระองค์ท่าน และทายาทหลายช่วงคน สัมพันธ์ถึงความหมายนักปกครอง และนักการทหารอาชีพ และห้องที่มีความสำคัญสูงสุดของวัง คือ ห้องพระบรมอัฐิ อันเป็นที่ประดิษฐาน พระบรมอัฐิของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ รัชกาลที่ ๒ รัชกาลที่ ๔ รัชกาลที่ ๕ และของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมารพระองค์แรกในรัชกาลที่ ๕

“ในอดีต สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี จะเสด็จเข้าไปกราบถวายบังคมสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ณ ห้องพระบรมอัฐิเป็นประจำทุกวัน ๆ รับผิดชอบต่อความเรียบร้อยไว้ให้จงได้ เพื่อความเป็นสวัสดิมงคลแก่ตนเองและครอบครัว ทั้งผู้ที่เคยมาเคารพบูชา มักได้รับผล

วังวรดิศ รถยนต์เล็ก Wanderer ซึ่งสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระราชทาน

ข้าราชการเข้าเฝ้าถวายพระพรที่วังวรดิศ เนื่องในวันขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๔๗๕

ตอบแทน คือความสุขความเจริญเหมือนกัน ซึ่งภายหลังจากที่พระองค์ท่านสิ้นพระชนม์แล้ว ก็ได้อัญเชิญพระอัฐิของท่านมาประดิษฐานอยู่ ณ ที่นี่ด้วย”

ปัจจุบัน วังวรดิศยังมีหอสมุดดำรงราชานุภาพ ซึ่งเป็นที่รวบรวมสรรพตำรา และพระนิพนธ์อันล้ำค่ามากมายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไว้ได้โดยครบถ้วนอีกด้วย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ทรงมีความเชื่อถือคติเรื่องบ้านยิ่งนัก เคยรับสั่งว่า “บ้านเป็นที่ให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่ชีวิต คนเราต้องใช้ชีวิตอยู่ในบ้านมากกว่าแห่งอื่น ๆ ดังนั้นเราจึงควรจะสามารถเอาใจใส่ดูแลบ้าน เพิ่มพูนความเป็นสิริมงคลให้บังเกิดเป็นนิใจได้ บ้านและครอบครัวนั้น ๆ ก็จะถึงซึ่งความสุขความเจริญ อันเป็นสิ่งพึงปรารถนาของคนเรา คนดีจะบำเพ็ญประโยชน์ให้กับผู้อื่นตลอดจนชาติบ้านเมืองของคนได้ ต้องมีความสามารถจัดการบ้านเรือนของตัวเองให้เรียบร้อยเสียก่อนไม่รกเป็นรังหนู”

หากพระวิญญูณของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ยังประทับอยู่ ณ ที่ใด ขอได้โปรดทรงทราบด้วยเถิดว่า คุณงามความดีที่ได้ทรงอุทิศพระองค์ตลอดพระชนมชีพ ประทานไว้แก่ประเทศชาติและประชาชนชาวไทยเป็นอเนกอนันต์กว่าหลายสิบปีล่วงไปแล้วนั้น ยังดำรงอยู่ในความทรงจำของประชาชนชาติไทย ทุกคนเป็นนิรันดร์

จากบทความพิเศษ รายการวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๗
มูลนิธิพิทักษ์วังวรดิศ ในพระบรมราชูปถัมภ์ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

อิสตรียลาภดินทร	ทรงยิ่งใหญ่ด้วยพระอิสตรียลาภ ทรงพระอุปการะพระ
สยามพิชิตินทรวโรปการ	เจ้าแผ่นดินสยามรัฐ
มโหฬารรัฐประกาศน์	ทรงเจนจัดรัฐประกาศน์อย่างมโหฬาร สมเด็จพระปิย
ปิยมหาราชวราวุศิษฏ์	มหาราชเจ้าทรงอบรมสั่งสอน
ไพศาลราชกฤตยการี	ทรงกระทำราชกิจมากมายไพศาล ทรงรอบรู้ในโบราณ
โบราณคดีประวัติศาสตร์โกศล	คดีและประวัติศาสตร์
กัมภีร์นิพนธ์นิรุกติปฏิภาณ	ทรงนิพนธ์ตำราวิทยาการแตกฉานในภาษาแลปฏิภาณ
ราชบัณฑิตยวิชานนิตินิธรรม	วาจาได้ตอบ
สมรรถ	ทรงเป็นนายกจัดการราชบัณฑิตยสภาสามารถในนิติธรรม
ศึกษาภิวัฒน์ปิยวาที	ทรงจัดการศึกษาให้เจริญยิ่ง มีพระวาทาเป็นที่รัก
ขันติสัตตยตรีสุจริตธาดา	ทรงดำรงไว้ซึ่งขันติสัจจะแลสุจริตทั้ง ๓ ประการ
วิมลรัตนปัญญาอาชวาสรัย	พระปรีชาญาณบริสุทธิ์จรัสระ ทั้งพระอัชยาศรัยก็ซื่อตรง
พุทธาทิไตรสรณาท	ทรงมั่นคงในพระไตรสรณะมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น
พิเศษคุณาภรณ์ธรรมมิกนารด	ทรงเป็นบพิตร ธรรมมิกนารด ประดับด้วยพระคุณาภรณ์
บพิตรฯ	พิเศษทั้งหลายนี้ ฯ

เจ้าคุณพระเทพโมลี
วัดเทพศิรินทราวาส แปล

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ,
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๕๑๕

คำกลอน ถวายพระเกียรติ
สมเด็จพระยาตำราจราชวิสุทธรักษ์

พระเกียรติคุณยิ่งล้ำ	รำพัน
องค์ดีศารกumar	ชื่อก้อง
คู่บารมีแห่งรัชกาล	พระพุทธรเจ้าหลวง
ปวงเทพไทแซ่ซ้อง	แน่นแท้ดำรง
ทรงงานเพื่อไพร่ฟ้า	สุขสราญ ใจเฮ
ชีวิตตั้งปณิธาน	มันไว้
ตราครุฑรำคร่ำแต่งงาน	มหาดไทยเฮ
เอกภาพดำรงได้	ไม่พลั้งเสียเมือง
สนพระทัยใฝ่ค้น	วิชา การเฮ
ประวัติศาสตร์ศึกษา	มากล้ำ
อีกศิลป-วัฒนา	ธรรมถิ่น ไทยเฮ
ล้ำค่าพระนิพนธ์	ฝากไว้ในสยาม
พระบิดาแห่ง	ประวัติ-ศาสตร์ไทย
ตำราหลักฐานจัด	เร่งสร้าง
พงสาวดารบ่งชี้ชัด	ถิ่นเผ่า ไทยนา
อย่าแบ่งพวกอวดอ้าง	มุ่งร้าย ไทยสลาย
เป็นเพชรยอดมกุฎให้	จอมสยาม
ก้องชื่อระบืออนาม	ทั่วหล้า
ดำรงเกียรติสง่างาม	ต้นศิษกุล-วงศ์
วิญญานสถิตย์ฝากฟ้า	ปกป้องถิ่นไทย

โดย... พลตรีบุญชู ยี่สาคร

๑๕๓๓๓๓๓๓๓๓ ๑๔

บังกมบรมวารคุณ	ดิศบุญญภูมินทร์
ผู้ทรงสถิตนิจันรินทร์	ณ นรินทร์สวรรค์สว่าง
ผู้ทรงสถิตนิตยะโน	หฤทัยนิกรปวง
ผู้ทรงสถยภูฏิกิจจะล่วง	ลุประโยชน์ปีโยทธาร
บัณฑิตวิธานนิตสมรรถ	ปิยรัชภูบาล
กัมภีร์นิพนธ์ปฏิภาณ	ปฏิพัทธ์วิวัฒน์ผล
ทัพบกปฐมบัญชาการ	บริหารทหารพล
พลเอกอเนกอดิอนน	-ตะอนรรณเสณี
เสนามหาดทวยบดินทร์	ปฐมินทการี
บำเพ็ญ ณ นัยนฤปนีดี	มนักดิ์พระจักริน
อ่าอาณภาพพิริยกิจ	สุรลัทธิตาสรศิลป์
ดำรงพระกิตติศิวริน	-ทรศัพท์มีเสียมกลาย
เฟ่งพิศพระรูปมรุบุรุษ	สุวิสุทธิภาสาย
ชวนให้หทัยนิกระหมาย	มนะหวานคะนิงหา
แวงเนตร ๓ เปี่ยมภรณ์ละล้า	คุณธรรมะจรรยา
สองภรณ์ประดับภะประดา	ดุจะอินทร์บดินทร
สองภรณ์ระทองกุลสยาม	รฐะงามเพราะสองกร
โอบอุ้มพร้อมพิพิจิตรระพร	กติจนผลดงขวัญ
แม้วรกายอนิจจตา	มิจราจรั้งกลับ
กงคุณอดุลยอนันต์	มิมีวันจะสิ้นไป
ขอทรงวิสารทมนโน	อนุโมทนามาย
พร้อมคลสยามรัฐพิไล	ดุจะครั้งพระกงชนม์
บังกมพระรูปารสถิต	วรดิศพิพิชพล
เพื่อตามพระเบื้องบทยุคล	คุณะเทิดสถาพร

การมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า

หม่อมหลวงปนัดดา ดิศกุล

(นายชัชพล ไชยพร ร้อยกรอง)

“พระประวัตินุเกล้า”
ของหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล

หม่อมเจ้าหญิง พูนพิศมัย ดิศกุล
เมื่อพระชนม์ ๒๘ ปี พ.ศ. ๒๔๖๗

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง
ราชานุภาพ ทรงเป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าจอมมารดาชุ่มเป็นพระมารดา
ประสูติในพระบรมมหาราชวังหลวง เมื่อวันที่ ๒๑
มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๕ ที่ตำหนักใกล้ทางประตูนงศ์ลีลา
เมื่อประสูติแล้วมีพระราชพิธีสมโภช ๓ วัน และสมโภช
เดือนตามราชประเพณี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวเสด็จลงในงานพิธีและพระราชทานพระนามว่า
ดิศวรรกุมาร และพระราชทานกาทองกำไลน้ำ เสาวย ๑ ใบ
เป็นของพระราชทานสมโภชเดือน พระองค์ท่านทรง
เล่าว่าได้ทรงตั้งต้นทรงพระอักษร ก.ข. กับคุณแสง

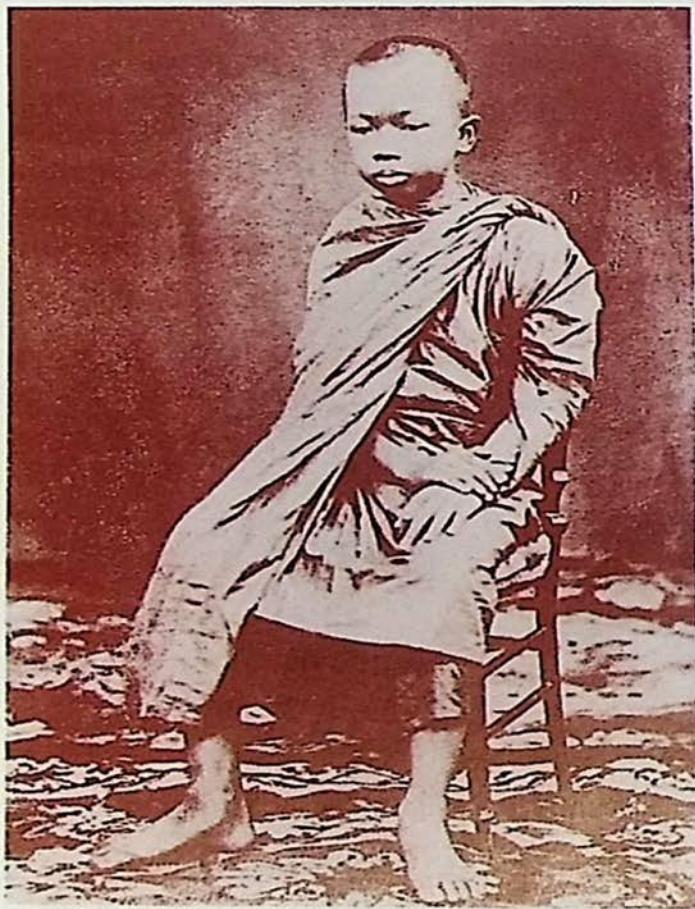
ข้าราชการฝ่ายในแต่พระชันษาได้ ๓ ขวบ เวลาเช้ามีคนเชิญ
สมุดเรียนใส่พานเดินนำเสด็จไปยังเรียน คุณแสง ทรงเรียน
ก.ข. และสระราว ๑-๒ ชั่วโมง แล้วเสด็จกลับมาแต่ง
พระองค์ขึ้นไปเฝ้าพระราชบิดากับเจ้าจอมมารดาในเวลาเสวย
ถ้าเจ้าจอมมารดาเที่ยงเจ็บ คุณย่าผู้เป็นน้องสาวก็เป็นผู้ตั้ง
เครื่องแทน วันหนึ่งเสด็จพ่อทรงตามเข้าไปยืนเกาะโต๊ะเสวย
ซึ่งสูงขนาดพระเสียรในเวลานั้น พระราชบิดาทรงดูพระเสียร
แล้วตรัสกับคุณย่าว่า -“ลูกคนนี้จะเป็นที่พึ่งของเอ็ง
ได้ต่อไป” คุณย่าท่านเล่าว่า เมื่อเสด็จพ่อยังเสวยนมอยู่นั้น
ทูลกระหม่อมปู่ทรงลองเอานิ้วพระหัตถ์ใส่ในพระโอษฐ์
แทนนม แต่เสด็จพ่อไม่ทรงดูกลับหยุดนิ่งเสียเฉย ๆ
จึงตรัสว่า- “ลูกคนนี่ฉลาด”

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร ทรงฉาย เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๑๗ พระชันษา ๖ ปี

เมื่อทรงพระอักษรถึงผลสมตัวได้แล้วก็ทรงย้ายครู
ไปเรียนกับคุณปาน ราชินิกุล บุณนาค และเรียนอ่านหนังสือเล่ม ๆ มีเรื่อง รามเกียรติ์ อิเหนา
เป็นต้น ในสมัยนั้นเรียกว่า-ชั้นสมุด พระชันษา ๔-๕ ปีก็ได้ตามเสด็จออกอยู่เสมอ และ
ได้ทรงเชิญพระแสงหนู (องค์เล็ก) ตามเสด็จด้วย เสด็จพ่อทรงเล่าว่าเวลานั้นรถม้ามีเข้ามา
ใหม่ ๆ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดทรงขับรถชนิดที่เรียกว่า Dog Cart

เองเสมอ และพระราชโอรสธิดาเล็ก ๆ ก็ตามเสด็จด้วย เสด็จพ่อประทับในระหว่างพระบาททรงจำได้ว่าสายบังเหียนถูกพระเสีयरื้อยไป วันหนึ่งกานรถหักตกลงมาจากรถกันทุกพระองค์ ทูลกระหม่อมปู่ทรงเป็นห่วงครัสแต่ว่า“ลูก ๆ เป็นยังใจเจ็บไหมลูก?” อย่างเดียว เวลาทรงพระราชยานเสด็จพ่อประทับข้างพระบาทคู่กับเสด็จลุง กรมพระสมมตอมรพันธุ์ และครั้งหนึ่งเสด็จพระราชดำเนินไปในงานฉลองวัดหงษ์กลับมา เสด็จพ่อว่างพระบรรทมตกลงมาจากพระราชยานหนหนึ่ง พวกข้าราชการอุ้มกลับขึ้นไปในระหว่างทาง ในเวลาเสด็จออกที่พระที่นั่งอนันตสมาคม (ในสวนสิวาลัย) วันหนึ่งพระราชบิดาทรงตรัสใช้ให้ไปหีบขวดหยกในเครื่องพระตำอังก์ที่ในห้องพระบรรทมมาถวาย เพราะจะพระราชทานให้พวกขุนนางดู เสด็จพ่อทรงเล่าว่า รู้สึกกลัวผีเป็นที่สุดที่จะต้องขึ้นไปบนพระที่นั่งที่ประทับพระองค์เดียว แต่แข็งพระทัยกลานขึ้นไปบนพระแท่นลดแล้วหีบขวดนั้นมาถวายได้ถูก ได้รับการชมเชยจากผู้ใหญ่เป็นอันมากในคราวนี้ว่าฉลาดใช้ได้เรื่องได้ราว ในตอนปลายรัชกาลที่ ๔ ก็ได้ตามเสด็จไปหว่ากอดด้วย และกลับมาประจวบเป็นไข้ป่าพร้อมกับคุณย่าเหมือนกัน แต่หายทันขึ้นไปทรงน้ำพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระชันษาได้ ๖

ทรงผนวชเป็นสามเณรตามโบราณราชประเพณีที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามเมื่อพระชันษา ๑๓ ปี

เรื่องราวในรัชกาลที่ ๔ ได้เพียงไร

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว สมเด็จพระเจ้าพระยาศรีสุริยวงษ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้สำเร็จราชการ เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมีพระชนมพรรษาเพียง ๑๖ ปีเท่านั้น พวกสมเด็จเจ้าพระยามีท่านเจ้าคุณฝ้ายในต่าง ๆ เป็นผู้เข้าควบคุมดูแลงานในพระราชฐาน ในตำแหน่งเจ้าคุณพนักงาน พวกคุณย่าต่าง ๆ เรียกว่าหมดบุญ กลับไปอยู่เรือนกับเจ้านายเล็ก ๆ ต่างคนต่างทำขนมขายบ้าง ทำการช่างต่าง ๆ ขาย บ้างก็อยู่เจียบ ๆ ส่วนพระราชโอรสธิดา ทรงเล่าว่าเรียนหนังสือแล้วก็ขึ้นเฝ้า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเวลาเสวยทุกวัน เฝ้าแล้วก็เที่ยวเตร่ไปตามความพอใจ โดยมากก็ไปอยู่ในวัดพระแก้วดูเขา

ซ่อมแซมวัด จนสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้ทรงช่วยท่านอาจารย์แดง (พระภิกษุ) เขียนรูปรามเกียรติ์ตามพระระเบียงได้ เสด็จพ่อนั้นเมื่อทรงเรียนจน ทรงอ่านภาษาไทยได้ดีแล้ว พระชันษา ๘ ปีก็เสด็จออกไปเรียนอักษรขอมกับพวกกรม พระอักษณีย์ ที่แก่งกรงนกออยู่ริมพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยบัดนี้ ส่วนเวลาว่างก็เที่ยว อยู่ตามรอบวังทอดพระเนตรวัดพระแก้ว ทอดพระเนตรพวกทหารอยู่กันอย่างไร มีพวก พระพี่เลี้ยงผู้ชายตามเสด็จดูแลจนถึงเวลา ก็เสด็จกลับเข้าวัง เสด็จพ่отรงเล่าว่า คุณย่าไม่เคย ตามพระทัยเลย คำสั่งเด็ดขาดนั้นคือปลดไม่ได้ ถ้าผิดต้องรับโดยดีว่าผิด มิฉะนั้นจะถูกตีมาก เสด็จไปไหนมากก็ต้องเล่าให้แม่ฟังว่าเห็นอะไร ทำอะไรบ้าง ทรงเล่าว่า วันหนึ่งตามเสด็จออกไป ข้างหน้า พบด้ามปากกาแก้วใส่น้ำสี ๆ ตกอยู่ตรงชั้นบันไดก็ทรงเก็บเอามาเพราะโปรด เสียเหลือเกิน แต่พอถึงตำหนักคุณย่าก็ถามว่า เอามาจากไหน? ท่านก็ทรงบอกตามจริง แต่คุณย่าออกคำสั่งว่า ให้กลับเอาไปวางไว้ที่เดิมเดี๋ยวนั้น ทรงเล่าว่าเสียดาบเป็นกำลัง แต่ก็ต้องเอากลับไป ส่วนการเสวยก็ดี บรรทมก็ดี คุณย่าเลี้ยงอย่างอุดมสมบูรณ์ไม่เคยอดอยาก เข้มงวดแต่ในเรื่องศีลธรรม และการทำงาน

ครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากเสด็จเยี่ยมประเทศ อินเดียแล้ว ทรงจ้างครูอังกฤษคนหนึ่งชื่อ Mr. Francis George Patterson ให้มาสอนภาษาอังกฤษแก่เจ้านายพระองค์ชาย โปรดให้ทุกพระองค์เลือกได้ว่าจะทรงเรียนภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษ เสด็จพ่отรงเลือกเรียนภาษาอังกฤษเมื่อพระชันษาได้ ๕ ปี หนังสือที่ทรงเรียนยังมีอยู่ใน หอสมุดดำรงฯ ท่านทรงเก็บรักษาไว้เอง ทรงเล่าว่าทรงเป็นลูกศิษย์ที่ครูรัก ครูไปไหนก็ชอบพาไปด้วย จนเข้าพระทัยและตรัสภาษาอังกฤษได้ก่อนที่จะทรงอ่านออก วันหนึ่งครูพาไปหาเพื่อนฝรั่งด้วยกันที่ห้างมาควนและเลยจะค้างอยู่ที่นั่น คุณย่าตกใจว่ายังไม่เสด็จกลับ ให้คนออกเที่ยวตามหาได้พระองค์มาจนเวลา ๒ ยามแล้ว เสด็จพ่отรงเรียนภาษาอังกฤษอยู่ ๔ ปี ทรงถึงเล่ม ๔ (Fourth Reader) ก็ต้องออกจากโรงเรียนที่อยู่ตรงข้างประตูพิมานไชยศรี เพราะถึงเวลา โสกันต์ และทรงผนวชเณรตามพระราชประเพณีเพื่อศึกษาการพระพุทธศาสนา ทรงผนวชที่วัดพระแก้ว แล้วเสด็จไปประทับอยู่ที่วัดบวรนิเวศ ๑ พรรษา ลาผนวชเณรเมื่อพระชันษาได้ ๑๔ ปีเป็นอันจบการศึกษาชั้นแรกเพียงเท่านี้ ต่อไปจากนี้ทรงศึกษาด้วยพระองค์เอง โดยอ่านและเขียนอยู่เสมอ

๓๐๓ เสด็จเข้ารับราชการ

เนื่องแต่โรงเรียนอยู่ตรงข้ามกับสนามหน้าวัดพระแก้ว (ทางในพระบรมมหาราชวัง) อันเป็นที่หัดทหารทุกวัน เสด็จพ่อดำรงทอดพระเนตรเห็นอยู่เป็นนิตย์จึงทำให้ทรงอยาก

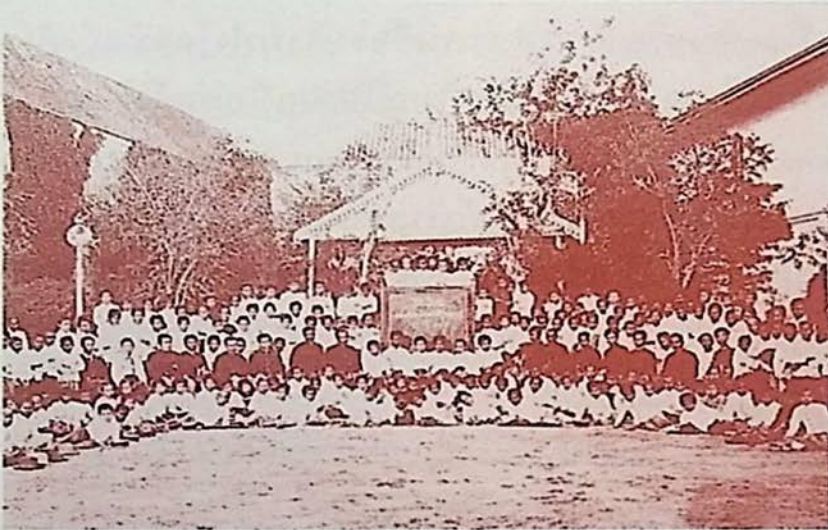
เป็นทหาร เมื่อทรงขออนุญาตต่อคุณย่า ๆ ขอให้ทรงทำสัญญาก่อนว่า ๑. จะไม่เล่นผู้หญิงชั่ว ๒. จะไม่ดื่มสุราเลย เพราะทหารในเวลานั้นมีแต่คนเลว ๆ และเกะกะ เสด็จพ่อตรัสเสมอว่า สัญญา ๒ ข้อนี้ทำให้พ่อเป็นคนบริสุทธิ์สะอาดมาตลอดชีวิต เสด็จเข้ารับราชการเป็นนักเรียน นายร้อย เมื่อพระชันษา ๑๔ ปี อยู่ประจำกองที่พระระเบียงวัดพระแก้วในบังคับบัญชา นายร้อยเอกเจิม แสงชูโต คือเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ได้รับเงินเดือน ๆ ละ ๑๖ บาท ทรงเล่าว่าบางวันร้อนจัดก็ชวนเพื่อนทหารไปนอนหน้าพระอุโบสถวัดพระแก้ว แต่พอตื่นเช้าขึ้น ก็เหลือแต่พระองค์ก็ตั้งอยู่กับพื้นทั้งพระเขนยและผ้าคลุมบรรทมหายไปหมด ทรงโยนปืนอยู่ ๑ ปี ก็ได้เลื่อนขึ้นเป็นนายร้อยตรีทหารมหาดเล็กบังคับกองแถวได้เงินเดือน ๆ ละ ๔๐ บาท ทรงเล่าถึงเรื่องพวกทหารแถวสนุก ๆ หลายเรื่อง มีคนเป่าแตรคืออยู่คนหนึ่ง (ข้าพเจ้าลืมชื่อ) แต่แกล้งชอบการพนัน วันหนึ่งมีงานหลวงจะต้องมีแตรบรรเลงเมื่อมากันครบแล้วยังขาดแต่ พ่อคนแตรคิดนั้น จึงให้เที่ยวตามตัวกันอะอะ สักครูจึงได้รับเศษกระดาษเขียนมาว่า - ถ้าต้องการตัวให้เอากางเกงไปรับที่พระระเบียงวัดโพธิ์ เพราะเสียพนันเหลือแต่กางเกงในตัวเดียว อีกคนหนึ่งชื่ออยู่ ทรงเล่าว่าเป็นคนที่ไม่มีคนตร้อยอยู่ในหัวเลย ให้ทดลองเล่นเครื่องต่าง ๆ ไม่ได้เลยสักสิ่ง แม้ให้เป็นคนตีกลองก็ตีผิดจังหวะ ถึงต้องถอดกลองไว้ไม่ให้ดัง ต้องเลิกให้เป็นคนเล่นดนตรี ข้าพเจ้าได้ทันรู้จักคนหนึ่งชื่อช่วง เป็นคนเป่าขลุ่ย เราไปดูหนังกันที่โรงหนัง นางเลิ้งจากลับออกมาพบทหารคนหนึ่งกำลังเดินเซ ๆ พอหันมาเห็นเสด็จพ่อก็ยืนตัวตรงทำ วันทยหัตถ์ เสด็จพ่อทรงหันไปทักว่า “ช่วง, เอ็งเมาอีกแล้วซี” เขาตอบเสียงเด็ดขาดว่า “แน่นอน” ท่านก็ทรงพระสรวลแล้วผ่านไป ทำให้เรารู้สึกว่าความสัมพันธ์ในระหว่างนายกับ พลทหารนั้น แม้ห่างกันไปถึงเวลา ๓๐-๔๐ ปีมาแล้ว เขาก็ยังรู้สึกผูกพันกันคืออยู่

เสด็จพ่อทรงว่าทหารแถวอยู่ ๒ ปี ก็ย้ายไปเป็นว่าที่นายร้อยโทบังคับทหารม้า ในกรมทหารมหาดเล็ก ได้เงินเดือน ๔๘ บาท ในปี พ.ศ. ๒๔๒๒ นี้ ได้ทรงเป็นนายร้อยเอก และราชองครักษ์ประจำพระองค์ และว่ากรมครัวเข้าต้นได้เงินเดือนถึงเดือนละ ๘๐ บาท พ.ศ. ๒๔๒๓ ได้ทรงเป็นนายพันตรีผู้รับพระราชโองการ และว่ากรมกองแก้วจินดา (ปืนใหญ่) เงินเดือนขึ้นเป็น ๑๒๐ บาท ต่อมาอีก ๔ ปี ได้ทรงเป็นนายพันโทผู้บังคับการทหารมหาดเล็ก เงินเดือนขึ้น ๒๔๐ บาท พ.ศ. ๒๔๒๘ ได้เลื่อนพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เมื่อพระชันษา ๒๔ ปี พ.ศ. ๒๔๓๑ ได้ทรงเป็นนายพลตรี เงินเดือนขึ้นถึง ๕๐๐ บาท เสด็จพ่อ ทรงตรัสอยู่เสมอว่าท่านทรงได้การรักษาระเบียบและรักษาความสะอาดมาจากการเป็นทหาร ทรงถือพระองค์ว่าทรงเติบโตขึ้นมาทางทหารตั้งแต่เป็นนักเรียนนายร้อยจนเป็นนายพล แต่ถูกย้ายไปรับราชการทางแผนกอื่นเท่านั้น เนื่องแต่ได้ทรงจัดให้พวกทหารมหาดเล็ก เรียนหนังสือ และขอพระราชทานพระดำหนักสวนกุหลาบจัดเป็นโรงเรียนขึ้น จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายมาเป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการและกำกับราชการธรรมการ มีตำแหน่งเทียบเท่าเสนาบดี แต่ยังไม่ได้ประกาศเป็นกระทรวงเป็นแต่มีตำแหน่งนี้ประชุมในเสนาบดีสภาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓

ตอนที่ ๑๖ การศึกษาและธรรมการ

สมเด็จพระยา กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเอาพระทัยใส่ในการศึกษาเป็นอันมาก อยู่โดยปกติ เมื่อได้ทรงดำรงตำแหน่งผู้จัดการโรงเรียนสวนกุหลาบแล้วบางครั้งต้องทรงสอนเอง เพราะในเวลานั้นครูก็หายากอยู่แล้ว ยังไม่มีใครเข้าใจคำว่าหลักสูตรอีกด้วย การสอบไล่ก็เพิ่งมีขึ้นในโรงเรียนนี้เป็นครั้งแรก สมเด็จพระยาฯ ได้ทรงร่างข้อสอบ ทรงสอบ และจัดทำ

ประกาศนียบัตร ขึ้นเองทั้งนั้น หนังสือที่ทรงจัดให้เรียนยังทรงมัดไว้ดังมีอยู่ในหอสมุดดำรงฯ แล้ว ทรงเล่าว่าถ้าจะเอาเรื่องใดเข้าหลักสูตร จะต้องให้ทดลองสอนเด็กเสียก่อน ถ้าเป็นผลดีจึงจะเอาไปเข้ากระทรวง ฉะนั้นที่วังพระองค์ท่านจึงมีโรงเรียนเล็ก ๆ ห้อยเดี่ยวอยู่หลังหนึ่ง และพวกลูก ๆ ตั้งแต่ของพระองค์ท่าน และลูกคนในวัง ก็เป็นผู้สำหรับทดลองทั้งนั้น ทรงเล่าว่าครูก็มีต่าง ๆ บางคนสอนอย่างนั้นดี บางคนสอนอย่างนี้ดี มีขุนบัญญัติฯ

โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ซึ่งสมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพ ได้ทรงเริ่มจัดการศึกษาครั้งแรก โดยเปลี่ยนสภาพจาก “โรงเรียนทหารมหาดเล็ก” ซึ่งเป็นโรงเรียนฝึกสอนวิชาทหารมาเป็นโรงเรียนสำหรับพลเรือน

คนหนึ่งสอน ก.ข. ดีนัก แม่เด็กจะเกเรอย่างไรครูก็มีวิธีสอนจนอ่านได้ดีและเร็วด้วย เมื่อเสด็จพ่อทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ได้เสด็จไปจำพรรษาอยู่ที่วัดนิเวศธรรมประวัติ บางปะอิน เพราะเมื่อกำลังสร้างวัดนั้น เสด็จพ่อทรงเป็นราชองครักษ์ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงไปทอดพระเนตรการก่อสร้างทุกวัน สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงตรัสว่า วัดนี้เจียบสบาย เจ้านายทรงผนวชก็อยู่ได้ เสด็จพ่อจึงทูลรับว่าถ้าถึงปีทรงผนวชจะเสด็จมาอยู่ จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ปลูกตำหนักถวายหลังหนึ่งซึ่งเป็นหอสมุดในวัดนั้นบัดนี้ ในเวลาเสด็จอยู่ในวัดนั้น ได้ทอดพระเนตรเห็นเด็กชวานามาเรียนหนังสือที่วัดด้วยหนังสือมูลบทบรรพกิจ และอ่านไม่ได้ นอกจากท่องซีไปตามเรื่องว่า ก. ก๋. กั. กิ. กิ. ข. ข๋. ขั. ฯลฯ แต่ซีก็ไม่ถูกตัว จึงตรัสถามพระผู้เป็นครูสอน ท่านอธิบายว่าเด็กมีเวลาเรียนเพียงปีละ ๓ เดือน ถึงหน้าทำนา ก็ต้องกลับไปช่วยพ่อแม่ กลับมาเรียนใหม่ก็ลืมหมด ต้องตั้งต้นกันไปใหม่ เป็นเหตุให้ท่านทรงคิด แบบเรียนเร็วขึ้นเพื่อจะให้อ่านได้ภายใน ๓ เดือน และเอาของที่จำได้ง่าย เช่น ก. ไก่ ข. ไข่ ซึ่งเด็กเห็นอยู่เสมอ ๆ แล้วช่วยความจำได้เร็วขึ้น ส่วนในเนื้อเรื่องก็ทรงเลือก

เอาแต่ที่จะจับใจเด็กเป็นประมาณ เพราะธรรมชาติของเด็กไม่สามารถจะเข้าใจคติธรรม
ได้นอกจากชอบการตื้นตื้น จึงทรงผูกเรื่องเช่น ตาไปขาเป๋ ตาหวังหลังโกง เป็นต้น เพื่อให้เด็ก
เห็นว่าแม้กนพิการก็ยังทำอะไร ๆ ได้ แต่ท่านก็ได้ตรัสอยู่เสมอ
ว่าถึงเวลาควรจะแก้ไขให้เหมาะแก่เวลายิ่งขึ้นแล้ว

เสด็จกลับจากยุโรป พ.ศ.
๒๔๓๕ พระชันษา ๓๐ ปี เมื่อดำรง
พระยศเป็นกรมหมื่น

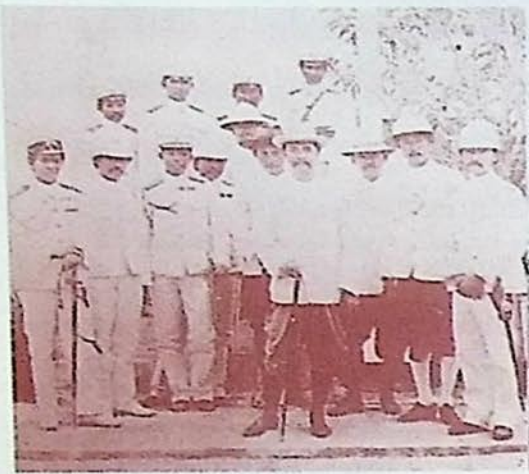
ส่วนการศึกษาของชาตินั้น ทรงพระดำริว่าต้องดู
ความต้องการของประเทศว่า เรายังขาดคนชนิดใด ถ้ากระทรวง
ศึกษาธิการทำคนให้แก่ประเทศได้ถูกต้องตามเวลาแล้ว
บ้านเมืองจะเจริญเร็ว และคนก็จะมีงานทำโดยทั่วถึงกัน
เสด็จพ่อได้ทรงส่งหลานปู่คนใหญ่ไปหัดเป็นพ่อค้าในยุโรป
ราว ๓๐ ปีมาแล้ว เผอิญเด็กก็ไม่ค่อยชอบ และซ้ากลับมาตาย
เอาด้วย ก็เป็นอันเราไม่มีพ่อค้าในครอบครัว และคนโดยมาก
ก็ยังสนุกในการเป็นข้าราชการอยู่นั่นเอง ถ้าพวกไทยเรา
เอาใจใส่ในการเพาะปลูก และการเป็นพ่อค้าให้ถูกต้องตาม
ควรแล้ว การเศรษฐกิจของเราจะเป็นผลดีแก่ประเทศสัก

เพียงไร ในสมัยเริ่มจัดการปกครองแบบใหม่ ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ นั้น การอ่านเขียนได้ยังไม่ค่อยมี
เพราะไม่มีเหตุจำเป็น จะเขียนใบบอกราชการกันสักทีก็ต้องไปเขียนที่วัด เพราะพวกพระท่าน
ต้องรู้หนังสือเพื่อแปลบาลีออกเป็นไทย ฉะนั้นในเวลาเจ้าพระยาพระเสด็จ (ม.ร.ว.
เปีย มาลากุล) ท่านเป็นเสนาบดี ท่านจึงจัดผู้อ่านเขียนได้ส่งให้มหาดไทยไปได้ทั่วประเทศ
คนจึงมีงานทำกันทั่วถึง

ถึง พ.ศ. ๒๔๓๔ พระเจ้าซาร์นิโคลาซที่ ๒ เสด็จมาประพาสเมืองไทย ถึงวันเสด็จ
กลับจากบางปะอิน พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงตรัสเรียกเสด็จพ่อเข้าไปที่พระองค์
แล้วทรงตบพระขนองเสด็จพ่อ ตรัสแก่พระเจ้าซาร์ว่า “หม่อมฉันจะให้ดำรงไปเฝ้าเยี่ยม
ตอบแทนตัว” เสด็จพ่อทรงเล่าว่า “พ่อเองก็ตกใจ เพราะไม่รู้ตัว” เวลานั้นพระชันษา ๒๕
เท่านั้น โปรดเกล้าฯ ให้เสด็จพ่อทรงเลือก
คณะผู้ตามเสด็จเอง ซึ่งในสมัยนั้นต้องอยู่ใน
ข่ายพระราชพิจารณาว่า ต้องมีรูปร่างงาม
มารยาทเรียบร้อยไม่ให้เสียชื่อเสียงชาติไทย
และต้องมีสมองพอที่จะจำของดี ๆ กลับมา
ให้คุ้มค่าเสียเงินไปได้ เสด็จพ่อเสด็จออก
จากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๗ กรกฎาคม
พ.ศ. ๒๔๓๔ นำเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย
ไปถวายยังราชสำนักต่าง ๆ ในยุโรปและ

คณะกรรมการสัมปาทิก หอพระสมุควชิรญาณ พ.ศ.
๒๔๓๗

ทรงตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสมณฑล กรุงเทพฯ
(พ.ศ. ๒๔๔๕)

เงินเดือน ๆ ละ ๑,๐๐๐ บาท เป็นปฐุม

มณฑลพิษณุโลกเป็นมณฑลแรกที่จัดตั้งขึ้นเพราะทรงพบเจ้าพระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์
(เชย กัลยาณมิตร) เจ้า จึงแน่พระทัยว่าจะทำได้ เสด็จพ่อทรงถือว่าการเลือกคนให้ถูกที่เป็น
สิ่งสำคัญยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ ข้าพเจ้าเคยได้ยินท่านตรัสกับพวกข้าราชการมีเทศาฯ เป็นต้น อยู่เสมอว่า
“การเลือกคนใช้ให้เหมาะสมแก่ตำแหน่งเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้เป็นนายคน การที่จะรู้ว่าถูก
หรือผิดนั้นจะต้องขยันเอาใจใส่ดูอยู่เสมอว่าผลงานที่เขาทำนั้นเป็นอย่างไร ถ้าเขาทำได้ดี
ต้องยอมให้ว่าเป็นความดีของเขาเอง เราจะรับเอาได้แต่เพียงว่าเลือกคนถูก ถ้าเขาทำผิดเรา
ต้องรับเสียเองว่าเพราะเราเลือกเขาๆ จึงมี
โอกาสทำผิด ทั้งนี้เพราะอำนาจอยู่ที่ไหน
ความรับผิดชอบต้องอยู่ที่นั่นด้วย” เมื่อมีผู้ใด
โดยเฉพาะพวกฝรั่งทูลถามว่า “เอาเกณฑ์อะไร
เลือกคน จึงทรงเลือกได้ถูกเสมอ” เช่น
เจ้าพระยาสุรสีห์ฯ ไปเป็นข้าหลวงประจำ
เชียงใหม่ พุดอังกฤษก็ไม่ได้สักคำเดียว แต่
กงสุลอังกฤษเกรงใจและเชื่อทุกอย่าง จนถึง
กระทรวงต่างประเทศถามว่าทำอย่างไรกัน

กงสุลคนนั้นซึ่งเก่งกาจไม่น้อย จึงกลับตามเจ้าพระยาสุรสีห์ฯ ไปได้ทุกอย่าง กลางคืนว่า
กลางวันกงสุลก็เห็นด้วย โดยมากท่านตอบด้วยทรงพระสรวลหรือมิฉะนั้นก็ว่า “มันฟลุกซ์”
แต่กับพวกเรา ๆ ท่านทรงอธิบายว่า “ถ้าเรียกผู้ใดมาตั้งงานจะให้ไปรับตำแหน่งใหม่ ผู้นั้น
ตอบรับว่าได้โดยเร็วและอายุนั้นก็ทำให้อายนี้ถึงง่ายละก็เตรียมหากคนใหม่ไว้ได้ทันที แต่ถ้าคนใด
หน้าใจชักถามถึงถ่วงเห็นความลำบากละก็ เรานอนหลับตาได้”

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จตรวจ
ราชการ หัวเมืองปักษ์ใต้ พ.ศ. ๒๔๔๗

การเสด็จออกตรวจราชการก็มีอยู่เสมอ ทั้ง ๆ ที่รถไฟก็มีอยู่เพียงอยุธยาและโคราช รถยนต์ก็ยังไม่มียังมีแต่ม้า ช้าง เกวียน และเรือ เสด็จพ่อได้เสด็จตรวจการทั่วทุกเมือง เว้นแต่เมืองเลยเมืองเดียวที่ไม่ได้เสด็จทางเสด็จจะเห็นได้ในหนังสือนิทานโบราณคดีแล้ว ท่านได้ทรงชี้ที่ปลูกศาลากลางแทบจะทุกเมือง ถึงเวลามิงานวันประสูติพิเศษ จึงทรงทำนาฬิกาตั้งส่งไปประทานทุกศาลากลางเพื่อเป็นที่ระลึก แต่มีคำสั่งเด็ดขาดว่าไม่ให้ติดพระรูปพระองค์ท่าน หรือให้ชื่อ อะไรว่า “ดำรง” เจ้าคุณรัชฎาฯ (จิมมี ณ ระนอง) เคยชื่อสวนยางในพระนามท่านก็ถูกต่อว่าและขอร้องให้ทำเจ้าคุณทูลตอบว่าที่ทำเช่นนั้นเพราะจะต่อให้ราษฎรเชื่อว่าทำสวนยางดี จะได้ตามไปทำบ้างเท่านั้น ส่วนการตั้งเมืองท่านทรงเล่าว่าโบราณเขาเอาที่มีน้ำ และที่ราบทำนาได้เป็นหลัก และระยะเมืองก็เอาเกณฑ์ดินเดินแต่เข้ามิดถึงเย็นเป็นที่หยุดพัก ระยะทางจึงอยู่ในระยะ ๖๐ กิโลเมตร เช่น นครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี เป็นต้น ในสมัยของพระองค์ท่านเอาความสะดวกของราษฎรเป็นหลัก เช่นถ้าทางน้ำเปลี่ยนใหม่ไม่สะดวกแก่การคมนาคม ราษฎรมักจะย้ายไปตามน้ำ ถ้าเลือกที่ได้ถูกต้องมันคงก็ย้ายเมืองตามไป ถ้าไม่ถูกต้องก็แก้ไขชี้แจงให้เข้าใจกัน เมืองสมัยนั้น คือศาลากลางอยู่ที่ไหนที่นั่นคือเมืองสมัยนี้เห็นแต่เขาเรียกตลาดว่าเมืองกัน เหตุนี้ดอกกระมัง จึงจำต้องมีหลักเมือง การเสด็จตรวจราชการของเสด็จพ่อนั้นตอนเช้าราว ๕ โมง เสด็จไปยังศาลากลาง (ซึ่งงานเต็มมือเพราะกระทรวงอื่น ๆ ยังไม่มีเงินมีคนพอจะออกไปตามหัวเมืองได้ จึงต้องฝากงานไว้กับมหาดไทยโดยมาก มีกรมแร่ธาตุ กรมป่าไม้ อัยการ เป็นต้น) ศาล โรงตำรวจภูธร กุ๊ก แล้วแวะเยี่ยมตามวัดและพ่อค้าในตลาด เสด็จกลับมาเสวยกลางวันในที่ที่พัก พร้อมกับผู้ตามเสด็จตั้งแต่เทศาฯ เจ้าเมืองลงไปถึงผู้ใหญ่บ้าน ถ้าที่มีพอทุกคนก็นั่งโต๊ะด้วย พวกเราผู้หญิงมีหน้าที่ทำกับข้าวจัดโต๊ะรับแขกแต่ได้นั่งกินด้วย ตอนนี้แหละที่ข้าพเจ้ามัก จะได้ยื่นท่านสั่งงาน และคุยกับคนทั่ว ๆ ไปอยู่เสมอ เสรยแล้วทรงพักบรรทม ๑ ชั่วโมง โดยมากเวลาบ่าย ๑๕ น. แม้ไม่บรรทมหลับก็ทรงพระอักษรเพราะตรัสว่าร่างกายมัน มีเครื่องจักรเหมือนกัน ต้องให้มันพักบ้าง ๑๖ น. ตรงเสด็จลุกขึ้นแต่งพระองค์ ตอนนี้นำพวกเราได้ตามเสด็จด้วย เพราะเสด็จไปตามโบราณสถาน ทำการขุดค้นใต้ตามพวกพื้นเมือง กว่ากลับก็ราวค่ำมิด ถึงเวลาทรงน้ำและเสวยเย็นพร้อมกับเทศาฯ เจ้าเมืองจนราว ๒๑ น. จึงจะทรงพักทรงพระอักษร และเข้าบรรทมราว ๒๒ น.

เสด็จตรวจราชการ มณฑล
อิสาน ฉายที่พระราชอุทยาน
จ. นครพนม พ.ศ. ๒๔๔๕

ถ้าเป็นเวลาเดินป่าโดยกระบวนม้า เสด็จออกแต่เข้ามิดถ้าทางไกลมากก็ออกแต่
มิด ๆ เอาแสงพระจันทร์เป็นแสงสว่างมีตำรวจภูธรชั้นนายสิบเป็นผู้นำทางคนเดียว

ต่อมาถึงหญิงเหลือและข้าพเจ้า บางทีก็มีชายติดด้วย แล้วถึงเทศาฯ ข้าราชการและมหาดเล็ก
 ทุกคนมีข้าวหลามเหนียวมานำไปคนละครบอกร ไข่ไก่ต้มคนละใบกับห่อเกลือพริกไทย
 ไล่ไปในกระเป่าเสื้อ แรก ๆ ออกเดินท่านคุยกับผู้นำไปเรื่อย ๆ จนราว ๆ ๑๐-๒๐ นาที
 ท่านตรัสว่าต้องให้ม้ามันรู้จักใจเราเสียก่อนถึงค่อยใช้มัน แล้วก็หันมาตรัสถามเราว่า
 “พร้อมหรือยัง” พอทูลว่า “พร้อมแล้ว” ท่านก็บอกผู้นำว่า “ไป” คำเดียวแล้วก็ออกวิ่งกันสนุก
 วิ่งไปสัก ๑๐ นาทีแล้วก็หยุดเดินเตาะเตาะไปใหม่ ท่านว่าถ้าเราเหนื่อยม้ามันก็เหนื่อยเหมือนกัน
 วิ่ง ๆ หยุด ๆ ไปอย่างนี้จนเที่ยงก็หยุดกินกลางวัน บางทีก็ที่วัด ที่หมู่บ้าน ที่ได้ต้นไม้
 เอาผ้าเอากระดาษปูนั่ง ถ้าลมเย็น ๆ กินแล้วกลับไปพักใหญ่กันก็มี แต่เดี๋ยพอท่านไม่เคยหลับ
 เลยอย่างดีก็ฟังหลับพระเนตรกรูเดียวแล้วก็ออกสำรวจและคุยกับผู้คนมีพระภิกษุ เป็นต้น
 พอราวบ่าย ๑๔ น. ก็เริ่มเดินทางตอนบ่ายซึ่งโดยมากไม่มีวิ่งเลย นอกจากทางยังไกลมาก
 ถึงที่พักแรมก็เกือบ ๆ คำ พอมีเวลาทำกับข้าวเลี้ยงกันเพราะกองเกวียนเขามักจะมาถึงที่พักแรม
 ก่อนหรือมีจะนั้นก็หลังเรานิดหน่อย พอกินเย็นพร้อม ๆ กันแล้วก็หลับเป็นตายไปทุกคน
 วันแรก ๆ ยังมีเสียงกรางสาก ๒ คืน เพราะพลิกตัวที่ก็ปวดไปหมด พอ ๒ วัน แล้วก็เคยไปเอง
 ข้าพเจ้ายังนึกสนุกไม่หายเลย อีกประการหนึ่งที่ที่พักแรมหรือที่เรียกกันว่าพลับพลาป่านั้นเป็น
 เรือนไม้ไผ่มุงด้วยใบพลวง พื้นเป็นฟาก ไม่มีตะปูเลยสักตัวเพราะเขาใช้ตอกมัด ตามเสาตามฝา
 เขาเอากระบอกไม้ไผ่ใส่เฟินบ้าง กกล้วยไม้บ้าง ตกแต่งติดห้อยเป็นระยะ ๆ สวยงาม
 ส่วนแตรไม้ไผ่ ไม้ตีต้นไม้อีกก็แสนจะร่มเย็นเป็นสุข นำเสียดายที่เด็กรุ่นใหม่จะไม่ได้เห็น

เสด็จตรวจราชการ มณฑลพายัพ

ของเช่นนั้นอีกแล้ว เสด็จพ่อกราบทูลให้
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาส
 หัวเมืองโดยไม่มีโปรแกรม และให้ราษฎร
 ถวายฎีกาฟ้องร้อง ได้ตั้งแต่เสนาบดีลงไป
 ส่วนพระราชหัตถ์ เลขาถึงเทศาฯ นั้น ท่านก็
 ขอพระราชทาน ว่าไม่ต้องผ่านทางพระองค์
 ท่านก่อน พ.ศ. ๒๔๔๒ ได้เลื่อนพระอิสริยยศ
 เป็นกรมหลวง เมื่อพระชันษา ๓๗ ปี

การเสด็จไปกระทรวงมหาดไทย
 เป็นประจำวันนั้น ท่านเสด็จขึ้นทางบันไดหลังข้าง ข้างหน้าข้างเพื่อจะทอดพระเนตรให้ทั่วถึง
 ท่านตรัสว่า การรักษาความสะอาดและหากคนดีใช้นั้นต้องทนเหนื่อยเอา แม้เสด็จมาอยู่
 หอพระสมุดและมิวเซียมแล้วก็ยังทรงทำอยู่เช่นนั้น ก็ทรงพระดำเนินเป็นรอบ ๆ ทั่วไป
 และมักจะหยุดทอดพระเนตรคนทำงานตามโต๊ะ บางทีทรงเห็นคนลายมือดีก็สั่งให้ย้ายไปอยู่ทาง
 ขีดเขียนก็ตลอด ถ้าคนใดอ่านหนังสือท่านก็หยุดดูว่าอ่านเรื่องอะไร วันหนึ่งกลับมา
 แล้วท่านตรัสกับเราว่า “ทั้ง ๆ ที่อยู่เองด้วยไม่ยอมอยู่ในอำนาจ การเพ็ดทูล ก็ยังถูกหลอก

เจ้าคนนั้นมันอ่านหนังสืออยู่หน้าเดียว ๓-๔ วันแล้ว คงนึกว่าพ่อไม่สังเกต” แล้วท่านก็ทรงพระสรวล ครั้งหนึ่งที่กระทรวงมหาดไทย มีห้องเสวยกลางวันอยู่ข้างห้องเสนาบดีเป็นโต๊ะกลมราว ๖-๗ คน และมีบ็อยอยู่ประจำ ๑ คน พวกเราเด็ก ๆ จะออกมาวิ่งกับเสด็จพ่อก็ออกไปนั่งกอยอยู่ในห้องนี้ เพราะบ็อยให้กินขนมปังทานเนยโรยน้ำตาล และนั่งดูช่างเผือกอยู่บนขอบหน้าต่างกระทรวง วันหนึ่งพี่ชายข้าพเจ้าซึ่งทำงานอยู่สรรพากรกับมิสเตอร์ใจล์ เพราะเพิ่งกลับมาจากยุโรป ซื่อจางข้าวแกงเข้าไปนั่งกินที่โต๊ะในห้องนั้น เผอิญเสด็จพ่อจะเสวยน้ำท่านก็เปิดประตูเข้าไปเรียกบ็อย พอเจอะพี่ชายข้าพเจ้าเข้าเท่านั้นพระพักตร์บึ้งไปทันที ตรัสถามว่า “เจ้าชายพวกเธอเขากินกันที่ไหน”

พี่ชายข้าพเจ้าทูลว่า- “ข้างล่าง”

ท่านตรัสว่า- “เธอก็ลงไปกินกับเขา ที่นี่ห้องเสนาบดี ไม่มีพ่อลูก” ข้าพเจ้ามองดูพี่แล้วสงสาร เพราะลูกขึ้นถือจานข้าวนั้นออกไปทันที ทั้ง ๆ ที่กำลังกินอยู่อย่างหิวโหย แต่ถ้าเวลาไรเราเห็นพระพักตร์ท่านดังเช่นนั้นแล้ว พวกเราจะไม่มีใครต่อสู้หรือเถียงเลย เพราะรู้ว่าท่านเอาจริงเช่นเดียวกับตำรวจนครคนหนึ่งเขาจะไปจับผู้ร้าย อธิบายว่าจะต้องให้ได้ตัว เพราะกลัวในกรมเสนาบดีท่าน ข้าพเจ้าเถียงเขาว่า “กลัวทำไมเด็จพ่อไม่เห็นน่ากลัวเลย” เขาร้องว่า “อ้าวฝ่าบาทไม่รู้จักเสด็จพ่อท่านเป็นคนจริงนะซีเราถึงกลัว” แต่สำหรับข้าราชการอื่น ๆ ตั้งแต่เทศาฯ เจ้าเมืองฯ ลงมาไม่เห็นมีใครกลัว ข้าพเจ้ารู้สึกวาทังข้าราชการและเสนาบดีดูจะรักกันมากกว่ากลัวกัน ท่านตรัสสั่งให้ข้าพเจ้าเรียกท่านผู้ใหญ่ว่าคุณตา คุณลุง คุณอา คุณพี่ จนเรานึกว่าเป็นญาติกันจริงๆ เจ้านายต่างเมืองก็ให้เรียกเจ้าลุง เจ้าอา เจ้าพี่อยู่เสมอ ข้าพเจ้าเคยทูลถามว่า “เด็จพ่อเอาลูกเล็ก ๆ ไปตรวจราชการด้วยทำไม คุยม่อมยามจริง ๆ” ท่านตรัสว่า “อ้าวเธอช่วยพ่อทำราชการยังไม่รู้ตัวไปถึงไหนคนก็มาหา มาดีก็มี มาฟ้องร้องกันก็มี ถ้ารายไหน

เสด็จประพาสต้น กำแพงเพชร สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงรับพระราชภาระเป็นผู้กำหนดระยะทางการเสด็จประพาสหัวเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๐-๒๔๕๐

จะเจอะกันไม่ได้ พ่อก็บอก
ให้เขาไปเล่นกับลูกฉันก่อน
ให้เขาพูดกันคนละที เราก็
รู้เรื่องจริง” ท่านศรีสเสมอว่า
“อย่ามีพวก เพราะถ้ามีพวก
เราจะต้องมีพวกเขาเกิดขึ้น
และมากกว่าเสมอด้วย”
ครั้งหนึ่งเทศาฯ คนหนึ่งมา
ทูลลาจะไปรับตำแหน่งใหม่
ท่านศรีสอกล่าว “เจ้าคุณ

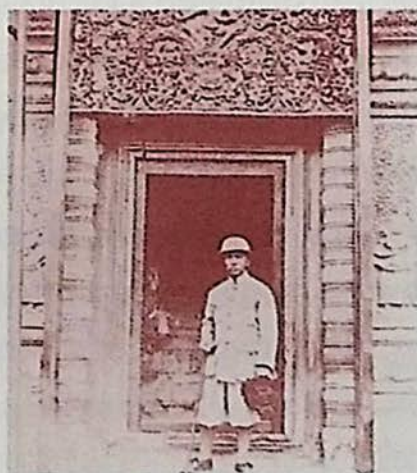

เสด็จปราสาทบ้านระแงง อ. ศีขรภูมิ จ. สุรินทร์

อำนาจอยู่ที่ราษฎรเชื่อถือไม่ใช่อยู่ที่พระแสงราชศัสตรา จะไปอยู่ที่ไหนก็ตาม ถ้าเจ้าคุณทำให้
ราษฎรเชื่อถือด้วยความศรัทธาแล้ว ไม่มีใครถอดเจ้าคุณได้แม้ในหลวง เพราะท่านก็ทรงปรารถนา
ให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขเช่นเดียวกัน” อีกข้อหนึ่งท่านศรีสว่า อำเภอดีเป็นเจ้าเมืองได้ทุกคน
แต่เจ้าเมืองดีเป็นเทศาฯ ไม่ได้ทุกคน ด้วยทรงอธิบายว่าเพราะเทศาฯ ต้องใช้ความคิดให้
กว้างขวางด้วย มีเจ้าเมืองเก่าๆ บางคนท่านศรีสบอกตรงๆ ว่า “เจ้าคุณอย่าเป็นเทศาฯ เลยนะ
เพราะเหตุการณ์มันเปลี่ยนแปลงไปมาก ฉันรู้ว่าเจ้าคุณทำไม่ได้ ถ้าส่งเข้าไปทั้งรู้จักแปลว่า
ส่งเข้าไปให้เสียชื่อ เท่ากับฉันฆ่าเจ้าคุณเปล่าๆ เอาบ้านาญเป็นสุขเมื่อแก่ดีกว่า” เจ้าคุณ
พวกนั้นหลายคนก็มีได้โกรธเคือง กลับตามมาทำงานให้หอพระสมุดเปล่าๆ อีกด้วย
เสด็จพ่อไม่ทรงกริ้วใครต่อหน้าคนถ้าใครผิดก็เรียกเข้าห้องเสนาบดีพูดชี้แจงขอกันตรงๆ
เพราะท่านศรีสว่าความผิดกับความชั่วไม่เหมือนกัน ถ้าผิดต้องให้ออกสา แต่ถ้าชั่วจนช่วย
ไม่ได้แล้วต้องตัดไปเลย เรื่องศัตรูเหมือนกันถ้าเราหนีพ้นก็หนีให้สุดไกล แต่ถ้าหนีไม่พ้น
จงเข้าใกล้จนรู้เสมอว่าเขาทำอะไรและเราทำอะไร ข้าพเจ้าไม่เคยได้ยินคำหยาบจากเสด็จพ่อ
เลยตั้งแต่เกิดมา ถ้ากริ้วใครผิดไปท่านก็กลับไปขอโทษแม้พวกมหาดเล็ก

เสด็จพ่อทรงมีความจำเริญอย่างประหลาด แม้ในเวลาทรงพระชราแล้ว ถ้าเราอ่านข่าว
เรื่องพบของโบราณที่อำเภออะไรในหนังสือพิมพ์ ยังไม่ทันออกชื่อเมืองท่านจะทรงบอกต่อ
ได้ทันทีว่า อำเภอไหนอยู่ต่ออำเภอไหน เวลาไปทางเรือก็จะศรีสบอกได้ทุกแห่งว่าตรงไหน
มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับในทางพงศาวดารหรือเรื่องนิทานอะไร เพียงแลเห็นเขาเป็นเงาๆ เท่านั้น
ท่านจะทรงบอกได้ทันทีว่าเขาทำอะไรอยู่ที่ไหน เข้าใจว่าแผนที่สยามอยู่ในพระเนตรท่าน
ตลอดเวลา ถ้าไปทางเรือในแม่น้ำ ถึงคลองบางแมว เมืองอ่างทอง ท่านจะทรงชี้ให้ดูทุกทีว่า
“ตรงนี้เถรवादกระโดดลงน้ำเป็นจระเข้” ศรีสว่าเสภาขุนช้างขุนแผนนั้น แผนที่คืนัก
ได้เคยให้สำรวจท้องที่เป็นถูกทุกหมู่บ้านและอำเภอ ด้วยเหตุนี้อย่างหนึ่งที่ทรงเห็นว่าไม่ควร
จะเปลี่ยนชื่อท้องที่ เพราะทำให้เสียความรู้ในทางพงศาวดารว่าแห่งหนตำบลใดแน่ ถ้าเป็นเสด็จ

ทางเรือทะเล คือ เรือไฟเชื่อมนครศรีธรรมราช ไปตรวจทางปักขีได้ก็ลงเรือนั้นไปจากกรุงเทพฯ แล้วจอดขึ้นเรือเล็กไปตามสถานที่ต่าง ๆ ได้เดินทางบกโดยกระบวนช้าง ครั้งหนึ่งเมื่อเสด็จไปกรุยทางรถไฟสายใต้ ในฐานะเป็นเจ้าของห้องที่ ต้องตื่นแต่มีด พอดี ๕ ก็ออกเดินกระบวนช้างเป็นแถว ข้าพเจ้ายังเล็กมีพี่เลี้ยงแม่นมไปด้วยคนละช้าง วันแรกๆ เมาช้างร้องให้ไปตลอดทาง หรือจะเป็นเพราะกลัวช้างด้วยก็ได้ รู้สึกว่ากลัวตั้งแต่ขึ้นเกยไปแล้วเพราะจะต้องเหยียบตรงคอมันโดดเข้าไปในกุ่มซึ่งพี่เลี้ยงเขาขึ้นไปคอยรับอยู่ก่อน เดินทางไปจนถึงเที่ยงก็ได้หยุดพักกินกลางวัน พอบ่าย ๑๔ น. ก็ออกเดินใหม่ ถึงบ่าย ๑๗ น. จึงจะถึงที่พัก เมื่อต้องขี่ช้างแต่ ๕ น. เข้าจนถึง ๕ น. เย็นทุกวันเข้าก็เลยหาเอาไปเอง แต่มีเจ้าคุณรัชญาฯ ชิมบี๋ท่านคอยเลี้ยงพอหยุดพักกลางวันเป็นแอมมากวกมือเรียก ให้ไปกินทุเรียนกับท่าน เพราะเด็จพ่อท่านทรงเกลียดพอเห็นก็ไล่ทุกทีว่า “ไปๆ ไปกินให้พ้น” เราเด็ก ๆ ชอบยังจำท่าทางเจ้าคุณรัชญาฯ ท่านนั่งขัดสมาธิจิ้มทุเรียนใส่ปากทีละเม็ดได้ดี อีกเรื่องหนึ่งคือเรื่องดินฟ้าอากาศ เสด็จพ่อท่านทรงกะไม่ผิดเลยว่าฤดูนั้นจะต้องไปทางไหน การตรงเวลาอย่างหนึ่ง ท่านทรงถือมาก ว่าผู้ใดไม่ถือเวลาเป็นสำคัญ ผู้นั้นเป็นคนไม่มีหลักเชื่อถือไม่ได้ เพราะโลเลเวลาของท่านต้องเป้งทุกที เช่น จะไปรถไฟพอขึ้นรถ ๆ ก็ออกพอดี ในเวลาเสด็จไปยุโรปใน พ.ศ. ๒๔๖๓ พอถึงโฮเต็ลวันแรกท่านก็ตรัสบอกพวกตามเสด็จทุกคนรวมทั้งเราด้วยว่า “ฉันกินกลางวันบ่ายโมง (๑๓ น.) กินเย็น ๒ ทุ่ม (๒๐ น.)” แล้วไม่ตรัสซ้ำอีก พออีก ๑๐ นาทีจะถึงเวลา ท่านเป็นลงไปห้องรับแขกแล้วทอดพระเนตรรูปบ้าง หนังสือนำเที่ยวและของขายบ้าง พอถึงบ่ายโมงเป็นเสด็จเข้าประทับโต๊ะแม้จะเป็นพระองค์เดียว บ่อยประจำโต๊ะก็เริ่มเสิร์ฟอาหาร ฉะนั้นถ้าใครเข้าไปทีหลังก็ได้กินอาหารน้อยสิ่งเพราะผ่านไปแล้ว

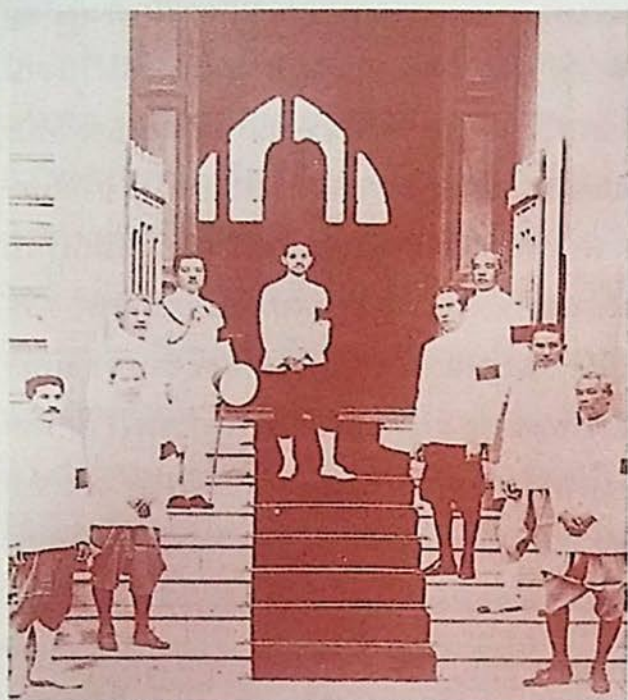

เสด็จปราสาทหินพิมาย

อย่างไรก็ตาม เสด็จพ่อได้ทรงทำงานที่สำคัญที่สุดในพระชนมชีพของพระองค์ท่าน คือจัดการปกครองแบบใหม่อยู่ถึง ๒๓ ปี ทรงตั้งมณฑล ๑๘ มณฑล จังหวัด ๙๑ จังหวัด โดยไม่มีลูกของพระองค์ท่านเป็นเจ้าบ้านผ่านเมืองเลยสักคนเดียว การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านกำนัน ก็ตั้งแบบไว้เพื่อฝึกหัดจะให้ เป็นประชาธิปไตย เมื่อเลือกกันได้แล้ว ก็ตรัสสั่งไปยังเจ้าเมือง นายอำเภอว่าให้เรียกกำนันผู้ใหญ่บ้านมาประชุมด้วยทุกครั้งและให้ไต่ถามแกว่าจะต้องการ สะพาน ถนน ตรังหน ๗ และมีอะไรอีกบ้างที่จะต้องการ คำตอบโดยมากก็มีแต่ว่า ขอรับแล้วแต่ได้ทำจะเห็นควรเท่านั้น ประชาธิปไตยจึงคงเป็นไปได้เพียงเลือกกำนันผู้ใหญ่บ้าน ได้เองตลอดมา ส่วนการตำรวจภูธรนั้นโปรดให้พระยาवासเทพ (ครูเซาว์ ชาวเดนมาร์ก) เป็นผู้บังคับการ เจ้าคุณผู้นี้ตรวจงานโดยไม่มีกำหนด บางทีเวลา ๒๔ น. ก็ขอติดรถไฟลินค้ำไป และหยุดตามสถานีตำรวจต่าง ๆ และก้ำกั้นที่นั่น งานตำรวจภูธรจึงเรียบร้อย และเร็วเหมือนกัน ทุกแห่ง จนในหลวงตรัสว่า “ฉันเมื่อโรงตำรวจของกรมตำรวจ” เพราะเหมือน ๆ กันทุกแห่ง ส่วนการสืบเสาะค้นคว้าในพงสาวดาร และโบราณคดีเป็นผลพลอยได้จากการมหาดไทย เพราะเผอิญให้ท่านโปรดในทางนั้นอยู่ด้วย เราจึงได้ความรู้กันอย่างสนุกสนาน และยอมรับว่า ท่านเป็น พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์แต่อย่างเดียว บางคนก็ยังมีข้อกังขาว่าสมเด็จพระยาฯ ท่านรู้ได้อย่างไร ข้าพเจ้าจึงบอกไว้เสียในที่นี้ด้วยว่า เสด็จพ่อทรงเรียนโบราณคดีจากพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระยาบวรราชปรีชา พระราชโอรสรัชกาล ที่ ๒ ทั้ง ๒ พระองค์นี้ ท่านทรงเรียนมาจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติในรัชกาลที่ ๑ ทรงมีพระชันษาถึง ๓๐ ปีเศษแล้ว เมื่อกรุงเก่าแตก ฉะนั้นจึงไม่รู้ ด้วยการเล่าลือ หรือฝันขึ้นเองเลย อีกประการหนึ่งคนแต่ก่อนความจำท่านแม่นยำ และท่านมักจะเล่ากันต่อ ๆ มาให้ลูกหลานฟัง เช่นตัวข้าพเจ้าเองก็ได้รู้เรื่องต่าง ๆ จากผู้หลักผู้ใหญ่มาเป็น ชั้น ๆ และเกิดในรัชกาลที่ ๕ ก็ยังจำเหตุการณ์และพบผู้รู้เห็นในรัชกาลนั้นมาตลอด จึงจำได้ ไม่ลืมเดือน ผลของการเหนื่อยยากของเสด็จพ่อที่ได้รับเป็นส่วนพระองค์ นอกจากได้รับ พระราชทานที่วังถนนหลานหลวงเป็นรางวัลในการจัดตั้งมณฑลได้สำเร็จแล้วก็คือได้พระนามว่า เป็นบิดาประวัติศาสตร์ และได้เลื่อนพระอิสริยยศเป็นกรมพระเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ พระชันษา ๔๕ ปี

เสด็จพ่อประชวรต้องทรงพักราชการใน พ.ศ. ๒๔๕๗ แล้วหมอลนายความเห็นว่า ทำงานหนักไม่ได้ต่อไป จึงกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๘

๑๐๓ บทส่งข่าวการทอพระสมุดสำหรับพระนคร

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราช
ดำเนินเปิดหอพระสมุดวชิราวุธ เมื่อแรกเสวยราชย์
ปี พ.ศ. ๒๔๖๘ ทรงฉายพระบรมวงศานุวงศ์ และ
คณะกรรมการหอพระสมุด สำหรับพระนคร ที่ฝ่าย
หอสมุดวชิราวุธ

ขอชมของเก่า ๆ ที่ท่านมี บางองค์ท่านก็ให้ดู แต่บางองค์ท่านก็ปิดโดยนึ่งเฉยเสีย ถ้านักสืบ
ของเราู้ท่านก็เจาะจงขอดู ในเวลานั้นหอพระสมุดมีตู้ทองลายรดน้ำอยู่ ๔-๕ ใบ ท่านทรงพบ
มีอยู่ตามวัดงาม ๆ ท่านจึงทรงอธิบายแก่ท่านพระเจ้าของว่า “ถ้าทิ้งไว้อย่างนี้ก็ไม่มีการรู้ว่ามี
มีของดี ๆ ถ้าท่านให้ผมยืมไปตั้งไว้ยังหอพระสมุดในชื่อของท่าน ใครมาเห็นก็จะรู้จักท่าน
และรู้จักวัดไปพร้อมกัน ถ้าท่านคิดถึงก็ไปดูที่หอพระสมุดได้เสมอ” ท่านสมการก็ถวายมา
ทั้ง ๆ ที่จริงท่านก็ไม่ค่อยจะเห็นด้วยนัก เมื่อมาถึงหอแล้วท่านก็ให้ตั้งไว้กลางห้องเขียนป้าย
ติดไว้ว่า เป็นของใคร อยู่ที่ไหน ครั้นได้มา ๒-๓ ใบ แล้วท่านก็ทรงจัดการเชิญพระสงฆ์
ให้มาชมหอพระสมุดโดยส่งคนไปนิมนต์พระในเวลาที่มาถวายฟุ่มเข้าพรรษาที่วัดพระแก้วเสร็จ
แล้วก็เลยมาหอพระสมุด ท่านทรงคอยรับและอธิบายเอง และทูลขอเจ้านายฝ่ายในให้ทรง
จัดหมากพลู บุหรี่ น้ำร้อน น้ำเย็น มาเลี้ยงพระในวันนั้น ทรงพิมพ์หนังสือเล่มเล็ก ๆ แจกเป็น
ที่ระลึก ทรงทำอยู่ ๒ วันติด ๆ กันเพียงปีเดียว พระที่ดูแล้วเกิดศรัทธาส่งตู้ทองมาให้
หอพระสมุดเรื่อย ๆ จนมีใส่หนังสือได้เต็มหอวชิราวุธดังที่เราเห็นอยู่ทุกวันนี้ด้วยได้มาโดย
มิได้เสียสตางค์เลย

เมื่อมีตู้หนังสือดี ๆ แล้ว ปัญหาการพิมพ์หนังสือก็เกิดขึ้นเพราะทุนของหอพระสมุดนั้นเรียกได้ว่าไม่มีเลยและความสำคัญของหอพระสมุดก็ไม่มีใครเอาใจใส่ นอกจากผู้รักหนังสือซึ่งมีอยู่ในเวลานั้นราว ๆ ๒๐-๓๐ คน เสด็จพ่อจึงทรงกิดทูลเจ้านายพี่น้องและขุนนางผู้ใหญ่ให้ทรงพิมพ์หนังสือแจกเป็นวิทยาทานในงานต่าง ๆ ที่จะทำกัน เช่น งานพระศพหรืองานวันประสูติเป็นต้น เสด็จพ่อจะทรงรับจัดพิมพ์ถวายเสร็จ ขอแต่ให้ประทานแก่หอ ๒๐% เล่มเท่านั้น การพิมพ์หนังสือเป็นของแจกในงานจึงเริ่มต้นขึ้นด้วยประการฉะนี้ ส่วนหนังสือร้อยละ ๒๐ เล่ม ที่หอได้นั้น ก็ทรงเปิดห้องขายหนังสือขึ้นจำหน่ายด้วยราคาย่อมเยา เพื่อให้นักเรียนซื้อได้ ยังกงมืออยู่จนบัดนี้ เมื่อเวลาเสด็จพ่อเสด็จออกจากหอพระสมุดมีเงินค่าขายหนังสือเหล่านี้อยู่ที่เหรียญถึง ๓๐,๐๐๐ บาท การรับคนทำงานนั้นทรงถือหลักว่าต้องมีงานที่ทำแล้วให้กรรมการดูว่าจะรับหรือไม่ เมื่อเสด็จอยู่มหาดไทยมีคนมาถวายตัวเสมอ ท่านทรงรับไว้ฝึกหัดเอง จนเห็นว่ามีความสามารถทำงานได้จึงส่งออกไปทดลองตามหัวเมือง แล้วขึ้นมาตามลำดับชั้น ครั้นเสด็จออกจากมหาดไทยแล้วก็ยังมีคนมาถวายตัวขอทำงานด้วย ท่านตรัสตอบว่า “เวลานี้แก่เสียแล้วให้ทำอะไรใครไม่ได้ ไปหาที่พึ่งเอาใหม่เถิด แต่จะแนะนำให้อะไรไปดูภายนอกของเขา จงดูที่หัวใจว่าเขามีนรก สวรรค์อยู่ในใจพอที่จะเป็นที่พึ่งของเราได้หรือไม่” ถ้ากับคนที่ทำงานอยู่แล้ว ท่านตรัสว่า “ไม่ต้องประจบฉันดอก ประจบงานเขามาก ๆ ก็ดีไปเอง” การเสด็จตรวจโบราณสถานนั้นมีเสมอใกล้บ้างไกลบ้าง อย่างน้อย ๆ ก็เสด็จกรุงเก่าและประทับอยู่ในพระราชวังโบราณกับเจ้าคุณโบราณราชธานีตรัสสมุหเทศาภิบาลอยู่ได้ตั้ง ๒-๓ ชั่วโมง ถ้าเป็นเมืองไกลทรงสั่งเจ้าเมืองนายอำเภอไว้ให้บอกนายพรานเดินป่าว่าถ้าผู้ใดพบสถานโบราณวัตถุที่ใด ให้มารายงานจะได้รับรางวัลตามค่าของสถานที่นั้น ๆ บางครั้งกำลังวิ่งป่าไปในป่า ถ้าเจอแผ่นหินเป็นรอยเกลี้ยงเกลาคงต้องหยุดมาลงแรงงัดขึ้นดูว่ามีตัวอักษร หรือไม่ เราได้พบศิลาจารึกหลายแผ่น ถ้าพบแล้วต้องยกขึ้นล้างดูด้วยแปรงจนดินที่อุดอยู่ในรอย ต่าง ๆ นั้นออกหมดแล้วเอากระดาษว่าปะลงไปบนรอยจารึก เอาน้ำตบกระดาษแรง ๆ แล้วซ้อนกระดาษลงไปราว ๓ แผ่น พอรอยเด่นขึ้นมาแล้วก็ทิ้งตากแดดไว้ให้แห้ง แห้งสนิทแล้วเอาหมึกเจ๊กทาบนหน้ากระดาษเบา ๆ ให้ทั่วแผ่น พอหมึกแห้งก็กะเทาะเอากระดาษออกจากหินพื้นก็เป็นสีดำและตัวอักษรเป็นสีขาวเพราะกระดาษลงไปอยู่ในรอยจารึกไม่ถูกหมึก สิ่งแรกที่โปรดตามโปรเฟสเซอร์เซนต์ก็ถือหลักศิลานั้น ๆ อายุเท่าไร ภาษาอะไร เรื่องอะไร เพราะโปรเฟสเซอร์ผู้นี้ แก่อ่านภาษา ขอม มอญ บาลี สันสกฤต ไทย ได้ดี ถ้าไม่เป็นเรื่องที่จะต้องค้นต่อก็มีวันใส่กลักสังกะสีเอากลับมาแปลในกรุงเทพฯ ข้าพเจ้าเคยช่วยเขาล้างเช็ดหลักศิลามาหลายอัน เวลาไปเห็นอยู่ในพิพิธภัณฑ์จึงรู้สึกรักและคุ้นเคยกันมานาน บางคราวพอยกหินขึ้นจากดินงูสามเหลี่ยม สีเหลี่ยมก็วิ่งปรูดปราดออกมา ทำเอาเรากระโดด กันไปพักหนึ่งหมอบอกข้าพเจ้าว่า “ฝ่าบาทหัดคิดอย่าเสียหน่อยไม่ดีกว่า” ข้าพเจ้าตอบว่า “เอฉันทำมันจะแทงเนื้อใครไม่ลงเอาหม้อเอาขาไปด้วยดีกว่า” ก็เป็นอันตกลงกัน

หอพระสมุดในสมัยเสด็จพ่อทรงเป็นสภานายกนั้นมีหนังสือใหม่ ๆ ออกพิมพ์เสมอ เพราะไม่มีใครได้อยู่เปล่า ๆ ทุกคนต้องกันต้องทำอะไรอย่างใดอยู่เสมอ และมีผู้เชี่ยวชาญอยู่ถึง ๕ คน คือ โปรเฟสเซอร์ จอช เซเดส์ ค้นคว้าในทางตะวันตกประเทศ พราหมณ์ กุปตสวามี และพราหมณ์ ป.สาสตรี้ ค้นทางอินเดีย พระเจนจันอักษร (สุดใจ) ค้นทางเมืองจีน มหาจำ ค้นทางเมืองเขมรในเรื่องที่เกี่ยวแก่เมืองไทย ทรงบอกไปยังหอสมุดต่าง ๆ ในโลกว่า ถ้าใครพบเรื่องเกี่ยวกับไทยแล้วขอให้คัดส่งมาให้หอพระสมุดจะยินดีสมนาคุณตามสมควร ด้วยเหตุฉะนั้นจึงพบเรื่องใหม่ ๆ อยู่เสมอ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ เสด็จพ่อได้ทรงพระดำริทดลอง จัดตั้งสมาคมวรรณคดีขึ้น โดยทรงเชิญผู้ที่มิงานทำให้เกิดประโยชน์ แล้วมาเป็นกรรมการ มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตของเราและเชิญคนนอกมี หลวงพ่ออีแลร์ ของ ร.ร.อัสสัมชัญ และท่าน อาจารย์พิจิตจिरภา เทวกุล เป็นต้น มาประชุมได้ถามกันและกันตามปรารถนา เช่น หลวงพ่ออีแลร์ท่านบอกว่า “ขนมปังนั้นมาจากคำว่า Pain ของฝรั่งเศส” เป็นต้น ข้าพเจ้าก็พลอยได้ฟังหนังสือศาสนคุณ ที่ได้รับพระราชทานรางวัลเข้าไปเป็นกรรมการด้วย แต่ท่านตรัสบอกไว้ว่า ตอนนี้เป็นขั้นทดลอง “ถ้าติดตั้งได้เช่น French Academy ของเมืองปารีสแล้วจะมีกรรมการจริง ๆ เพียง ๕๐ คน และจะต้องคัดเอาพระภิกษุกับผู้หญิงออกเป็นกรรมการพิเศษ ถ้าทำได้ อย่างนี้คำว่าราชบัณฑิตยสภา ก็จะอยู่ตลอดไป แม้พ่อจะตายแล้วงานก็ไม่สูญไปด้วย” เผอิญยังไม่ทันได้ตั้งเป็นทางการเพียงออกหนังสือรายปักษ์ได้ ๘ เล่ม ก็มีการเปลี่ยนแปลง การปกครอง ราชบัณฑิตยสภาก็พลอยสูญไปโดยปริยาย ยังมีของอีก ๒ สิ่งที่เสด็จพ่อทรงค้างไว้ คือ ๑. หอรูป Picture Gallery ๒. หอจดหมายเหตุ National Archive

๑. หอรูปได้ทรงจัดไว้เป็นแผนก ๆ คือรูปคน รูปสถานที่ รูปเหตุการณ์และให้ไปขอร้านถ่ายรูปมาอย่างละ ๒ แผ่น ส่วนทางกระจกถ่ายรูปของหลวงในรัชกาลที่ ๕ และ ๖ รวมทั้งของพระองค์ท่านเองก็เอาไปรวมไว้ในแผนกห้องรูปนี้ทั้งหมด ครั้นยุบร้านถ่ายรูปหลวงฉายาลักษณ์ ท่านก็ให้ไปขอรับกระจกทั้งหมดมาไว้แห่งเดียวกัน ในเวลานี้ก็ยังอยู่ในพิพิภภัณฑ์ และได้พิมพ์จำหน่ายไปเรื่อย ๆ ท่านได้ตรัสกับข้าพเจ้าว่า “นี่พ่อตั้ง หอรูปไว้ให้นะ แต่อายุพ่อไม่สำเร็จ ต้องช่วยกันทำต่อไป” ข้าพเจ้าได้ร้องเรียนต่อท่านผู้เป็นใหญ่หลายครั้ง เผอิญท่านไม่เห็นความสำคัญของหอรูป การณ์จึงคงมีอยู่เท่าที่เป็นอยู่นี้ เมื่อเสด็จพ่อสิ้นพระชนม์ไปใหม่ ๆ เจ้าคุณอนุমানราชชน ได้มาวานให้ข้าพเจ้าและหญิงเหลือไปช่วยดูกระจกรูปที่หอรูปมีอยู่เพื่อจะจดลงไว้ว่าเป็นรูปใครและรูปอะไร เพราะถ้าหมดคนรู้จักแล้ว แม้พิมพ์ออกมาก็จะเป็นเพียงกระดาษเปล่าไม่มีค่าอะไรได้แต่เดา ข้าพเจ้าไปดูแล้วเห็นมีมากมายและชาวเป็นคำทำให้วังเวียน จึงขอให้พิมพ์ลงในกระดาษเสียก่อนแล้วจะจดชื่อลงไว้ข้างหลัง และทำบัญชีให้หยิบง่ายแต่ทำไปได้เพียง ๔๐ รูป ก็หมดทุนซื้อกระดาษจึงต้องหยุดทำแต่นั้นมา รู้สึกว่าเป็นสิ่งหนึ่งที่น่าเสียดายนักเพราะถ้าเรามีหอรูปดี ๆ แล้วจะเป็นประโยชน์ทางทรงสนศึกษาได้เป็นอย่างดี

๒. เรื่องหอจดหมายเหตุ ท่านตรัสว่า “เราหาหนังสือหลักฐานทางราชการในสมัย

ก่อน ๆ ลำบากอยู่แล้ว ฉะนั้น ถ้าเริ่มต้นเสียแต่บัดนี้ ในเวลาอีก ๑๐๐-๒๐๐ ปี เด็ก ๆ จะแต่งหนังสือเรื่องอะไรก็จะหาหลักฐานได้จากหอนี้ ไม่ต้องลำบากเหมือนคนชั้นพ่อ” ข้าพเจ้าทูลถามว่า “จะเอาหนังสือมาจากไหน” ท่านตอบว่า “ส่งไปตามกระทรวงว่าหนังสืออะไรที่พ้น ๒๕ ปีแล้วให้ส่งเข้าหอนี้ เราจ้างเด็กผู้หญิง (เพราะรายจ่ายต่ำด้วยไม่ใช่หัวหน้าครอบครัว) ด้วยเงินเดือนน้อยมาเป็นผู้เลือกปี เลือกเรื่อง เข้าเพิ่มเรื่อยไปในไม่ช้าเราก็จะได้เรื่องติดต่อกันมาเป็นหลักฐาน แต่เรื่องก็เป็นเช่นเดียวกับหอรูป ก็ยังไม่มีใครเห็นความสำคัญ หนังสือเก่าที่มีอยู่ก็อยู่ไปเรื่อย ๆ รอวันให้ปลวกฉลองพระเดชพระคุณชาติต่อไป

ถึง พ.ศ. ๒๔๗๐ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานวังหน้าให้เป็นพิพิธภัณฑสถานและโปรดให้เสด็จพ่อทรงจัด วันที่ไปรับสถานที่จากทหารซึ่งอยู่ในตอนหลังพระที่นั่งนั้นในบางห้องที่ปิดไม่ได้ใช้ เต็มไปด้วยขี้ก้างกากดินตลบอบอวลไปหมด ทางระเบียงพระที่นั่งก็หักพังหลังคาห้อยเป็นแห่ง ๆ เสด็จพ่อทรงพระดำเนินตรวจทั่วแล้วตรัสว่า “จะไปขอเงินคลังก็ไม่ได้ เพราะเขาจะต้องตอบว่าให้หรือเพราะราชการด่วนยังมี แต่อายุพ่อมันไม่รอดด้วย ต้องคิดหาสตางค์เอาเอง” ต่อมาวันหนึ่งท่านตรัสว่า “ลูกพูน พรุ่งนี้ทำน้ำชาไป มิวเซียมให้พ่อ ๒๐ คน พ่อจะเลี้ยงเพื่อน ๆ แล้วเธอไปรินน้ำชา” ถึงเวลาข้าพเจ้าก็ไปจัดโต๊ะที่สนามด้านเหนือของพระที่นั่งอิสราวินิจชัย เพราะแคว้นตรงนั้น สักครูก็มีพวกพ่อค้าทั้งฝรั่ง แจก จีน เดินเข้ามาเป็นแถว ท่านก็ทรงเชิญไปนั่งโต๊ะกินน้ำชาจนอิ่มแล้วก็ตรัสกับเขาว่า “ในหลวงประทานที่วังหน้านี้ให้ฉันจัดเป็นพิพิธภัณฑสถานของชาติ จะไปขอเงินคลังเขาก็คงไม่ให้ ฉันก็แกล้งทุกทีก็กลัวจะไม่ได้ทำ จึงคิดว่าจะทำยังไงดี แล้วก็นึกถึงพวกท่านว่า ท่านอยู่ในเมืองไทยมาช้านาน คงจะยินดีที่จะช่วยที่จะเห็นความเจริญของเมืองไทย จึงได้เชิญมาช่วยกันดูสถานที่ในวันนี้ ว่าเราจะต้องซ่อมแซมอะไรอย่างไรมั่ง และขอให้ช่วยเท่าที่ท่านจะช่วยได้เถิด” ทุกคนอมยิ้ม แต่มิสเตอร์ แมลคัม Malcom นายห้างบอร์เนียวพูดว่า “เพิ่งได้พบผู้เชี่ยวชาญทางขอทานวันนี้เอง!” ทุกคนก็หัวเราะแล้ว Mr. Malcom พูดอีกว่า “ขอตอนกินแล้วเสียด้วยเรา จะไม่ให้ก็ไม่ได้” แล้วก็ทรงนำพวกแขกเดินดูทั่ว ๆ ไปแล้วต่างคนก็ต่างกลับด้วยความเบิกบาน ไม่ได้พูดอะไรกันอีก พอรุ่งเช้ารถยนต์ก็ชนไม้ ขนตะปู ซีเมนต์ กระเบื้องมุงหลังคาและปูพื้น ฯลฯ เข้ามากองไว้ในพิพิธภัณฑสถานอย่างเพียงพอ ท่านทรงพระสรวลแล้วเรียกนายอิด หัวหน้าช่างไม้ในพิพิธภัณฑสถานเป็นผู้ทำ ทรงกำชับว่าให้ใช้คนไทยทั้งหมดเพื่อให้รู้จักทำเป็น พิพิธภัณฑสถานของชาติจึงกลับสมบูรณ์ขึ้นได้ โดยรัฐมิได้ออกสตางค์ช่วยเหลือเลย ภายหลังทรงขอลงมาทำโรงเก็บราชรถได้ ๒๐,๐๐๐ บาท ด้วยทรงยื่นคำขาดว่าถ้าไม่ให้จะลาออก เพราะตั้งพระทัยจะจัดเรื่องรถอย่างเมืองโปรตุเกส เมื่อสถานที่สมบูรณ์ดีแล้วก็เริ่มลงมือจัด ของเก่าที่มีอยู่โดยมาก คืออนกสตีฟ ขนร่วง ๆ และของที่โยน ๆ ไว้ด้วยไม่มีใครเอาใจใส่เท่าใดนัก เสด็จพ่อทรงเห็นว่าคนไทยกำลังต้องการความรู้ในเรื่องตัวเองจึงทรงจัดไปทางช่วยการศึกษา มีห้องราชพิธิบนพุทไธสวรรย์ ห้องรูปทองแดงจัดเป็นสมัย ๆ ในอิสราวินิจชัย ฯลฯ ดังเห็น อยู่บัดนี้เป็นต้น ท่านทรงพระดำเนิน

บอกให้จัดให้จัดเรื่องราวเองทุก ๆ เข้าจนถึงเวลาเสวย กลางวันจึงกลับวัง ถ้าขาดผู้ขาด
โตะท่านทรงเรียโรจากเจ้านายพี่น้อง ถ้าเป็นเรื่องทางศาสนาท่านทรงขอพระสงฆ์ จนสมเด็จพระ
พุทธโฆษาจารย์ วัดเทพศิรินทร์ ท่านว่า “มีแต่เรียโรฤทธิสถ์นี้กลับตรงกันข้าม” แต่
พระมหาเถระท่านก็ช่วยให้ของและชี้แจงถวายแทบทุกองค์ เพราะท่านรู้ประโยชน์ส่วนรวมดี
ส่วนของอื่น ๆ สิ่งไรไม่มีท่านก็ขนไปจากวังจนเกือบ ๆ จะหมด แล้วท่านก็ทรงเล่นอย่างอื่น
เช่นเก็บของปลอมไว้เป็นบทเรียนเป็นต้น มีเพื่อนฝูงพากันทักว่าของจากวังนั้นจะให้เลย
ได้แน่หรือ ถ้าพระองค์เองออกแล้วผู้ใดจะมาแทน ท่านจนต่อข้อทักท้วงจึงโปรดให้จัดไว้ว่า
ประทานยืมจนบัดนี้ คราวนี้ถึงคนทำงานทรงฝึกสอนหลวงบริบาลบุรุษด้วยพระองค์เอง
ทุกเช้าจนเป็นที่พอพระทัยมาก วันหนึ่งหลวงบริบาลฯ เกิดป่วยหนักเป็นโรคปอดบวม
จนหอบนอนไม่ลง แล้วแม่เสริมภรรยาวิ่งมาทูลเสด็จพ่อในเวลาเกือบ ๒๑ น. พอทรงทราบ
ก็ตรัสใช้หญิงพิลี่ยกับหญิงเหลือว่า “เอารถไปเดี๋ยวนี้ จะทำอะไรก็ตามต้องไปจัดการไม่ให้
หลวงบริบาลฯ ตายให้จงได้” รถออกไปแล้วจึงตรัสแก่ข้าพเจ้าว่า “ยังไม่มี ตัวแทน ถ้าตาย
งานกำลังเดินก็เสียหาย” เกือบ ๒๔ น. หญิงเหลือจึงได้กลับมา ทูลว่าไปเล่าอาการให้
หลวงสุริยพงษ์พิสุทธิแพทย์ (กระจ่าง บุณนาค) ฟัง แล้วเอาหมอไปด้วยถึงบ้าน เปิดมุ้งเข้าไปดู
เห็นหลวงบริบาลฯ มีผ้าพันคอพันหัวราวกับชาวอาหรับนั่งฟังหอบอยู่ หมอฟังอาการรู้แล้วว่า
เป็นโรคนิวโมเนียจึงเอายาไปเสร็จพอถึงตรวจแน่แล้วก็ฉีดยาทันที แล้วพากันเจ็บไป
ส่งโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์แต่ในค่ำวันนั้น เสด็จพ่อจึงได้เข้าบรรทม ส่วนพวกพนักงานตาม

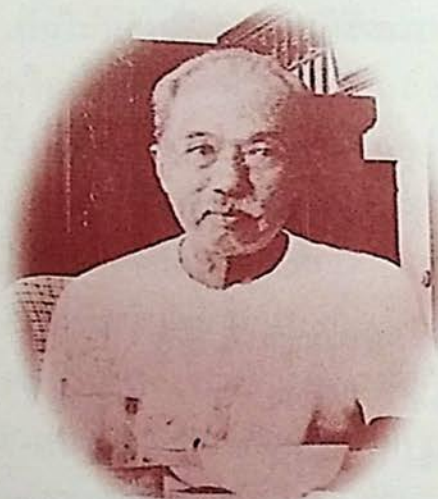
สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ ในฐานะทรงดำรงตำแหน่งองค์ผู้อำนวยการจัดตั้ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กำลังทรงอ่านคำกราบบังคมทูล อัญเชิญพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ เริ่มก่อสร้างมหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘

ห้องในพิพิธภัณฑณ์ั้น ครัสสั่งให้หลวงบริบาลฯ หาผู้หญิงที่มีพ่อแม่เลี้ยงให้มาทำงาน เพราะเราจะให้ได้เพียงเงินใช้ส่วนตัวเล็กน้อย (คือ Pocket money) พิพิธภัณฑณ์ไม่มีทุนพอจะให้ถึงเลี้ยงครอบครัวได้ แรกทำงานทางความสะอาดห้องละ ๒ คน ถ้าเล่าเรื่องห้องของตัวจนเป็นผู้นำเที่ยวได้ และซ่อมแซมสิ่งหักขาดได้ด้วย จะขึ้นเงินเดือนให้ ถ้าเวลามีแขกเมืองมาพวกข้าพเจ้าจะต้องไปฝึกหัดแม่พนักงานเหล่านี้ให้รู้จักทำความเคารพและเลี้ยงดูอย่างไร วันหนึ่งเสด็จไปถึงห้องรูปทองแดงพบป้าอันหนึ่งจคว่า พระสะคั่งมาร ท่านหยุดถามหลวงบริบาลฯ ว่าใครเขียน? หลวงบริบาลฯ ทูลตอบว่า ข้าพระพุทธเจ้า ครัสถามว่า มีเงินในกระเป๋ไหม ทูลถามว่า มี ครัสว่า เอามา ๑ บาท ปรับค่าหลอกประชาชน แล้วเอาไปใส่ในหีบเงินบำรุงพิพิธภัณฑณ์ั้น” แล้วครัสต่อไปว่า “จะเล่าให้ฟังเรื่องเป็นอย่างนี้ เมื่อมีการประกวดพระพุทธรูปที่วัดเบญจมบพิตร มีพระมารวิชัยองค์หนึ่ง พระพักตร์บูดเบี้ยวน่าเกลียด พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากรวัดราชบพิธ ท่านจะครัสติพระพุทธรูปก็ไม่ได้ ท่านจึงครัสขึ้นว่า “พระองค์นี้ถ้าจะกำลังสะคั่งเมื่อเห็นมาร” คนที่เข้าใจก็พากันอมยิ้ม และแต่นั้นมาใครอยากจะติพระพุทธรูปก็ใช้คำว่า “สะคั่งมาร” เลยเป็นศัพท์เอาเป็นจริงเป็นจังเพราะคนไม่รู้ต้นเหตุ” แต่จนบัดนี้ข้าพเจ้าก็ยังได้ยินคนตี ๆ ที่มีความรู้ยังคงเรียกว่า พระสะคั่งมารอยู่ จึงนำเรื่องนี้มาลงไว้ในนี้ด้วย

ครั้งจัดการเรื่องพิพิธภัณฑณ์ชาติเสร็จ และเสด็จพระราชดำเนินเปิดเป็นทางการแล้ว ก็ไม่มีคนดู เสด็จพ่อทรงมีใบบอกไปยังกระทรวงศึกษาว่าทรงจัดช่วยการศึกษาด้วย ฉะนั้นขอให้สั่งให้นักเรียนมาดูเล่าเรียนได้ ครั้นนักเรียนหญิงและนักเรียนชายมาเจอจะกันเข้าก็กลายเป็นเล่นช่อนหากันไป ถ้าไต่ถามเข้าก็ได้รับคำตอบว่า ไม่มีผู้อธิบายให้เข้าใจจึงไม่ได้ประโยชน์ เสด็จพ่อทรงลงทุนประทานเลกเซอร์แก่พวกครูเองที่พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย แต่ครูในเวลานั้นไม่เห็นประโยชน์เสียแล้ว ถามขึ้นว่าเลกเซอร์อย่างนี้ ๑๕ นาทีได้ไหม ท่านก็ทรงหมดศรัทธาและประจวบกับเวลากำลังจะเปลี่ยนแปลงการปกครองด้วย เสด็จพ่อทรงคิดหาทางที่จะให้ประชาชนไปดูให้ได้ วันหนึ่งจึงรับสั่งกับข้าพเจ้าว่า “ถูกพูนทำอาหารว่างไปขายที่พิพิธภัณฑณ์อาทิตย์ละครั้งหน่อยเถอะ เพราะถ้ารู้กันว่าอาหารท่านหญิงทำก็เป็นประกันว่ากินได้ไม่สกปรกฝรั่งที่อยากกินของไทยๆ จะได้มา เมื่อฝรั่งมา คนไทยก็จะมา” ข้าพเจ้าทูลว่า “ถ้ามาอย่างพวกนักเรียนจะได้ประโยชน์อะไร ท่านครัสว่า “เอาเถอะ เดินผ่านไปผ่านมาก็คงจะเกิดอยากรู้อยากเห็นขึ้นมาบ้าง เพียงคนสองคนก็ยังดี” แล้วโปรดให้ปลุกร้านขึ้นข้างหลังพระที่นั่งเป็นที่พักครั้งรอบพิพิธภัณฑณ์มีอาหารว่าง snack และน้ำต่าง ๆ ขายก่อน แล้วให้รับของที่ไทยทำแม้จากหัวเมืองต่าง ๆ จะฝากขายได้ เพราะเมื่อเวลาพวกนักท่องเที่ยวนาก็ไปดูพิพิธภัณฑณ์ทุกครั้ง ได้ผลลือคนมาดูมากขึ้นจริง ๆ แต่ทางส่วนตัวถูกหาว่าเอาถูกเข้าไปหากินในพิพิธภัณฑณ์ และพวกข้าพเจ้าก็ได้เงินเดือนเดือนละ ๑๐๐ บาท ซึ่งไม่เคยได้อะไรเลย นอกจากเสียค่าทำของกินไปขายทุกอาทิตย์ด้วยทุนของตัวเอง เป็นเหตุให้ร้านขายของนั้นถูกล้มไปเมื่อเปลี่ยนแปลง

การปกครองแล้ว วันหนึ่งเจ้าพระยามหิธรฯ ราชเลขาธิการมาเฝ้าเสด็จพ่อที่วังทูลว่า “มีพระบรมราชโองการให้มาทูลว่า พระยามโนปกรณณ์ต้องการตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสภา ให้แก่เพื่อน จึงทูลขอให้ทรงใ้ให้เสด็จพ่อลาออกเสีย เสด็จพ่อทรงตอบว่า -ทรงยินดีที่จะออก แต่เป็นตำแหน่งที่ไม่ได้รับเงินเดือน ถ้าท่านลาออกก็จะเป็นโทษเรื่องส่วนตัวที่ถูกรับเข้าไปข้าง ชาวต่างประเทศจะดูถูกได้ว่าเอาเรื่องส่วนตัวมาปนกับการงานของประเทศ ถ้าจะให้ท่านออกก็ขอให้ประกาศปลดเถอะ ทางการก็ประกาศปลด พอส่งงานแล้วก็ออกไปประทับที่หัวหินตามหมอลั้ง เป็นอันออกจากราชการโดยเด็ดขาด เมื่อได้ทรงทำราชการมา ๕๖ ปี

๓๐. ท่องเบ็็นเสนาบดีกระทรวงมุรธาธร

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงษ์โรโปการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ สิ้นพระชนม์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เจ้าพระยามหิธรฯ ราชเลขาธิการลงมาจากนครปฐม ซึ่งเสด็จประทับอยู่ในเวลานั้น ให้มาทูลเชิญเสด็จพ่อกลับเข้ารับราชการในขณะเสนาบดี เพราะทรงว่าแห้วพระราชหฤทัยที่ไม่มีเจ้านายผู้ใหญ่อยู่ในราชการ เสด็จพ่อกราบบังคมทูลไปว่า “ชีวิตอยู่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้วแต่จะทรงพระมหากรุณา” เจ้าคุณมหิธรฯ เล่าว่า พระเจ้าอยู่หัวทรงดบพระเพลาว่า “นี่แหละท่านเป็นเจ้านายผู้ใหญ่แท้” คราวนี้ข่าวว่าเสด็จพ่อจะเสด็จกลับเข้าทำงานใหม่ เพราะไม่มี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงษ์

ถึง พ.ศ. ๒๔๖๖ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงษ์โรโปการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ สิ้นพระชนม์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เจ้าพระยามหิธรฯ ราชเลขาธิการลงมาจากนครปฐม ซึ่งเสด็จประทับอยู่ในเวลานั้น ให้มาทูลเชิญเสด็จพ่อกลับเข้ารับราชการในขณะเสนาบดี เพราะทรงว่าแห้วพระราชหฤทัยที่ไม่มีเจ้านายผู้ใหญ่อยู่ในราชการ เสด็จพ่อกราบบังคมทูลไปว่า “ชีวิตอยู่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้วแต่จะทรงพระมหากรุณา” เจ้าคุณมหิธรฯ เล่าว่า พระเจ้าอยู่หัวทรงดบพระเพลาว่า “นี่แหละท่านเป็นเจ้านายผู้ใหญ่แท้” คราวนี้ข่าวว่าเสด็จพ่อจะเสด็จกลับเข้าทำงานใหม่ เพราะไม่มี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงษ์

ก็เลื่องลืออื้อฉาว ทุกคนเข้าใจว่าจะต้องไปเป็นกระทรวงต่างประเทศแทนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงษ์นั้น เราต้องรับแขกพวกสถานทูตอยู่หลายวัน และต้องบอกอยู่จนเบื่อบ่อยว่ายังไม่รู้ตำแหน่งอะไร จนกว่าจะประกาศ พอประกาศออกว่าทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมุรธาธร การตื่นตื่น วุ่นวายของพวกชาวต่างประเทศจึงสงบไป กระทรวงมุรธาธรอยู่ในพระบรมมหาราชวังตรงหน้าพระมหาปราสาท งานในกระทรวงก็รักษาเครื่องราชอิสริยาภรณ์และสัญญาบัตรแต่ต้องประทับในที่ประชุมเสนาบดีสภาด้วย เสด็จพ่อเสด็จไปกระทรวงทุกวัน แม้ไม่มีงานมากมายก็ทรงคิดให้ทำประวัติข้าราชการขึ้นในครั้งนั้น ทรงเป็นเสนาบดีมุรธาธรอยู่ได้ ๒ ปี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จสวรรคต พอเปลี่ยนรัชกาลใหม่ก็เจอะมรสุมเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก เสนาบดีสภาเห็นว่ามิทางทำได้เพียง ๒ อย่าง คือ ๑. ขึ้นภาษี ๒. ตัดงบประมาณลงให้ได้

เสด็จพ่อทรงให้ความเห็นว่า การขึ้นภาษีนั้นคนทั่วไปต้องเดือดร้อน ถ้าตัดงบประมาณคนจำพวก เดียวเดือดร้อน แต่เราจะต้องลงทุนเป็นตัวอย่างจากตัวเราเป็นต้นไป ฉะนั้นจึงทรงแนะนำรัฐบาล ให้ล้มกระทรวงมรดกที่ทรงว่าอยู่เสีย เพราะไม่มีงานสำคัญถึงจะต้องเป็นกระทรวง แล้วให้ ตัดเงินเดือนกันลงไปตั้งแต่พระองค์พระเจ้าอยู่หัวเป็นผู้นำ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า อยู่หัวทรงได้อยู่ปีละ ๑๑ ล้าน รวมทั้งเลี้ยงดูพระราชวงศ์ ข้าราชการรักษาพระราชวังต่าง ๆ การพระราชพิธี และรับรองเลี้ยงดูแขกต่างประเทศด้วย แม้เช่นนั้นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า เจ้าอยู่หัวก็ทรงยอม ให้บ้านเมืองตัดกลับไปเป็นปีละ ๖ ล้าน เหมือนสมเด็จพระบรมชนกนาถ เพื่อช่วยเศรษฐกิจซึ่งกำลังทรุดโทรม กำลังจะตัดเงินเดือนอภิรัฐซึ่งได้อยู่เดือนละ ๓,๖๐๐ บาท โดยไม่มีเบี้ยรับรองเลี้ยงดู เบี้ยประชุม เบี้ยเดินทาง สักอย่างเดียวในเวลานั้น ก็พอดีเกิด การเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงเป็นอันหมดกิจการทั้งปวง เมื่อรัชกาลที่ ๗ เสด็จราชย์ ได้เลื่อนพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิใน พ.ศ. ๒๔๗๒ พระชันษา ๖๗ ปี

การงานประจำวัน

เนื่องแต่เสด็จพ่อทรงเขียนหนังสือไว้มาก ถ้านับเท่าที่ค้นพบเวลานี้ คือ

๑. พงสาวดาร	๑๓๔	เรื่อง
๒. โกลงกลอน	๘๒	เรื่อง
๓. ศาสนา	๗๖	เรื่อง
๔. อธิบายแทรก	๑๕	เรื่อง
๕. ประวัติ	๑๖๐	เรื่อง
๖. คำนาน	๑๐๓	เรื่อง
๗. ในนิตยสารสยามสมาคม	๑๐	เรื่อง

จึงมีผู้สงสัยว่าหาเวลาเขียนได้อย่างไร ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าควรเล่าถึงงานประจำวันของ พระองค์ท่านไว้ด้วย

ท่านบรรทมตื่นเวลา ๗ น. เข้า ทรงพระพักตร์ ทรงผ้าจีบ (ทรงโจงกระเบนเอง) และฉลองพระองค์ผ้าบางปิดคอกระดุม ๕ เม็ดเรียบร้อยแล้ว เสด็จเข้าบูชาพระและพระบรมอัฐิ ในห้องพระ แล้วเสด็จออกมาเสวยเครื่องเช้า มีนม ๑ ถ้วยแก้วใหญ่ กาแฟนิดหน่อย ไข่ และขนมปังกับเนย ผลไม้ ที่เฉลี่ยบนตําหนักตอนนั้นเลขาฯ ถวายงานที่ทรงค้างไว้แต่วานนี้ และทูลทูลกิจในวันนี้ให้ทรงทราบว่ามีกำหนดอะไรบ้าง ถ้าเป็นการร้อนก็ทรงต่อในเวลาเสวย ถูกหลานเล็ก ๆ มักจะเฝ้าในตอนนั้น พอเสวยเสร็จก็ทรงหยิบกระดาษดินสอดุดพระหัตถ์เข้าไป

ในห้องเล็กด้วย แล้วกลับออกมาทรงต่อที่โต๊ะทรงพระอักษร บางครั้งก็ทรงเขียนเอง บางครั้งก็ทรงบอกให้เลขานุการเขียน พวกกระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้นเล่าว่า บางคราวท่านทรงบอกให้เจ้าหน้าที่เขียนพร้อมกัน ๔ คน คนละเรื่อง จนเขาผู้เขียนนั้นนึกว่าจะบอกลับเรื่องกันเป็นแน่ แต่ก็ไม่เห็นผิดสักที ทรงแต่งหนังสือไปจนถึงเวลาราว ๑๐ น. ครึ่ง เสด็จลงจากตำหนักไปหาคุณย่า ไปถึงก็หมอบกราบและถามว่า “แม่สบายรึจ๊ะ” บางครั้งก็ไปบอกข่าวคราวต่าง ๆ บ้าง แต่อย่างไรก็ต้องไปกราบทุกเวลาเช้า แล้วเสด็จกลับมาตรวจวัง จะสกปรกที่ไหนสักนิดก็ไม่ได้ ตรัสว่าการลงมาดูบ้านตอนนี้เพื่อให้โอกาสแก่คนที่มาเฝ้า จะได้ไม่ต้องคอยนาน ถ้าวันใดไม่มีใครมาเฝ้าก็เสด็จกลับขึ้นไปเขียนหนังสือต่อ จนถึงเวลา ๑๑ น. จึงแต่งพระองค์เสด็จไปหอพระสมุดและพิพิธภัณฑสถาน ทรงตรวจงานอยู่จนถึงบ่าย ๑๓ น. จึงเสด็จกลับมาวัง สรงน้ำและเสวยกลางวัน แล้วเสด็จขึ้นไปบรรทมพัก ๑ ชั่วโมง จะหลับหรือไม่หลับก็บรรทมหลับพระเนตร บ่าย ๑๖ น. บรรทมตื่นเสวยน้ำหวาน ๆ เช่นน้ำมะนาวหรือน้ำขิง ๑ ถ้วยแก้ว แล้วแต่งพระองค์ไปในงาน มีตั้งแต่ประชุมต่าง ๆ และงานพิธี ถ้าวันใดว่างก็เสด็จไปทรงกอล์ฟ โดยมากกับหญิงเหลือเพราะมือช้ายด้วยกัน กลับถึงวังราว ๑๕ น. พักครู่หนึ่งแล้วสรงน้ำ ลงมาเสวยเย็นเวลา ๒๐ น. เสด็จกลับขึ้นไปทรงอ่านหนังสือ ในมุ้งลวดที่เจดียงตรัสว่า “เข้าเขียนเป็นวิทยาทาน ถ้าต้องการความรู้ต่อมิฉะนั้นมันจะหมดคนที่นึกว่าตัวรู้พอแล้วนั้นเป็นคนตายแล้วเป็น ๆ เพราะโลกหมุนอยู่ทุกนาที เราต้องเรียนตามมันไปจึงจะอยู่กับโลกโดยไม่โง่ได้” จนถึงเวลา ๒๓ น. จึงจะเข้าบรรทม เสด็จพ่อทรงใช้เวลาของพระองค์อย่างนี้ทุกวันโดยไม่เปลี่ยนแปลงเลย และทรงตรงต่อเวลาเป็นอย่างยิ่ง ตรัสว่าสะดวกแก่ผู้ทำงานกับเรา พวกผู้ใหญ่เล่าว่าในสมัยรัชกาลที่ ๕ เกือบไม่มีเวลาเสด็จอยู่กับวังเลย เสด็จกลับวังมาก็เวลาดึก ๆ บรรทมตื่นราว ๑๒ น. แล้วก็เสด็จกระทรวงมหาดไทย เสร็จงานที่กระทรวงแล้วเลยเข้าไปเฝ้าอยู่จนถึงเวลาเสด็จขึ้นซึ่งบางทีก็ดึก มีน้อยวันนักที่จะได้เสด็จกลับมาเสวยเย็นที่วัง ฉะนั้น การแต่งหนังสือในตอนนั้นเห็นจะทรงเขียนที่กระทรวงเป็นส่วนมาก เคยได้ยินแต่ทรงเล่าว่า วันอาทิตย์ก็ต้องไปกระทรวงเพราะมันเคย

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

ทรงเลี้ยงลูกอย่างไร

ธรรมดาพ่อแม่ที่มีฐานะมาก ลูก ๆ มักจะตกอยู่แต่กับพี่เลี้ยงนางนม เพราะไม่มีเวลามาดูแลลูกได้ ยิ่งคนที่มีลูกมากตั้ง ๒๐ คน ก็จะเลี้ยงดูให้ได้เหมือนกันหมดทุกคนไม่ได้เป็นธรรมดา ข้าพเจ้าจะเป็นผู้มีบุญหรือมีเวรกรรมอย่างไรก็ตาม ตั้งแต่แม่ตายแต่ข้าพเจ้าได้ ๑ ขวบแล้ว ข้าพเจ้าก็เป็นโรคติดพ่อ

เพราะความรักแม่ไปรวมอยู่ที่พ่อด้วย ในสมัยนั้นเด็กผู้หญิงเข้าไปรับการฝึกหัดจากสำนักต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวัง เด็กผู้ชายไปโรงเรียนและไปต่างประเทศเพื่อศึกษาวิทยาการอย่างมากมาย ฉะนั้นพี่น้องข้าพเจ้าจึงต่างแยกกันไปคนละทิศละทาง กลับมารวมกันเมื่อหมดเวลาศึกษาแล้ว ส่วนตัวข้าพเจ้าเองแม้จะถูกส่งเข้าไปในวังตามธรรมเนียมก็ดี แต่ข้าพเจ้าก็ทูลลาพระวิมาดาเธอออกมาเฝ้าเสด็จพ่อได้เสมอ ถ้าไม่มาวังก็ไปเฝ้าที่กระทรวงซึ่งอยู่ตรงข้ามวัดพระแก้วในประตูวิเศษชัยศรี เวลาเสด็จไปตรวจการหัวเมือง เสด็จพ่อก็โปรดให้ไปรับออกมาจากวังเพื่อเอาไปด้วยทุกครั้ง หญิงเหลือติดข้าพเจ้าไปในวังด้วยตั้งแต่ข้าพเจ้า ๗ ขวบ หญิงเหลือ ๖ ขวบ จึงเลยติดกันมาเรื่อยจนบัดนี้ พอมีอายุได้ ๑๔-๑๕ ปีก็ออกมาอยู่กับเสด็จพ่อทั้ง ๒ คน การอยู่กับท่านนั้น คืออยู่อย่างเป็นผู้ปฏิบัติรับใช้ตลอดมาจนสิ้นพระชนม์

มีหลายคนเห็นว่าข้าพเจ้าจะเอาตัวไม่รอดเพราะเสด็จพ่อทรงตามใจ แต่ก็มีหลายคนที่ได้มาคุ้นเคยแล้วร้องว่า ท่านเลี้ยงกวอดขันจริง เสด็จพ่อทรงทำอะไรก็ตาม แต่ท่านทำให้เราทั้งรักษาและกลัวเกรงด้วย กลัวว่าท่านจะเสียพระทัยท่านจะกริ้ว ไม่ใช่กลัวอย่างกลัวถูกเขียนถูกตี เริ่มต้นแต่เช้า ถ้าเรายังนอนอืดอยู่ในมุ้งละก็ พอท่านเดินผ่านมาเป็นปลดมุ้งหมดเลยร้องดัง ๆ ว่า “ไม่ใช่เวลานอน โมงหนึ่งแล้ว” ตื่นแล้วจะนั่งเฉยเฉยไม่ทำอะไรไม่ได้ ต้องไปรวมกันทำขนมขาย หรือเรียนดนตรีไทย บางทีก็มาช่วยท่านรับแขก เรือนที่เราอยู่ท่านก็มาตรวจเสมอว่าสกปรกหรือไม่ เพียงวางของไม่ตรงที่ก็เรียกให้กลับมาวางเสียใหม่ ท่านตรัสว่า รำคาญตา เข้าต่างคนต่างทำงานแล้ว กลางวันก็มากินโต๊ะกลมกับท่าน กลางคืนก็กับท่าน และในโต๊ะเสวยนี้แหละคือโรงเรียนของเรา ใครจะเล่าอะไรทูลถามอะไรก็ได้ และบางที่ท่านตอบสนุก ๆ ตอนเสด็จงานโดยมากเราก็ไปด้วย กลับมาท่านมักจะถามว่าเห็นอะไรบ้าง ได้ยินอะไรบ้าง ใครนั่งที่ไหน ใครทำอะไร ถ้าไม่ได้เสด็จด้วยท่านก็ยังถามมากขึ้น ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าถูกถามว่า พระเทศน์ว่าอย่างไรวันนี้ ข้าพเจ้าตอบไม่ได้ เพราะเวลานั้นพอเราเจอะกันเข้าก็มัวคุยกันเสียไม่ได้ฟัง ท่านก็บ่นว่าเสียเวลาไปไม่ได้เรื่องได้ราวอะไรเลย เพิ่งเข้าใจภายหลังว่า ท่านสอนให้มีการสังเกตเป็น เมื่อข้าพเจ้ายังมีหัวจุกท่านเสด็จไปอยุธยา และประทับคุยกับเจ้าคุณโบราณฯ อยู่ราว ๆ ๒-๓ ชั่วโมงนั้น พวกเราเด็ก ๆ โดยมากก็อยู่บนต้นพุทรา ท่านก็ไม่ว่าอะไรจนโกนจุกแล้วท่านก็ไม่ปล่อยให้ขึ้นพุทราอย่างเคย ท่านเรียกมานั่งใกล้ ๆ แล้วโยนอิฐ ๒ แผ่นให้ดูว่า “ดูที ว่ามันผิดกันอย่างไร” มันมีหนังสือแผ่นหนึ่ง ไม่มีแผ่นหนึ่ง ต่อมาเราก็ค่อย ๆ เข้าใจและสนุกในการขุดกันไปด้วย พออายุ ๑๓ ท่านทรงสอนให้หุงข้าว และให้แม่นมสอนทำกับข้าวง่าย ๆ เช่นแกงผัก ไข่เจียว เป็นต้น ท่านตรัสว่า “เกิดมาเป็นผู้หญิงก็ต้องทำหน้าที่ของตัวให้ครบถ้วน ส่วนจะชอบทำอะไรพิเศษก็เป็นเรื่องของทำเล่น hobby ถ้าทำกับข้าวไม่เป็นแล้วเกิดอยากกินแกงเลี้ยงขึ้นมา สั่งให้บ่าวทำ ถ้าบ่าวมันย้อนถามว่าใส่อะไรบ้าง จะไม่อายมันรี ท่านตรัสว่า จะเป็นนายคนต้องหัดเป็นบ่าวมาก่อน จึงจะรู้ใจบ่าว ทรงสั่งข้าพเจ้ามาแต่เด็ก ๆ ว่า ถ้าทำอะไรผิดก็อย่าปด ต้องรับและเสียใจเสีย เพราะคนทุกคนต้อง

ทำผิดบ้าง ผิดกับชั่วไม่เหมือนกัน อีกข้อหนึ่งนั่นท่านว่าเป็นภาษาอังกฤษว่า Be frank and fair. Be kind and natural ไม่รู้จะแปลว่าอย่างไร เรื่องสีหน้าอย่างหนึ่ง ท่านทรงกวาดขันมาก เตือนเสมอว่า “อย่าทำหน้าปวดท้องอย่างนั้นซีลูก จะพูดกับใครควรจะยิ้มเสียก่อน เขาว่ามีสิริที่หน้า” ถ้าข้าพเจ้าโกรธใครจนทำหน้างอ ท่านมักจะตรัสว่า “ไปส่องกระจกดูที่ว่าหน้าตาสวยไหมเวลานี้ แล้วจับชีพจรดูด้วยว่ามันปกติหรือเปล่า คนที่เขาทำให้โกรธเขาก็ดีใจไปว่าเขาทำให้เราเดือดร้อนสำเร็จ!” ครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้าโกรธว่ามีคนด่าว่าเสด็จพ่อ ข้าพเจ้าก็ทูลว่า “เสด็จพ่อหนึ่งเสียอย่างนี้เขาก็ได้ใจที่เราทำผิดจริงจึงต้องยอมแพ้”

ท่านตรัสถามว่า “เธอเห็นว่าพ่อควรทำอย่างไร”

ข้าพเจ้าทูลตอบว่า “ถวายฎีกา ในหลวงให้ท่านตัดสินว่าใครผิดใครถูก”

ท่านตอบว่า “เธอนี้บ้า พ่อหนึ่งของพ่ออยู่ดี ๆ มีคนเดินเข้ามาแก้ผ้าให้ดู ทำไมพ่อจะต้องลุกขึ้นยืนแก้ผ้าตอบ เขาอายุหรือไม่อายุก็เป็นเรื่องของเขาเอง พ่อไม่รับรู้ด้วย”

บางคราวท่านก็ตรัสเป็นเชิงปรารภว่า “พ่ออุตสาหัสมำดองไว้ให้ลูกเดินตามที่ไหน มีหนามก็ปิดทิ้ง ที่ไหนมีรูงูเงี้ยว พ่อก็ถมดินให้เสีย เธอก็เดินตามพ่อมาดี ๆ แต่พอมามันเห่าข้างถนนเธอก็ทูลลากลับไปกัดกับหมา”

ข้าพเจ้าทูลว่า “ก็มันไม่ใช่หมาจิ้งจอกกลางถนน หม่อมฉันก็ต้องสู้” ท่านก็เลยทรงพระสรวล

วันหนึ่งกำลังนั่งกินอาหารเย็นกันอยู่เต็มโต๊ะ จึงเกิดตกแป๊ะลงมาตรงพระพักตร์เสด็จพ่อ พวกเราแทนที่จะอยู่ช่วยท่านกลับลุกหนีหมดโต๊ะ ท่านประทับอยู่พระองค์เดียวหัวโต๊ะ จึงจกก็ได้ขึ้นไปบนพระกรซ้ายของท่าน ๆ ก็เฉยให้มันได้ขึ้นไปจนเกือบถึงพระพาด (ไหล่) ของท่าน แล้วก็กระโดดลงพื้นไป เราไปแอบดูอยู่ข้างประตู พอเห็นมันไปแล้วก็ถอย ๆ ทอยยกกลับมาอยู่ที่นั่งดูด้วยรู้สึกอาย ๆ ท่านตรัสถามว่า “กลัวอะไร”

ข้าพเจ้าทูลตอบว่า “ไม่ได้กลัวแต่เกลียด”

ท่านว่า “เกลียดอะไร”

ข้าพเจ้าว่า “เกลียดว่าหางหลุดแล้วยังกระดิกได้”

ท่านตรัสว่า “พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “หอมหรือเหม็นก็เพราะเราเรียกมันเอง เขาจะเอาน้ำนำหรือน้ำหอมมาทาแขนเราทั้งแขน มันก็เหมือนกัน เราเองเรียกมันว่าเหม็นหรือหอม ไม่ใช่คนอื่น”

พวกเราฟังแต่ดูเหมือนยังไม่สู้เข้าใจนักในเวลานั้น บางทีก็ตรัสว่า “การพูดนั้นนะสำคัญที่รู้จักพูด ถ้าจะขอบุหรือสูบสักตัว จะขอให้เขาเตะเอา หรือให้เขาให้ทั้งซองก็ได้” เสด็จพ่อไม่ทรงบังคับเราเลยสักอย่างเดียว ถ้าจะโปรดให้ทำอะไรก็ทรงอธิบายจนเราหมดสงสัยแล้วก็ทำได้ดี เมื่อตอนทรงกลับเข้ารับราชการใน พ.ศ. ๒๔๖๖ ตรัสแก่ข้าพเจ้าว่า “นี่แน่ะ พ่อจะต้องรับแขกฝรั่งอีกแล้ว เพราะถ้าทำราชการก็หนีไม่พ้น และถ้าผู้ชายเขามา เขาก็มีเมียมีลูกมาด้วย

รูปหมู่ถ่ายที่วังพระองค์ปิ่นมานะ เมืองมณฑล (พ.ศ. ๒๔๗๘)

เราจึงต้องมีผู้หญิงรับ เพราะพ่อจะพาผู้หญิงไปห้องแต่งตัวไม่ได้ พ่อจะวานใครเขามาเป็นแม่บ้านรับแขกให้ก็ได้ แต่พ่ออายุว่ามีลูกไม่ดีพ่อจะรับแขก เธอจะรับหน้าที่นี้ให้พ่อได้ไหมล่ะ ถ้าได้พ่อจะหาครูมาสอนให้เต็มที่เท่าที่ผู้หญิงเราควรจะมีจะเป็นไม่ต้องอายุผู้หญิงฝรั่ง ข้าพเจ้าทูลรับว่าได้ ท่านจึงตรัสว่า ถ้าเช่นนั้นขออะไรตอบแทนบ้างได้ไหม ข้าพเจ้าทูลถามว่า “หม่อมฉันมีอะไรถวายเด็กพ่อด้วยรีเพคะ” ท่านตอบว่า “มีสี่” แล้วก็ทรงนับนิ้วพระหัตถ์ว่า ๑. ไม่สูบบุหรี่ ๒. ไม่เดินรำ ๓. ไม่ขับรด และทรงอธิบายว่า “การสูบบุหรี่นั้นไม่เห็นมันสวยตรงไหน มือก็เหลือง ปากก็เขียว พ่อเสียดตังก่ำบุญหรือมากแล้ว เธอไม่ต้องช่วยอีก” และเมื่อไปรับพระราชทานกลางวันที่พระราชวังบักกิงแฮม ก็วันแม่ที่พระราชทานบุญให้ข้าพเจ้าสูบ ข้าพเจ้ามองดูเด็กพ่อเท่านั้น ก็วันก็ทรงพระสรวลตรัสว่า “ดีแล้วละ ฉันเองก็ไม่สูบแต่ต้องสูบเพื่อเป็นเพื่อนแขกเท่านั้นเอง” แล้วก็ทรงวางถาดบุญนั้นลงอย่างเก๋ และเมื่อแรกได้รับเชิญให้ไปเฝ้าข้าพเจ้าวิตกมาก เพราะไม่เคยเข้าราชสำนักยุโรป จึงทูลปรารภกับเสด็จพ่อ ท่านทรงแนะว่า “อย่าพยายามทำเป็นฝรั่ง เพราะเธอไม่ใช่ฝรั่ง ถ้าทำขึ้นแล้วมันก็เป็นของเก๋ เกือบเอาเกียรติของแม่ไว้เถิด เพราะคนดีเหมือนกันทั่วโลกไม่ต้องตกใจ” แล้วก็เป็นอย่างนั้นจริง ๆ ๒. การเดินรำ ท่านทรงอธิบายว่า เมืองไทยมันร้อนยังไม่ต้องการกระโดดโลดเต้น และไม่เห็นมันมีศิลปะตรงไหน ถ้าเขาเดิน Lancer ลานเซอร์ หรือ Waltz วอลซ์ กันเมื่อไรพ่อจะอนุญาต อีกประการหนึ่ง วงเลือกของเธอมันก็อยู่ในพวกสถานทูต ถ้าเดินกับคนหนึ่งไม่เดินกับคนหนึ่ง มันจะกลายเป็นการเมืองว่าโปรนั้นโปรนี้ ผู้เดินไม่เป็นเสียเลยดีกว่า แต่ต้องรักษาคำพูดนะต้องเดินไม่เป็นจริง ๆ” และข้าพเจ้าก็เดินไม่เป็นจนบัดนี้ ครั้งหนึ่งเคยทูลวิงวอนว่า ขอประทานเดินสักครั้งเถิด เพราะคนตรีมันเพราะจริง ๆ ท่านกลับตอบว่า “อ้าว อยู่ดี ๆ ก็มาสารภาพว่าเป็น Weakling (ผู้อ่อนแอ) บังคับตัวเองไม่ได้

คนที่บังคับตัวเองไม่ได้ แล้วจะไปบังคับใครได้” ๓. จักรกฤษณ์ ท่านว่า “ไม่มีอะไร นอกจากความรักของพ่อที่มีต่อลูก พ่อเชื่อว่า ผู้หญิงไม่ได้ทำมาสำหรับเครื่องยนต์กลไก ฉะนั้นถ้าพ่อรู้ว่า เธอกำลังถือพวงมาลัยอยู่คราวไร ก็จะรู้สึกทุกทีว่ากำลังจะไปตาย ฉะนั้นให้ความสบายใจแก่พ่อ นิดเดียวไม่ได้หรือ” ก็เป็นอันจบและรับได้ทั้ง ๓ อย่าง สิ่งที่ทรงสอนมีอีกข้อหนึ่งว่า “เห็นอะไร ดีก็ให้ถามว่าทำไมถึงเป็นอย่างนั้น ถ้าเห็นอะไรชั่วเลวก็ให้นึกถามว่า ทำไมจึงชั่วเลวถึงเพียงนั้น ถ้าว่าทำไมคำเดียวจะช่วยให้เราแก้ปัญหา แต่จะต้องหาคำตอบที่เป็นความจริงให้ได้ อย่าลำเอียง ด้วยอคติ” อีกข้อหนึ่งนั้นจะดีอะไรให้นึกเสียก่อนว่าเป็นเราจะทำอย่างไร ในเรื่องศาสนานั้น ท่านทรงพาไปดูศาสนาต่าง ๆ เช่น พิธีในศาสนาคริสต์ ในศาสนาอิสลาม จนเราเกิดอยากรู้ อยากเข้าใจในเรื่องของเราเอง ท่านจึงสอนให้อ่านพระธรรม และอยากจะทูลถามท่าน อย่างไม่รู้ก็ได้อีก ข้าพเจ้าทูลถามจนท่านเคยตรัสว่า “ถ้าเป็นผู้ชายจะเตะเดี๋ยวนี้อีก” ข้าพเจ้าก็หัวเราะ ทูลว่า “เอาดีเพราะอยากรู้ ถ้าไม่รู้ก็ทำไม่ถูก” ถ้าเห็นเราอ่านหนังสือท่านถามทุกทีว่าอ่านเรื่องอะไร แล้วทรงแนะนำให้ว่าควรอ่านแต่ที่ให้ความรู้ เช่นชีวิตคนต่าง ๆ และหนังสือที่มีชื่อเสียงว่าดี เพราะเรื่องอ่านเล่นนั้นอ่านแล้วก็ลืม ดูหนังสือสนุกกว่า ตรัสว่าหนังสือเป็นเพื่อนที่ดีและ อยู่ในอำนาจเรา ไม่ชอบก็เก็บเข้าตู้ไว้ไม่เหมือนคุยกับคนไม่ถูกใจก็ต้องทนเพราะไล่เขาไม่ได้

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จรับ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอนันตมหาดล สมเด็จพระอนุชาธิราช และสมเด็จพระราชชนนี เมื่อครั้ง เสด็จกลับจากยุโรป พ.ศ. ๒๔๘๑

ในเรื่องการแต่งงานนั้น ไม่ได้ทรงหวังแผน ประการใด ท่านตรัสแต่ว่าเป็นเรื่องชีวิตของตัวเอง ทุกข์หรือสุขก็เป็นของตัวเองคนเดียวไปตลอด ชีวิต พ่อเป็นแต่จะต้องอายุว่ามีลูกโง่ แต่พ่อก็มี ลูกคนอื่น ๆ ที่พอจะแก้หน้าได้ บางทีก็ตรัสว่า เกิดมาเป็นผู้หญิงนั้นเสียเปรียบมาแต่เกิดแล้ว ยังจะมานั่งท้าวแขนให้ผู้ชายเขาเลือกอีกหรือ ทำไมเราไม่เป็นผู้เลือก ท่านทรงอนุญาตให้เรา มีแขกมาหาได้ที่บ้าน แต่ไม่โปรดให้ไปบ้านคนอื่น เพราะตรัสว่า คนดีเขาไม่รังเกียจที่จะมาพบ ผู้ใหญ่ด้วยที่บ้าน ถ้าคนไม่ดีจึงชักชวนไปให้พ้น ผู้ใหญ่ พ่อขออย่างเดียวแต่อยู่พบเล่นหัวกัน

มาก ๆ อย่าอยู่ลำพังสองต่อสอง จะได้เป็นพยานกัน ทรงอธิบายว่าแต่ก่อนแม้ในยุโรปผู้หญิงสาว จะไปไหนก็มีผู้ใหญ่ไปด้วย เรียกว่า Chaperon แชนเปอรอน ไม่ได้แปลว่าผู้คุมแต่เขาไปเป็นเพื่อน เป็นพยาน ไม่ให้ใครรังเกียจว่าเป็นหญิงเที่ยว ฉะนั้นเราไม่ควรจะรังเกียจแชนเปอรอน แต่ลงท้าย ก็ทรงอนุญาตให้ไปกับพี่ ๆ น้อง ๆ ได้ สำหรับข้าพเจ้าและหญิงเหลือที่อยู่กับท่านนั้น จะไปไหน ต้องทูลลา ถ้าหายไปโดยไม่บอกกล่าวกลับมาท่านก็ไม่พูดด้วย ซึ่งทำให้เรากลัวเสียยิ่งกว่ากริว ออกมาเสียดีกว่า ถ้าเราแต่งตัวฟูดฟูดตามสมัยเกินไป เช่นผูกกริบบิ้นรอบหัวหรือใส่ดอกไม้ไม้ไผ่

พอท่านลงมาเจอก่อนขึ้นรถ ท่านก็บอกว่า “พ่อไปด้วยไม่ได้ พ่ออายุ” ทำเอาเราอายหนักขึ้นไปอีก ต้องรีบถอดทิ้งทันที พุดถึงเรื่องความรัก ท่านอธิบายว่า “รักมันมี ๒ หน หนแรกมันตื่นเต้น เรียกว่า passion คือหลง อยู่ด้วยกันไปมันก็ค่อย ๆ หายตื่น จางลงไปทุกที ตอนนี้แหละจะอยู่กับยึดหรือไม่ยึดก็อยู่ตอนนี้ ถ้ากลับรู้จักกันเป็นเพื่อนสนิทกันได้แล้ว ความรักจริงก็จะเกิดและไม่มีแตกกันจนตาย พ่อบอกให้อย่างใจผู้ชาย เธอจะเชื่อหรือไม่เชื่อก็ตามใจ พ่อไม่ต้องทุกข์สุขกับเธอ ๆ รับคนเดียวยิ่งกว่าใคร ๆ” ข้าพเจ้าเคยได้ยินท่านตรัสเมื่อเวลาพี่สาวน้องสาวจะแต่งงานว่า “หมั้นแล้วก็แต่งเลย พ่อไม่ชอบให้เอาลูกสาวพ่อไปเที่ยวฟัดไปฟัดมา” และทรงสั่งสอนว่า “ผู้ชายนั้นไม่เหมือนกันทุกคน เพราะฉะนั้นจะสอนอย่างไรก็ไม่ได้ได้แต่ต้องไปเรียนเขาเอาเอง แล้วทำอย่างไรก็ตาม ต้องให้เขารู้สึกว่าเขาได้เธอมาอยู่ด้วยนั้นดีกว่าเขาอยู่คนเดียว”

ในเรื่องเสรีภาพที่ชอบพุดถึงกันนั้น ท่านทรงอธิบายว่า “อยู่ที่ตัวเราเอง คือ ๑. ไม่ทำความชั่ว เพราะจะต้องเก็บเป็นความลับ ๒. ไม่เขียนจดหมายลับ ๓. ไม่มีหนี้ เพราะสิ่งเหล่านี้ทำให้เราตกอยู่ในอำนาจผู้อื่นได้ แล้วเวลานอนสวดมนต์จบแล้วให้ตรวจดูตัวเองว่า ตั้งแต่เข้ามาจนวางหัวลงนอนนี้ เราได้ทำอะไรบ้างและมีอะไรผิดบ้าง ในวันนี้ให้ถือเป็นบทเรียนและสัญญาใจว่าจะไม่ทำอีกให้ทุกคืน” ข้าพเจ้ายังจำเรื่องแต่งตัวไม่เรียบร้อยได้ดี วันหนึ่งหญิงบรรดาศฯ น้องสาวข้าพเจ้าชวนให้ข้าพเจ้าและหญิงเหลือไปซื้อผ้าตัดเสื้อที่ห้างไวมท์อาเวย์ ถนนเจริญกรุง ทางไปรษณีย์กลางด้วยกันกับเธอ เราตอบว่าไม่ไปละ ขี้เกียจแต่งตัว เพราะเสด็จพ่อท่านทรงสั่งไว้ว่าจะไปไหนให้แต่งตัวให้เรียบร้อย อย่าให้ฝรั่งดูถูกได้ว่าพ่อเลี้ยงลูกเป็นไพร่ไม่มีระเบียบ หญิงบรรดาศฯ บอกว่า ก็อย่าลงจากรถก็แล้วกัน เธอจะลงไปเลือกแล้วเอามาให้ดูที่รถแต่คนเดียว เราก็ไปทั้งแต่งตัวอยู่กับบ้าน ใส่เกือกตะไปนั่งในรถ เผอิญ

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

คนขายของไม่ยอมให้เอาผ้ามาดูที่รถ หญิงบรรดาศฯ ก็มาจุดเรา ๒ คนลงไปดูจนได้ว่าไม่มีใครเห็นดอก พอกลับมาถึงวังก็พอดีเสด็จพ่อทรงยืนอยู่ที่จอดรถพอดี แรกท่านก็ยิ้มแยมถามว่าไปไหนมาลูก เราหน้าเสียทูลว่าไปซื้อผ้าตัดเสื้อที่ไวมท์อาเวย์แล้วค่อย ๆ เปิดประตูรถลงไป พอท่านเห็นว่าเราไม่ได้แต่งตัวเท่านั้น พระพักตร์ก็บึ้งไปทันที ตรัสว่า “ไปแต่งตัวเสียให้เรียบร้อยแล้วมาไปกับพ่อ” แล้วท่านก็ไปแต่งพระองค์ เราก็ไปแต่งตัวด้วยหน้าอแต่ไม่กล้าเถียง ท่านไม่ตรัสอะไรอีกเลยจนขึ้นนั่งบนรถกันเรียบร้อยแล้ว ท่านก็ตรัสกับคนขับรถคนเดียวว่า “ไปห้างไวมท์อาเวย์” เรามองดูตากัน พุดไม่ออก รู้สึกอายคนขายของแทบเดินไม่ไหว

เสด็จพ่อทรงกวัดขັນเข้มงวดกับเราอย่างไรก็ตาม แต่ท่านประทานความสุขให้เราทุกอย่างที่เด็กจะพึงมีพึงได้ บางวันเสด็จลงมาเสวยเย็น มองดูกับข้าวไม่อร่อยก็ตรัสว่า “ไปกินร้านเจ๊กกันเถอะ” ไปถึงแล้วใครอยากกินอะไรก็สั่งเอง อิ่มแล้วเลยพาไปดูหนัง ถ้างั้นดีก็ทรงชวน บางทีเราก็ชวนท่าน เรามีแบดมินตัน มีโกรเก มีการเล่นเพื่อนฝูงได้เสมอ เวลาวันประสูติท่านหรือวันเกิดเราก็เลี้ยงดูกันสนุกสนานและมีการเล่นแปลก ๆ ที่ทรงคิดให้เล่นกันอยู่เสมอ บางทีก็เอาหนังเล็กมาดูที่บ้าน และจับสลากกัน เป็นต้น เราไม่เคยรู้สึกเบื่อหน่ายที่อยู่กับพระองค์ท่านเลยแม้แต่น้อย ฉะนั้น ถ้ายังมีชาติภพสำหรับเราอยู่ในโลกใดก็ดี ขอให้เราได้ไปเกิดเป็นลูกเสด็จพ่ออีกทุก ๆ ชาติไป แม้จะทรงเป็นเพียง นายคิส และจนแสนจน

ยามเยาว์เห็นโลกล้วน	แสนสนุก
เป็นหนุ่มสาวก็หลงสุข	คำเข้า
กลางคนเริ่มเห็นทุกข์	สุขคู่ กันนอ
ตกแก่จึงรู้เค้า	ว่าล้วนอนิจจัง

พระนิพนธ์ทรงแต่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖

คติธรรมในเอเลามีทุกข์

มนุษย์ที่เกิดมาในโลกนี้ ไม่มีผู้ใดจะหนีทุกข์สุขพ้นได้ฉันใดก็ดี เสด็จพ่อผู้ซึ่งข้าพเจ้าไม่เคยเห็นบาปของพระองค์ท่านเลย ก็ยังต้องทรงอยู่ในอำนาจโลกธรรมคือไม่หนีพ้น ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงคิดว่าเป็นเรื่องหนึ่งที่น่ารู้ว่าท่านทรงรับทุกข์อย่างไร เพื่อผู้ที่จะต้องประสบทุกข์บ้าง บางเวลาจะได้ดูเป็นเยี่ยงอย่างไม่ได้มีเจตนาจะเขียนขึ้นเพื่อเจ็บใจหรือกุมแก่นอย่างหนึ่งอย่างใดเลย เนื่องแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ เหตุการณ์ในชีวิตเราก็ต้องเปลี่ยนไปด้วยเป็นธรรมดา เมื่อเสด็จพ่อได้ทรงรับการปล่อยออกมาจากที่คุมขังแล้วได้ ๓ วัน ก็ได้รับแจ้งจากทางการให้ไปรับเบี้ยบำนาญซึ่งถูกตัดลงทันทีจาก ๓,๖๐๐ บาทเป็น ๑,๕๐๐ บาท เราทุกคนต่างสึมตาโตไม่รู้จะทำอย่างไร มีเสด็จพ่อพระองค์เดียวที่ท่านสั่งได้ทันทีว่า “ตัดภายในลงให้มากจนพอกับเงิน” เราก็เอาหัวชนกันคิดตัดทอนเสียแทบตาย เพราะเสด็จพ่อทรงมีแต่เงินเดือนและเงินปีที่พระราชทานในฐานะเป็นพระราชวงศ์ผู้ใหญ่ และได้ทำการงานมามากปีละ ๑๐,๐๐๐ บาทเท่านั้นจริง ๆ ถ้าจะพูดกันให้รู้เรื่องจะต้องอธิบายถึงเรื่องการมั่งมีของเจ้านายให้รู้ความจริงเสียก่อน เจ้านายที่เรียกกันว่ามั่งมีนั้น ก็พระองค์ที่ได้รับมรดกตกทอดกันมาจากพระองค์หญิงที่ไม่ได้ทรงสมรส และการที่ไม่มีเจ้าหญิงสมรสนั้นก็ไม่มีกฎหมายบังคับอย่างหนึ่งอย่างใด เป็นแต่เพียงไม่ใช่พระราชนิยมของพระเจ้าทรงเป็นหัวหน้าตระกูลเท่านั้น

เพราะทรงขีดเรื่องสืบสันตติวงศ์ เช่น เรื่องเจ้าฟ้าหมื่นเป็นต้น กราวนี้ในพระมารดาใดที่มี
พระองค์หญิงมาก มรดกก็ตกลงมามากตามจำนวนพระองค์ที่อยู่ข้างหลังก็เรียกว่ามั่งมี
บางพระองค์ท่านรับจํานำหลดเกิดเป็นผลประโยชน์มากขึ้นเพราะเวลาก็มี แต่รัฐบาลมิได้เคย
เลี้ยงดูเจ้า เช่นในประเทศพม่าเลย นอกจากถวายแต่พระเจ้าแผ่นดินพระมหากษัตริย์และเจ้าฟ้า
๒-๓ พระองค์เท่านั้น ส่วนเสด็จพ่อนั้นทรงเป็นลูกองค์เดียวของคุณย่าไม่มีมรดกอันใดตกทอด
นอกจากวังเก่าที่สามยอดซึ่งเป็นบ้านคุณชวคบิดาคุณย่าถวายเป็นมรดก และวังหลานหลวงนี้
คุณย่ารับจํานำหลดแต่เมื่อยังเป็นสนามถวาย และพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
พระราชทานที่ล้อมรอบเป็นรางวัลที่ได้จัดมณฑลสำเร็จ เสด็จพ่อจึงทรงสั่งพวกเราไว้ว่าอย่า
ขายใคร ให้เก็บไว้ดูเป็นตัวอย่างว่าพ่อได้มาเพราะเหตุ ส่วนตัวคําหนักและเรือนต่าง ๆ นั้น
สมเด็จพระพันปีหลวง ร.๖ และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระองค์
ละครั้ง และพวกลูกศิษย์ของเสด็จพ่อช่วยกันทำถวายคนละอย่างสองอย่าง เราจึงแลดู
เหมือนคนมั่งมีกับเขาด้วย เมื่อพูดถึงรายได้แล้วก็ต้องพูดถึงรายจ่ายด้วย จึงจะได้ความจริง
และยุติธรรม เงินเดือนและรายได้ประจำปีของเสด็จพ่อไม่ได้อยู่ที่วัง เพราะเสด็จพ่อทรงให้
หลวงอนุรักษ์ฯ (จุล) กองบัญชาการกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้เก็บ ครั้นว่าเขาจะได้รู้ว่าเสนาบดี
มีอะไรบ้าง ทางกระทรวงส่งมาให้เป็นค่าเสวย และเงินเดือนคนในวัง รวมทั้งค่าเล่าเรียนเด็ก ๆ
ในวังด้วยเดือนละ ๒,๔๐๐ บาท ค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ดรวมทั้งการเลี้ยงดูแขก และชื่อของ
ช่วยการงานและทำบุญ เดือนละ ๘๐๐ บาท ในสมัยนั้นไม่มีเบี้ยรับรอง เบี้ยประชุม และรถ
ประจำตำแหน่ง เวลาขึ้นเมืองใหญ่โตมา กระทรวงต่างประเทศก็ส่งกระดาษเปล่ามาให้จดว่า
จะทรงเลี้ยงดูรับรองอย่างไรบ้าง ตามธรรมเนียมก็เลี้ยงส่งเลี้ยงรับเพียงราชทูตทุกสถานทูต
ก็มีได้วันแต่ละอาทิตย์ ผลที่ได้ก็คือพวกเราต้องทำงานเก่งกันทุกคน เสด็จพ่อทรงกะงาน
ให้รับผิดชอบกันคนละแผนกเสมอ เมื่อตรัสบอกพระประสงค์แล้ว ท่านจะไม่มารบกวนอีกเลย
เป็นแต่ถึงเวลาจวนแขกจะมาท่านลงมาเดินดูเสีย ๑ รอบแล้วขึ้นรถไปอื่น จนถึงเวลาจึงกลับมา
ทรงนำแต่พระองค์ ข้าพเจ้าคิดว่าท่านคงจะให้เวลาเราเต็มที่ ไม่ต้องรื้อถอนใหม่ รถยนต์นั้นมี
๕ คัน รถตราจักร ร.๕ พระราชทาน รถเนเปียร์ ร.๖ พระราชทาน รถเล็ก Wanderer สมเด็จพระ
พระพันปีหลวง ร.๖ พระราชทาน รถราชสีห์พระเจ้าเชียงใหม่ซื้อฝากไว้ให้ทรงใช้ ถ้าท่าน
มากรุงเทพฯ ท่านก็จะใช้ มีรถเฟียตอีกคันหนึ่งที่ซื้อเองโดยพ่อขนส่ง ที่ทรงใช้จริง ๆ เป็นประจำ
มีรถตราจักรคันเดียว นอกจากนั้นก็เก็บไว้ในโรงโดยมาก ส่วนรถเนเปียร์ลงท้ายก็ถวายคืนไป
เพราะทนค่างานค่าน้ำมันไม่ไหว แรก ๆ ทรงว่ามหาดไทย ใคร ๆ ก็พากันว่า ๆ กราวนี้รวยตาย
เข่าว่ากันเพียงภาคเดียวเขายังรวย นี้รวมหมดทุกทิศต้องรวยแน่ ๆ แต่เสด็จพ่อท่านตรัสกับ
พวกเราว่า “เขอกองจะโกรธว่าพ่อทำให้จน แต่พ่อคิดแล้วเงินมันไม่อยู่ ชื่อเสียงมันอยู่
ถ้าพ่อหากินคนอื่นคือเทศาเจ้าเมือง นายอำเภอเขาก็ทำได้ งานมันก็เสีย พ่อจึงคิดว่าเอาชื่อเสียง
ไว้ให้เขากรณาถูกดีกว่า” ข้าพเจ้าคิดว่าพระกุศลอันนี้เองที่ทำให้ชาวต่างประเทศนับถือ

และพวกเรากลุ่ม ๆ ก็ยังไม่ถึงต้องคุกเข่าลงขอทานใครกินแม้จะมีกันอยู่หลายคน เมื่อแรกเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ พวกใส่ความเจ้าเพื่อโปรปะกันดาของเขา กล่าวว่ายานายมีเงินกันเป็นล้าน ๆ เสด็จพ่อมี ๑๑ ล้านเป็นจนกว่าทุกพระองค์ เราได้ร้องขอให้ตั้งศาลชำระและยอมให้เปิดแบงก์ทั่วโลกคู่ด้วย ขออย่างเดียวแต่ว่า ถ้าพบหนี้ต้องใช้ให้ ถ้าเป็นเงินหรือของแล้วให้รีบไป แต่ก็ไม่มีใครฟังจึงยังด่ากันเล่นได้สบาย ตามที่จริงแล้วเสด็จพ่อเพิ่งทรงขายนานี้ ๒๐,๐๐๐ บาท เมื่อก่อนสิ้นพระชนม์ได้ ๒ เดือนเท่านั้น

ต่อจากได้รับการปลดปล่อยจากราชการแล้ว หมอแนะนำให้ไปอยู่เสี่ยชายทะเล คือหัวหิน เราเห็นด้วยเพราะกลัวต้องรับฝรั่งโดยไม่มีเงิน จึงไปอยู่หัวหิน เลี้ยงไก่เป็ด และพยายามปลูกผักกิน อยู่ได้ ๑ ปี ในหลวงเสด็จยุโรป เสด็จพ่อจึงกราบถวายบังคมลาไว้ว่า จะไปอยู่ปิ้ง เพราะต้องการความสงบ และจะออกให้พ้นการเมือง ท่านตรัสกับเราว่า “พ่อยังมีลูกศิษย์และเพื่อนฝูงมากทั่วพระราชอาณาจักร เขาไม่มาหาที่ดูเป็นอกตัญญู ถ้ามาก็จะถูกหาว่าเป็นพวกเจ้า เราให้สุขเขาไม่ได้ก็อย่าให้ทุกข์เขา ไปเสียให้พ้นดีกว่า เราก็สบายเขาก็สบาย” เราจึงสู้สละบ้านเมืองไปอยู่ในที่เงียบ แต่ผลที่ได้เริ่มต้นด้วยน้องชายที่กระทรวงมหาดไทย ขอบไปเป็นนักเรียนของกระทรวง ถูกเรียก กลับจากอังกฤษเพราะเกิดเป็นเจ้า เธอแหวะไปเฝ้าเสด็จพ่อที่ปิ้ง ท่านตรัสว่า “เธอต้องเข้าไปรายงานตัวแก่กระทรวง ถ้าเขาเอาไว้ในราชการก็ต้องอยู่เพราะเราเกิดมาเป็นเจ้า ต้องให้ชีวิตแก่บ้านเมืองก่อน แต่ถ้าบ้านเมืองไม่ต้องการก็อย่าคุกเข่าลงของาน จงไปขุดดินกินหญ้า” เราอยู่ในปิ้งต่อไปด้วยความสงบสุข ใช้ชีวิตในการอ่านเขียนและเที่ยวหาความรู้ในที่ต่าง ๆ ด้วยเงินปีซึ่งถูกตัดเมื่อ ร.๗ เศรษฐกิจตกต่ำเป็นปีละ ๖,๐๐๐ บาท แต่วันหนึ่งเรากำลึงลงเรือข้ามทะเลจากปิ้งมาเมืองไทร เพราะตนกุมะหะหมุดเชิญไปกินกลางวันได้พบกับคุณมังกร สามเสนในเรื่องข้ามฟาก เธอทูลแจ้งพ่อว่า “ข้าพระพุทธเจ้าอยากเชิญเสด็จกลับกรุงเทพฯ เพราะมีคนแนะนำสภาวาให้ตัดเงินเจ้านายที่ไปอยู่ต่างประเทศ เว้นแต่กรมพระนครสวรรค์ เพราะเขาให้ท่านไป ข้าพระพุทธเจ้ารู้ว่าฝ่าพระบาทไม่ใช่เจ้านาย ที่ทรงมีจึงไม่อยากเห็นทรงลำบากในเวลาทรงพระชราแล้ว เวลานั้นพระชันษาเสด็จพ่อ ๗๘ ปี ท่านพระพักตร์แดง ยึดพระองค์ตรง แล้วตรัสว่า “ขอบใจคุณมาก แต่กรมดำรงซื้อไม่ได้ด้วยเงิน ถ้าจะให้คุกเข่าลงเพื่อเงินแล้วเป็นอันไม่กลับ” ทรงหันมาตบขาข้าพเจ้าตรัสถามว่า “อดตายกับพ่อไหมลูก” ข้าพเจ้าทูลตอบว่า “ตกลง” แล้วก็ทรงปราศรัยกับคุณมังกรต่อไปว่า “ฉันมีมากก็ใช้มาก มีน้อยก็ใช้น้อย อายุก็ถึงปานนี้แล้ว เหตุใดจะเอาวันเหลือข้างหน้าอีก ๒-๓ วัน มาลบวันข้างหลังที่ได้ทำมาแล้วเสียเล่า” ต่อมาไม่ช้าพวกเราทุกคนก็ถูกตัดเงินหมดเลย แม้เงินเบี้ยหวัดที่ในหลวงประทานเพียงปีละ ๘๐ บาท เสด็จพ่อคงเหลือแต่เบี้ยบำนาญเดือนละ ๕๐ บาท อย่างเดียวจริง ๆ เราก็ลงมือปลูกผักปลูกดอกไม้ขายต่อไป และลดการใช้จ่ายลงอีกเท่าที่จะอยู่ได้ ถ้าจะเล่าถึงการใช้จ่ายเวลานั้นก็เห็นจะต้องแต่งเรื่องเศรษฐกิจได้เล่มหนึ่ง อย่างไรก็ตามความจนไม่เอาชนหน้าใจอันมั่นคงของเราได้ เราทุกคนเป็นสุขใจอย่างประหลาดที่อยู่ได้เช่นนั้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉายพระรูปร่วมกับซาร์นิโกลัส (Tsaravich Nicholas) แห่งรัสเซีย ณ พระที่นั่งเวหาศจำรูญ พระราชวัง บางปะอิน (พ.ศ. ๒๔๓๓) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เป็นข้าหลวงต่างพระองค์ เสด็จไปรับรัชทายาท แห่งรัสเซีย พระองค์นี้ที่สิงคโปร์ เมื่อ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๓

ปี พ.ศ. ๒๔๓๔ พระเจ้าซาร์นิโกลาสดำรงตำแหน่งมกุฎราชกุมารแห่งรัสเซีย ได้เสด็จมาเยี่ยมประเทศสยาม โดยเรือรบรัสเซียผ่านมาทางประเทศสิงคโปร์ เกิดติดสันดอน แล่นต่อไปไม่ได้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เป็นหัวหน้าคณะออกไปรับเสด็จพระเจ้าซาร์นิโกลาซโดยเรือเล็ก แล้วนำเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระราชวังบางปะอิน ทั้งสองพระองค์ทรงต้องพระราชอัธยาศัยซึ่งกัน และกันมาก

ในปีเดียวกันนั้น ทรงได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าคณะทูตออกไปเจริญสัมพันธไมตรี กับนานาประเทศในยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อครั้งได้รับพระราชทานโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้แทนพระองค์ไปเจริญสัมพันธไมตรีกับพระเจ้าซาร์นิโกลาซที่ ๒ ราชวงศ์โรมานอฟ แห่งรัสเซีย ซึ่งเป็นการเยี่ยมเยียนตอบแทน และกระชับสัมพันธไมตรีให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น อันเป็นผลให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกในปี ๒๔๔๐ ทรงประทับอยู่ที่ประเทศอิตาลี สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้มีโทรเลขด่วนทูลเกล้าฯ ถวายข้อความว่า “ฝรั่งเศส ได้เริ่มรุกรานเข้ามาในประเทศสยามทางอีสานเหนือแล้ว” พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนเส้นทางพระราชดำเนินสู่ประเทศ รัสเซียทันที ได้เฝ้าพระเจ้าซาร์นิโกลาซ ซึ่งทรงเป็นพระมหากษัตริย์แล้วในขณะนั้น เล่าความเรื่องราวให้ทรงทราบ พระองค์ได้ชักชวนให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดำรงปร่วมกัน พระเจ้าซาร์นิโกลาซได้ทรงนำไปตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ที่มีชื่อเสียงที่สุดในลอนดอน

หมอกอชลิกบอกว่าพระหทัยหยุดเฉย ๆ และพระสติปัญญาขนาดคนอายุ ๖๐ แต่พระชันษาท่าน ๘๑ ปี กายกับจิตแก่กว่ากันถึง ๒๐ ปี จึงไม่อ่อนไปตามกัน เสด็จพ่อยังทรงจำอะไรได้แม่นยำ ไม่หลงเลื่อนเลยสักอย่างเดียว เคยทรงเล่าว่า ในเวลาท่านทรงเป็นนายทหารประจำอยู่ในพระราชวังหลวงนั้น เจ้าพี่เจ้าน้องรุ่นเดียวกันมักจะมาประทับคุยอยู่ใกล้ ๆ ประตู่วัง เห็นคนเข้าออกเนื่องแน่นอยู่เสมอ จึงทรงคิดกันว่าจะลองความรู้คนดูสักที แล้วทรงจดชื่อคน ๔ คน คือ

๑. ท่านขรัวโต (สมเด็จพระพุฒาจารย์)
๒. พระพุทธยอดฟ้า
๓. จำไม่ได้ว่าใคร
๔. อินากพระโขนง

ให้คนคอยถามทุกคนเข้าออกประตูว่าใน ๔ คนนี้รู้จักใครบ้าง อินากพระโขนงขณะ ทำให้คิดว่าอีก ๑๐๐ ปีข้างหน้าใครจะอยู่ในเมืองไทยในฐานะเช่นไร ส่วนเสด็จพ่อของข้าพเจ้านั้น อย่างน้อยก็คงจะได้เสด็จอยู่ในพระนามว่า “พระบิดาประวัติศาสตร์” ดอกกระมัง

สัตว์ทั้งหลายเอ๋ย ที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น จงเป็นสุข ๆ เกิด อย่าได้มีเวรกรรมซึ่งกันและกันเลย

สาธุ

อนุทินพระประวัติ สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุกาฬ

พระจริยวัตรสมัยเมื่อทรงพระเยาว์ของพระองค์ท่าน ได้รับการอบรมเลี้ยงดูจาก เจ้าจอมมารดาชุ่ม อย่างเคร่งครัดในกรอบของวัฒนธรรมประเพณี โดยได้มีความยึดมั่นในศีลธรรมและคุณความดี ต่อหัวข้อสำคัญที่พอจำได้ คือ

ทรงฉายกับเจ้าจอมมารดาชุ่ม ในรัชกาลที่ ๔

๑. ต้องไม่พูดปด
๒. ต้องไม่ดื่มสุราของเมา
๓. ต้องไม่คบคนชั่ว

ในสมัยสั้นเกล้าๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ขึ้นครองราชย์ ได้ทรงอบรมสั่งสอนน้องๆ ด้วยพระองค์เองว่า “เป็นเจ้าเป็นนาย อย่าเที่ยวไปรังแกผู้คนเขา”

ด้วยจุดยืนที่ได้รับการอบรมสั่งสอนให้เคร่งครัดในกรอบประเพณีนั้น ทำให้

ท่านได้รับการตอบสนองในคุณความดีจากทุกคนที่ได้มาสัมผัส และใกล้ชิดท่านจะเต็มไปด้วยความเคารพรัก และประทับใจยิ่งเสมอมา

ต่อมาได้เข้าศึกษาต่อในโรงเรียนนายร้อยทหารบก ซึ่งโรงเรียนตั้งอยู่ที่ระเบียง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) จนอายุ ๑๕ ปี ออกมารับราชการเป็นนายทหาร

สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุกาฬ เมื่อดำรงพระยศเป็นกรมหมื่น

สัญญาบัตรในกรมทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์ เมื่ออายุครบ ๒๐ ปี ได้ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ พบว่านักเรียนที่เรียนหนังสือกับพระสงฆ์ในวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ ๖ เดือน ยังอ่านหนังสือไทยไม่ออก เพราะหยุดพักกลับไปช่วยพ่อแม่ทำนา ๓ เดือน กลับมาก็ลืมหมด เป็นเหตุให้พระองค์ทรงค้นคว้าแบบเรียนเร็วขึ้นใหม่แทนตำราเก่า ชื่อว่า “มูลบทบรรพกิจ” ปรากฏว่าเด็กตลอดจนผู้ใหญ่ก็เรียนได้ดี โดยเริ่มทดลองสอนที่วัดมหรณพารามเป็นแห่งแรก ภาษาไทยจึงได้ขยับขยายไปยังต่างจังหวัดทั่วพระราชอาณาจักร ชาวต่างประเทศชมเชยว่าเป็นงานมหัศจรรย์ของ Prince Damrong พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมเด็จพระยาบรมราชานุภาพ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ ทรงปฏิรูปจัดระเบียบการปกครอง และการบริหารทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค พระรูปขึ้นนี้ทรงฉายเมื่อประชุมเทศาภิบาลกระทรวงมหาดไทย เป็นครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๘

การทหารทั่วไป มีผู้ช่วยอีก ๒ ตำแหน่ง คือ นายพลเรือพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ เป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารเรือ หรือตำแหน่งผู้บัญชาการทหารเรือในปัจจุบัน ส่วนสมเด็จพระยาบรมราชานุภาพ เป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการฝ่ายทหารบก หรือตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกในปัจจุบัน นับว่าตำแหน่งนี้มีขึ้นเป็นครั้งแรก

พ.ศ. ๒๔๓๑ สมเด็จพระยาบรมราชานุภาพ ได้มีส่วนในการจัดกรมกองทหารให้เป็นสัดส่วนยิ่งขึ้น และ เมื่อครั้งเกิดวิกฤตการณ์ก่อความไม่สงบในบ้านเมืองของพวกกบฏอั้งยี่ ท่านได้สั่งให้ใช้กำลังทหารปราบปรามจนสงบราบคาบ นำสันติสุขมาสู่บ้านเมือง จึงได้รับพระราชทานยศทหาร เป็นพลตรีโดยข้ามยศพันเอกได้ และให้ไปรับราชการในหน้าที่อื่น นอกเหนือจากงานของ กรมมหาดเล็กรักษาพระองค์

พ.ศ. ๒๔๓๒ โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายจากงานฝ่ายทหารไปปฏิบัติงานทางพลเรือน ทรงเป็นผู้กำกับกรมธรรมการ

ต่อมา ปี พ.ศ. ๒๔๓๓ ในขณะนั้นนโยบายด้านการศึกษาของล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ ๕ ยังล่าหลังอารยประเทศอยู่มาก ทรงเห็นว่าจะต้องยกระดับการศึกษาให้เท่าเทียม โดยได้รับพระราชทานโปรดเกล้าฯ ให้เป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการ จึงทำให้ท่านได้มีโอกาสพัฒนาการศึกษาของชาติตามแบบอารยประเทศ และได้ทรงเขียนตำราขึ้นมามากมาย ทั้งผลงานทางวรรณกรรมอมตของชาติให้ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

ทรงพอพระราชหฤทัยจึงได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระสุพรรณบัฏ และทรงประกาศแต่งตั้งให้ดำรงพระอิสริยยศเป็น “กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ” ในปี พ.ศ. ๒๔๒๘ นี้เอง

ปีต่อมา พ.ศ. ๒๔๓๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ตั้งกรมยุทธนาธิการทหารขึ้นมาตามแผนการจัดการโครงการสร้างกองทัพสมัยใหม่แบบตะวันตก และได้ทรงแต่งตั้งให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาจักรีรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร เป็นผู้บัญชา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉายพระรูปร่วมกับซาร์นิโคลัส (Tsaravich Nicholas) แห่งรัสเซีย ณ พระที่นั่งเวหาศจำรูญ พระราชวัง บางปะอิน (พ.ศ. ๒๔๓๓) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เป็นข้าหลวงต่างประเทศ เสด็จไปรับรัชทายาท แห่งรัสเซีย พระองค์นี้ที่สิงคโปร์ เมื่อ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๓

ปี พ.ศ. ๒๔๓๔ พระเจ้าซาร์นิโคลัสดำรงตำแหน่งมกุฎราชกุมารแห่งรัสเซีย ได้เสด็จมาเยี่ยมประเทศสยาม โดยเรือรบรัสเซียผ่านมาทางประเทศสิงคโปร์ เกิดติดสันดอน แล่นต่อไปไม่ได้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เป็นหัวหน้าคณะออกไปรับเสด็จพระเจ้าซาร์นิโคลัสโดยเรือเล็ก แล้วนำเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระราชวังบางปะอิน ทั้งสองพระองค์ทรงต้องพระราชอัธยาศัยซึ่งกัน และกันมาก

ในปีเดียวกันนั้น ทรงได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าคณะทูตออกไปเจริญสัมพันธไมตรี กับนานาประเทศในยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อครั้งได้รับพระราชทานโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้แทนพระองค์ไปเจริญสัมพันธไมตรีกับพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ ๒ ราชวงศ์โรมานอฟ แห่งรัสเซีย ซึ่งเป็นการเยี่ยมเยียนตอบแทน และกระชับสัมพันธไมตรีให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น อันเป็นผลให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกในปี ๒๔๔๐ ทรงประทับอยู่ที่ประเทศอิตาลี สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้มีโทรเลขด่วนทูตเกล้าถวายข้อความว่า “ฝรั่งเศส ได้เริ่มรุกรานเข้ามาในประเทศสยามทางอีสานเหนือแล้ว” พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนเส้นทางพระราชดำเนินสู่ประเทศรัสเซียทันที ได้เฝ้าพระเจ้าซาร์นิโคลัส ซึ่งทรงเป็นพระมหากษัตริย์แล้วในขณะนั้น เล่าความเรื่องราวให้ทรงทราบ พระองค์ได้ชักชวนให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถ่ายรูปร่วมกัน พระเจ้าซาร์นิโคลัสได้ทรงนำไปตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ที่มีชื่อเสียงที่สุดในลอนดอน

การเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เป็นผู้แทนพระองค์เสด็จไปเยี่ยม พระชาร์นีโคลาซที่ ๒ เมื่อครั้งยังเป็นพระชาวเรวิซนิโคลัส แห่งรัสเซีย และทรงนำพระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช (กรมหลวงนครชัยศรีสุรเดช) ไปเฝ้าพระเจ้าคริสเตียนแห่งเดนมาร์กเพื่อฝากเข้าศึกษาวิชาทหาร ณ โรงเรียนนายร้อยทหารบกเดนมาร์ก

และปารีส ได้เขียนอธิบายภาพด้วยพระองค์เองว่า “สยามเป็นประเทศที่กำลังพัฒนาหาใช่ประเทศล้าหลัง ซึ่งมหาประเทศจะอาศัยเป็นมูลเหตุเข้ายึดครองมิได้” นอกจากนี้ยังได้ทรงมีพระราชสาส์นส่วนพระองค์ถึง “สมเด็จพระป้า” ผู้เป็นอัครมเหสีของมงกุฎราชกุมารอังกฤษ โอรสของพระนางเจ้ากวิณวิกตอเรียด้วย อังกฤษยินยอมล้มเลิกแผนยึดครองประเทศไทย ที่จะแบ่งครึ่งกับฝรั่งเศสตามลำน้ำเจ้าพระยา ส่วนฝรั่งเศสพระเจ้าชาร์นีโคลาซรับสั่งเองกับรัฐบาลฝรั่งเศสให้หยุดความคิดรังแกประเทศสยามอีกต่อไป ประเทศสยามจึงได้ผ่านพ้นวิกฤติ ดำรงความเป็นเอกราชอยู่ได้ตลอดมา

นอกจากนี้ สมเด็จพระป้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงตระหนักถึงความสำคัญของสถาบันครอบครัวด้วยยึดมั่นในความรับผิดชอบและคุณธรรมรอบประเพณี ท่านได้ทรงสอนลูกๆ หลานๆ ให้มีความเข้าใจในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อครอบครัวว่า ไม่จำเป็นต้องเอาอย่างบรรพบุรุษที่มีครอบครัวมาก เพราะต่อไปประเทศสยามจะต้องก้าวล่วงไปสู่ยุคเศรษฐกิจสมัยใหม่ของโลกแล้ว จะต้องพร้อมที่จะปรับระบบครอบครัว ตามแบบอารยธรรมแบบประเทศตะวันตกด้วย แม้ว่าพระองค์ท่านจะมีพระโอรสและพระธิดารวมถึง ๓๓ พระองค์ก็ตาม หน้าที่และความรับผิดชอบแล้ว ทรงให้ความดูแลอบรมอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการศึกษาทรงให้อย่างสมบูรณ์ ในส่วนของหลักฐานที่อยู่ก็ได้พระราชทานบ้าน ที่ดิน ให้ทุกคนอย่างทั่วถึงกันและเพียงพอตามสมควร ซึ่งสมเด็จพระป้า ได้ทรงเลี้ยงดูลูกหลานด้วยเงินรายได้จากเงินเดือนของทางราชการเท่านั้น มิได้มีรายได้เป็นอย่างอื่นแต่อย่างใดเลย

ครั้งหนึ่ง เคยมีพระโอรสองค์หนึ่งมาขอเงินเพื่อนำไปใช้หนี้ สมเด็จพระป้า ทรงรับสั่งว่าจะมาขอเงินพิเศษนั้นท่านไม่มีให้ ถ้าจะเอา ก็จะต้องไปขอยืมจากทางพระคลังข้างที่ให้ แต่เจ้าจะต้องถูกตัดในส่วนของพินัยกรรมที่เป็นส่วนแบ่งบ้านและที่ดินออกไป เพราะลำพังตัวท่านเองมีเพียงแต่บ้านและที่ดินเท่านั้น ส่วนเงินเดือนก็มีอย่างจำกัดเพียงเพื่อเลี้ยงตัวเองคงแบ่งให้ไม่ได้ ทำให้เห็นว่าสมเด็จพระป้า ทรงยึดมั่นในความยุติธรรม ไม่หวั่นไหวหรือเอนเอียง เช่นกับเมื่อครั้งที่มิผู้นำทอง ๑๐ หีบมาให้ แต่ท่านกลับให้เลขฯ นำไปคืนโดยมิได้แตะต้องใด ๆ ทั้งสิ้น

โสภณาภรณ์ที่รัตนทิวของสมเด็จพระป้า ก็มีอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการขัดสนเงินทองที่ใช้สอยที่ต้องผจญมาเกือบตลอดพระชนมชีพ ซึ่งความจริงท่านน่าจะสุขสบาย

ตามสมควร เพราะอย่างที่ทราบ ว่า ท่านมีเพียงเงินเดือนของทางราชการใช้อยู่ในขอบเขตจำกัด และต้องประหยัดมาตลอด ตอนเสด็จลี้ภัยปี ๒๔๗๗ จำได้ว่าที่รุนแรงที่สุด ก็ตอนเสด็จประทับอยู่ที่ปิ่นคำรงค์ซึ่งพอยู่ด้วยเงินบำนาญเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่ก็ได้เพื่อนชาวมลายูเชื้อ ให้บ้านอาศัยอยู่ ด้วยความมานะอดทนต่อสู้กับชีวิตยามตกยากถึงที่สุด

ครั้งหนึ่งในสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้เอง คณะผู้เปลี่ยนแปลงกล่าวหาว่า สมเด็จพระเจ้า มีเงินเก็บไว้ถึง ๓๐ ล้านบาท หากเป็นเช่นนั้นจริง เหตุใดแม้แต่ก๊วยเตี้ยวชามเดียว พระองค์ก็ต้องทรงตัดพระทัยเมินพระพักตร์หนี

วันหนึ่ง สมเด็จพระเจ้า ประทับเรือข้ามฟากที่ปิ่น มีโอกาสได้พบกับนายมังกร สามเสน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้รับคำแนะนำว่าสมควรกลับเมืองไทย ดีกว่า มิฉะนั้นคิดว่ารัฐบาลอาจจะตัดเงินบำนาญ สมเด็จพระเจ้า ได้รับการสพบปะมาทกระทบท พระอารมณ์อย่างรุนแรง ด้วยความกริ้ว แต่พยายามระงับอารมณ์ได้รับสั่งออกไปว่า "ไม่โยดี" ต่อคำขู่เรื่องตัดเงินบำนาญขอขอมคายคาบหน้าไม่ขอลกลับเมืองไทย ต่อมาภายหลังเมื่อเหตุการณ์ทางการเมืองดีขึ้นแล้วจึงได้เสด็จกลับมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ และประทับอยู่ที่วังวรดิศอีกหนึ่งปี ต่อมาก็สิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๖

อีกครั้ง เมื่อคราวที่ถูกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงกริ้ว ด้วยเรื่องของเรือรบพระร่วง ในขณะที่ประชุม เสนาบดี สมเด็จพระเจ้า ทรงกราบบังคมทูล "การจัดทำเรือรบพระร่วงเพียงลำเดียวมาใช้ราชการต้องเสียค่าใช้จ่ายถึง ๕๐ ล้านบาท หากจะได้พิจารณา เรือรบหลวงขนาดเล็กรักษาฝั่งก็สามารถจัดหาได้หลายลำ เพราะเรามีชายฝั่ง

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงฉายพระรูปนี้ที่บ้านพระยารัตนเศรษฐี เมืองปิ่น ประเทศมลายู เมื่อวันที่ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๒

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร
ทรงฉายเมื่อพระชนมายุ ๘๐ ปี พ.ศ. ๒๔๘๕

ทะเลยาวมากน่า จะเหมาะสมกว่า” และด้วยผล
กระทบจากคลื่นเกล้าฯ รัชกาลที่ ๖ ทรงกริ้ว ทำให้
ถึงกับทรง แต่งบทละครออกแสดงพาดพิงถึง
สมเด็จพระเจ้าผู้รั้ยในละครกำหนดชื่อว่า “นายดำ”
แม้ จะทำให้เสียพระทัยไปบ้าง แต่ก็ไม่ทรงคิดเคือง
กลับรับสั่งให้ลูกหลานไปซื้อตัวละครทุกคน
เพื่อสนับสนุนการแสดงจัดหาทุนซื้อเรือรบหลวง
พระร่วงด้วยพระอารมณ์เยือกเย็น มีความจงรัก
ภักดีอย่างสูงต่อคลื่นเกล้าฯ รัชกาลที่ ๖ นับว่าเป็น
คุณความดีอันน่าสรรเสริญยิ่ง

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๐ ในสมัยรัชกาลที่ ๖
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จมาเปิดวังวรดิศ
แห่งนี้ ตอนเสด็จกลับทิ้งรถพระที่นั่งไว้ให้ใช้
สมเด็จพระเจ้าท่านนำไปใช้ได้เพียง ๖ เดือน ก็นำถวายคืน

กล่าวว่า “ข้าพพเจ้าไม่มีบุญพอที่จะใช้รถคันนี้ต่อไปได้”

อีกเรื่องหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าทรงได้รับความโทมนัสใจมาก ด้วยเรื่องเคราะห์กรรมของ
พระธิดาที่ถูกสุนัขบ้ากัด ก่อนเสียชีวิตร้องครวญครางด้วยความทุกข์เวทนา พระองค์จึงได้มี
ส่วนร่วมคิดก่อสร้างสถานเสาวภา ตามพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี
เพื่อให้เกิดการรักษาพยาบาลแก่ผู้เป็นโรคกลัวน้ำ (โรคพิษสุนัขบ้า) ให้บริการประชาชนที่ได้รับ
เคราะห์กรรมเช่นเดียวกัน แสดงถึงจิตอันเปี่ยมไปด้วยกุศลของพระองค์ท่าน

ปัจฉิมโอวาทของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ที่มีต่อพลตรีหม่อมราชวงศ์
สังขดิศ ดิศกุล ที่มากราบทูลตอนได้รับคำสั่งจากกระทรวงกลาโหมให้ไปรับมอบดินแดน ๔
รัฐมาลัย (มะลายู) เมื่อปี ๒๔๘๖ คือ รัฐปรีศ กลันตัน ตรังกานู และรัฐไทรบุรี ว่า “ขอให้เจ้า
จงมีความจงรักภักดีต่อพระราชวงศ์จักรี เพราะราชวงศ์นี้ทำให้เรามีบ้านเมืองอยู่ได้อย่างสงบสุข
ตราบเท่าทุกวันนี้ ถ้าไม่มีราชวงศ์จักรีแล้ว เราก็คงไม่มีโอกาสพินถิ่นชีพได้ (หมายถึงถึงเอกราช
ของชาติ) และเมื่อเจ้าอายุมากเจ้าคงจะแลเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น”

ครั้งหนึ่งเคยมีฝรั่งถามท่านหญิงพูนพิสมัยว่า “ท่านพอใจที่เป็นลูกของบุคคลสำคัญ
ที่ทำประโยชน์ต่อแผ่นดินสยามมาก หรือพอใจเป็นลูกของมหาเศรษฐี ท่านหญิงฯ ทรงตอบ
อย่างไม่สะทกสะท้านและไม่ลังเลใจเลยว่า ท่านพอใจเลือกประการแรก และภาคภูมิใจใน
เกียรติภูมิของบิดาอันเป็นที่นับถือของปวงชนชาวสยามมากกว่า และท่านหญิงฯ ก็ได้รับการ
เกียรติของบิดาไว้ได้โดยเก็บที่ดินของตระกูลที่ได้รับจากพระบิดาไว้ได้และรักษาไว้เป็นเวลานาน
ต่อมาได้อุทิศให้มูลนิธิ อันเป็นที่ตั้งของหอสมุดดำรงราชานุภาพที่มีคุณค่าของชาติในปัจจุบัน

ในด้านครอบครัวของหม่อมเจ้าจุลดิศ ดิศกุล และหม่อมແຂ່ມ มีความจงรักภักดีเป็น
อย่างมาก ได้รับสั่งให้ลูกหลานพยายามรักษาพระตำหนักวังวรดิศหำมนำเอาไปให้เช่าหรือขาย
ให้พยายามอนุรักษ์ และจัดสร้างปูชนียสถานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำรงราชานุภาพ เพื่อเป็น
อนุสรณ์ต่อวงศ์สกุลต่อไปด้วย แม้แต่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีก็ยังทรงพอ
พระทัยได้ทรงรับสั่งสนับสนุนให้พยายามรักษาไว้ให้ได้ และยังได้ทรงพระราชทานชื่อ
ให้กับโหลนของสมเด็จพระเจ้าฯ ซึ่งเป็นบุตรชายของ ร.อ.หม่อมหลวงปนัดดา ดิศกุล ว่าเด็กชาย “วรดิศ”
อันเป็นนามของวังนี้ด้วย และได้รับสั่งชมเชยว่าบรรพบุรุษอุทิศสำหรับรักษาไว้ไว้ให้จนล่วงเลย
มาถึงปัจจุบันกว่าครึ่งศตวรรษแล้ว และเมื่อท่านสิ้นไปแล้วก็ยังคงมีความมั่นคงอยู่ และเป็นสิ่ง
ที่น่าภาคภูมิใจปัจจุบันกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนไว้เป็นมรดกของชาติ นอกจากนี้ยังมีส่วน
สำคัญส่วนหนึ่งที่สมเด็จพระเจ้าฯ ได้เคยรับสั่งกับท่านหญิงพูนพิสมัยว่า ห้องพระบรมอัฐิ (ห้องพระ)
หากลูกหลานของพระองค์รักษาไว้ได้ก็จะมีแต่ความเจริญรุ่งเรือง และเพิ่มเติมว่าลูกหลาน
ผู้รบกวนอัฐิของบรรพบุรุษนั้นยังไม่เคยเห็นมีสักรายเดียวที่มีความสุขความเจริญ อันเป็น
สังขธรรมที่สมเด็จพระเจ้าฯ ได้เคยปรารภให้ฟังซึ่งมีความหมายลึกซึ้งมาก

เป็นที่ทราบกันดีว่า สมเด็จพระเจ้าฯ ทรงใช้เวลาว่างอันมีค่าทรงพระนิพนธ์หนังสือ ที่เกี่ยวกับ
ประวัติศาสตร์ โบราณคดี วรรณกรรม สารคดี เก็บไว้เป็นสมบัติของชาติเป็นจำนวนมาก

ด้วยพระประวัติดังกล่าวมาข้างต้นทั้งหมดนี้ จึงเป็นเหตุให้องค์การสหประชาชาติ
หรือยูเนสโก (UNESCO) สนองความดีของพระองค์ท่านด้วยรางวัลให้เป็นบุคคลสำคัญของ
โลก เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งเป็นวันครบรอบพระชนมายุ ๑๐๐ ปี นับว่าพระองค์เป็น
คนไทยคนแรกที่ได้รับเกียรติอันสูงสุดนี้ และเป็นเกียรติภูมิอย่างสูงของคนไทย

พลตรี หม่อมราชวงศ์สังขดิศ ดิศกุล - เล่าเรื่อง
พลเรือเอก สุเมธี เมืองมัน - ผู้บันทึก

พระโอรสและพระธิดา

ใน พ.ศ. ๒๔๖๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงสถาปนา
กรมพระยาตำราพระอักษรใน พ.ศ. ๒๔๖๑

หม่อมเจ้าจุลดิศ ดิศกุล

หม่อมเจ้าทรงวุฒิกภาพ ดิศกุล

หม่อมเจ้าดิศกานาวดี ดิศกุล

๑. พันโท หม่อมเจ้าจุลดิศ	ดิศกุล	(ชายใหญ่)
๒. หม่อมเจ้าอิทธิดำรง	ดิศกุล	
๓. หม่อมเจ้าทรงวุฒิกภาพ	ดิศกุล	
๔. หม่อมเจ้ารัชดาภิเษก	ดิศกุล	
๕. หม่อมเจ้าดิศกานาวดี	ดิศกุล	
(ราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี)		
๖. หม่อมเจ้านิพัทธ์พันธุ์ดิศ	ดิศกุล	
๗. หม่อมเจ้าพิสิษฐดิศพงศ์	ดิศกุล	
(พลโท ผู้บัญชาการทหารไทยในสงครามเกาหลีเหนือ รุขราน
เกาหลีใต้ พ.ศ. ๒๔๙๓)		
๘. หม่อมเจ้าสุกรีวรรณดิศ	ดิศกุล	
๙. หม่อมเจ้ากาพวรรณดิศ	ดิศกุล	
(พลเรือเอก สมุหราชองครักษ์ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช)		
๑๐. หม่อมเจ้าอาชวดิศ	ดิศกุล	
๑๑. หม่อมเจ้าวีรดิศ	ดิศกุล	
๑๒. หม่อมเจ้าพิริยดิศ	ดิศกุล	
๑๓. หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ	ดิศกุล	
๑๔. หม่อมเจ้ากุมารดิศ	ดิศกุล	
(พันเอกราชองครักษ์พิเศษในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช)		

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย
ดิศกุล

หม่อมเจ้าหญิงพัฒนา
ดิศกุล

หม่อมเจ้าหญิงมรยาตรกัญญา
ดิศกุล

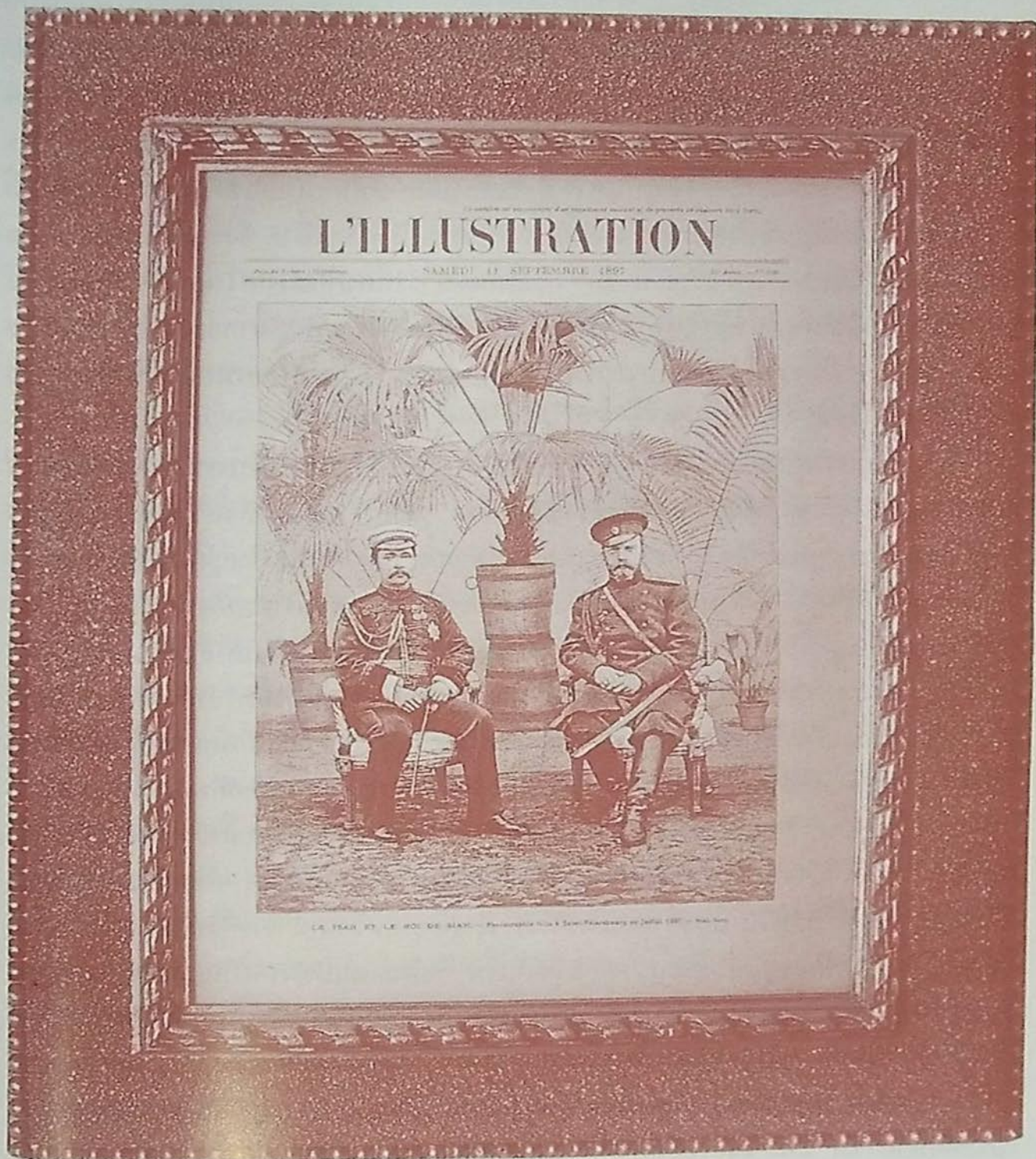
๑. หม่อมเจ้าหญิงจงจิตรถนอม ดิศกุล (หญิงใหญ่)
๒. หม่อมเจ้าหญิงพร้อมเพราพรรณ (วุฒิชัย)
(ในพลเรือเอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร)
๓. หม่อมเจ้าหญิงสรรพสมบุรณ์ ดิศกุล
๔. หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล
*(ประธานพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ๒๑ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ จนถึง พ.ศ. ๒๕๒๗)
๕. หม่อมเจ้าหญิงพิไลยเลขา ดิศกุล
๖. หม่อมเจ้าหญิงพัฒนา
ดิศกุล (ท่านหญิงเหลือ)
๗. หม่อมเจ้าหญิงบันลือศิริสามดี ดิศกุล (ท่านหญิงเกา)
๘. หม่อมเจ้าหญิงบันดาลสวัสดิ์ (เทวกุล)
๙. หม่อมเจ้าหญิงสิวลีวิลาส ดิศกุล (ท่านหญิงแดง)
๑๐. หม่อมเจ้าหญิงมรยาตรกัญญา ดิศกุล
(เลขาธิการสภาภาษาไทย จนเกษียณอายุราชการ)
๑๑. หม่อมเจ้าหญิงอัปภัศรภา (เทวกุล) (ท่านหญิงแก้ว)
๑๒. หม่อมเจ้าหญิงทักษิณาธร ดิศกุล (ท่านหญิงโหล)
๑๓. หม่อมเจ้าหญิงพรพิลาส (บุณนาค)
๑๔. หม่อมเจ้าหญิงพวงมาศผกา ดิศกุล (ท่านหญิงเล็ก)
๑๕. หม่อมเจ้าหญิงรัชมาลินี (สุขสวัสดิ์) (ท่านหญิงนิค)
๑๖. หม่อมเจ้าหญิงสุมนีนงเยาว์ (วินิจัยกุล) (ท่านหญิงโสฬส)
๑๗. หม่อมเจ้าหญิงเรหาภิมาวดี (กำภู) (ท่านหญิงเป้า)
๑๘. หม่อมเจ้าหญิงกุมารีเฉลิมลักษณ์ (จิตรพงศ์)
๑๙. หม่อมเจ้าหญิงกฤษณาพัศดรพิมล (สุขสวัสดิ์) (ท่านหญิงเพ็ญ)

โดย หม่อมราชวงศ์วิบูลย์ดิศ ดิศกุล

* WORLD BUDDHIST FELLOWSHIPS ORGANIZATION

องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก สำนักงานใหญ่อยู่ที่ กรุงเทพฯ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖

ภาพที่ช่วยให้ สยามยังอยู่ยัง อยู่นะ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงฉายพระบรมรูปคู่กับ พระเจ้าซาร์นิโคลาส ที่ ๒ แห่งรัสเซีย ที่พระราชวังปีเตอร์ฮอฟ (Peterhoff) เมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐ หรือ ค.ศ. ๑๘๙๗)

ภาพที่ช่วยให้ สยามยังอยู่ยัง ยิ่ง

ภาพที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ภาพนี้ เป็นภาพที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงฉายพระบรมรูปคู่กับ พระเจ้าซาร์นิโคลาสที่ ๒ ราชวงศ์โรมานอฟ แห่งรัสเซีย ที่พระราชวังปีเตอร์ฮอฟ (Peterhoff) เมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ ในการเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก ซึ่งเป็นการเยี่ยมเยียนตอบแทน และกระชับสัมพันธไมตรีที่ก่อนหน้านั้นเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๓ พระเจ้าซาร์นิโคลาสที่ ๒ ซึ่งขณะนั้นดำรงพระยศเป็น “มกุฎราชกุมารแห่งกรุงรัสเซีย” ได้เสด็จแวะเยือนประเทศไทย ซึ่งในขณะนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเป็นหัวหน้าคณะออกไปรับเสด็จ และถ้าจะกล่าวถึงความสำคัญของภาพนี้ คงต้องทราบถึงเหตุแห่งการเสด็จประพาสยุโรปในครั้งนั้นเสียก่อน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระองค์สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริที่ว่า “ตั้งแต่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติมาได้ทรงพระราชอุสาหะเสด็จไปทอดพระเนตรการต่างประเทศ ถึงเมืองใหญ่น้อย นอกพระราชอาณาเขตนับได้หลายครั้ง การที่เสด็จประพาสเมืองต่างประเทศดังได้เสด็จมาแล้ว แม้เมืองเหล่านั้นเป็นแค่เมืองขึ้นของมหาประเทศ ซึ่งอยู่ในประเทศยุโรปก็ยังเป็นเหตุให้เกิดการเจริญรุ่งเรืองแก่พระราชอาณาจักรเป็นอันมาก และถ้าเสด็จได้ถึงมหาประเทศเหล่านั้นเอง ประโยชน์ย่อมจะมีทวีขึ้นอีกหลายเท่า ได้ทรงพระราชปรารภอยู่เช่นนี้เนื่องนิศย์ ทั้งได้ทรงรับถ้อยคำอัญเชิญเสด็จมาแต่พระมหากษัตริย์ และเจ้านายต่างประเทศก็หลายคราว

สมัยนั้น อังกฤษได้ยึดครองประเทศต่าง ๆ เรื่อยมา จนกระทั่งถึงอินเดียและพม่า และถือว่าพม่าเป็นส่วนหนึ่งของอินเดียแล้ว ก็เลยมาทางแหลมมลายู ฝ่ายฝรั่งเศสจึงอยากได้ดินแดนแถบนี้ไว้เป็นเมืองขึ้นของตนบ้าง ฝ่ายอังกฤษจึงแนะนำให้ไปยึดครองดินแดนที่ยังว่างอยู่ คือ ดินแดนที่อยู่ระหว่างอินเดียบกับจีน คือดินแดนประเทศไทย เขมร ลาว ญวน จนมาถึงประเทศไทยก็เกิดเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ มีการยึดครองเมืองจันทบุรีไว้เป็นประกัน การชำระหนี้ค่าเสียที่ฝ่ายฝรั่งเศสเรียก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงตัดสินพระทัยเสด็จประพาสยุโรปเป็นครั้งแรก ใน ร.ศ. ๑๑๖ เพื่อหาทางยับยั้งการรุกรานของชาติมหาอำนาจ

เมื่อพระองค์ทรงพบกับ พระเจ้าซาร์นิโคลาส ในโอกาสแรกทรงปรับทุกข์ถึงเรื่องที่กำลังถูกคุกคามจากชาติมหาอำนาจในยุโรป หลังจากเลี้ยงพระกระยาหารกันอย่างเป็นทางราชการในวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ แล้วพระเจ้าซาร์นิโคลาส จึงทรงนัดให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จมาพบกับพระองค์ในวันรุ่งขึ้น (๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๐)

และในเช้าวันนั้น จึงได้มีการฉายพระบรมรูปคู่กัน ดังปรากฏในภาพ

หลังจากนั้น พระเจ้าชาร์นิโคลาซ มีรับสั่งให้ส่งภาพนี้ไปลงในหน้าแรกของหนังสือพิมพ์ทุกฉบับที่ออกในเมืองหลวงของประเทศต่าง ๆ ในยุโรป และได้เขียนอธิบายภาพถ่ายด้วยพระองค์เองว่า “สยามเป็นประเทศที่กำลังพัฒนา หากใช้ประเทศล่าหลัง ซึ่งมหาประเทศจะอาศัยเป็นมูลเหตุเข้ายึดครองมิได้”

เมื่อภาพนี้ ไปปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ที่กรุงปารีส ก็บังเกิดผลทันที ฝรั่งเศสสั่งถอนทหารของตนออกจากเมืองจันทบุรี และยุติการรุกรานประเทศไทยแต่บัดนั้น

การกระทำของพระเจ้าชาร์นิโคลาซครั้งนั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงการดำเนินวิเทศนโยบายชั้นสูง หรือทรงแสดงการทูตชั้นเยี่ยม เพื่อยับยั้งการรุกรานประเทศไทยของชาติมหาอำนาจในยุโรป โดยแสดงให้เห็นทั่วโลกเห็นประจักษ์ถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างพระองค์กับพระมหากษัตริย์ไทย

เท่ากับเป็นการประกาศให้ชาติอื่น ๆ รู้ว่า “กษัตริย์พระองค์นี้เป็นเพื่อนของฉันนะ” ชาติที่คิดจะรุกรานประเทศไทยต่อไป ก็ต้องหยุดชะงัก เพราะในสมัยนั้นรัสเซียก็เป็นที่เกรงขามของชาติอื่น ๆ ในยุโรป ประเทศสยามจึงได้ผ่านพ้นวิกฤติ ดำรงความเป็นเอกราชอยู่ได้ตลอดมา

พระมหากษัตริย์และประชาชนชาวไทย ต่างก็รู้สึกเศร้าโศกเสียใจในเหตุการณ์ปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นในประเทศรัสเซีย เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นเหตุให้พระเจ้าชาร์นิโคลาซและพระราชวงศ์ของพระองค์ถูกปลงพระชนม์ มูลเหตุน่าจะเกิดขึ้นโดยจารชนคนหนึ่งชื่อ “รัฐปุติน” ซึ่งเยอรมันได้ส่งมาทำการในแนวหลัง ที่หมายก็คือในพระราชวังของพระเจ้าชาร์นิโคลาซนั่นเอง ประจวบกับพระราชโอรสมงกุฎราชกุมารองค์เล็กของพระเจ้าชาร์นิโคลาซและพระราชินี สมเด็จพระจักรพรรดินีอะเล็กซานดราเฟโอโดรอฟนา ประชวรพระโลหิตตกรักษาไม่ได้ รัฐปุตินจึงได้ปรากฏกายเข้ามาทำการรักษาแบบจิตรศาสตร์ (การสะกดจิต) จนอาการดีขึ้น จึงเป็นที่นับถือเชื่อฟังของพระเจ้าชาร์นิโคลาซและพระราชินีเป็นอย่างมาก รัฐปุตินได้กระทำทุกอย่างที่จะทำให้กองทัพรัสเซียอ่อนแอ โดยเสนอให้พระเจ้าชาร์นิโคลาซสลับเปลี่ยนแม่ทัพนายกอง จนท้ายที่สุดกองทัพรัสเซียพ่ายแพ้ต่อเยอรมันในสนามรบ พรหมบอร์เชวิกส์จึงได้ถือโอกาสลุกขึ้นปฏิวัติ และปลงพระชนมชีพพระเจ้าชาร์นิโคลาซ พระราชินี พระราชโอรสและพระราชธิดาทั้งสิ้น

พลตรี หม่อมราชวงศ์รังษิขิต ดิศกุล
เรณู กิ่งกาญจน

- เล่าเรื่อง

- บันทึกและเรียบเรียงเพิ่มเติม

จากเอกสารบางตอนของหอสมุดดำรงราชานุภาพ

บทความพิเศษ

หม่อมหลวงปนัดดา ดิศกุล

ทรงเลี้ยงลูกอย่างไร

ให้เป็นคนไทยที่ดีในแบบฉบับ

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ และท่านเจ้าจอมมารดาชุ่ม ประสูติในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๕ ทรงเป็นพระกำลังสำคัญของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช ในการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินสู่สยามใหม่ เป็นที่พอพระราชหฤทัย จนได้

รับการขนานพระนามว่าทรงเป็น “เพชรประดับพระมหามงกุฎ” และองค์การสหประชาชาติได้ถวายสุคติให้พระองค์ท่านทรงเป็นคนไทยคนแรกที่เป็นบุคคลสำคัญของโลก

หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล พระธิดาในสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงปรารภไว้ว่า ธรรมดาพ่อแม่ที่มีฐานะมาก ลูก ๆ มักจะตกอยู่แต่กับพี่เลี้ยงหรือญาติพี่น้อง ยิ่งบุคคลที่มีลูกมากก็จะเลี้ยงลูกให้ได้ เหมือนกันทุกคนย่อมไม่ได้เป็นธรรมดา ทรงเล่าว่าในสมัยนั้น เด็กผู้หญิงจะเข้าไปรับการศึกษาจากสำนักต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวัง ส่วนเด็กชายจะไปโรงเรียนและไปต่างประเทศ เพื่อศึกษาวิทยาการอย่างมากมาย ฉะนั้น พระโอรสและพระธิดา ในสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ จึงแยกกันไปตามภารกิจหน้าที่ที่ทรงมี และก็จะกลับมารวมกันใหม่เมื่อหมดเวลาศึกษาแล้ว มีหลายคนภายนอกที่ได้มาคุ้นเคยกับที่วังวรดิศแล้วต่างร้องว่า สมเด็จพระยาทรงเลี้ยงกวาดขันจริง แต่พระองค์ท่านก็ทรงทำให้ลูก ๆ ทั้งรักบูชาและกลัวเกรง กลัวว่าหากท่านเสียพระทัยแล้วท่านจะกริ้ว หาใช่ว่ากลัวอย่างกลัวถูกเขียนถูกตี เริ่มต้นแต่เช้า หากลูก ๆ ยังนอกซังก้าอยู่ในมุ้ง พอท่านเดินผ่านมาเป็นปลดมุ้งเลย และร้องดั่ง ๆ ว่า “ไม่ใช่เวลานอน โมงหนึ่งแล้ว” และเมื่อตื่นนอนแล้วจะมัวนั่งเฉยไม่ทำอะไรไม่ได้ ต้องไปรวมกันทำขนมขาย หรือไม่ก็เรียนดนตรีไทย บางทีก็เสด็จมารับแขกบนเรือนที่ลูก ๆ อยู่ จะได้เป็นโอกาสตรวจตราได้เสมอว่าสกปรกหรือไม่ เพราะเพียงวางของไม่ตรงที่ก็จะเรียก ให้กลับมาจัดวางเสียใหม่ ทรงตรัสว่ารำคาญตา แม้เศษกระดาษเล็ก ๆ ที่อยู่ไกลจากท่าน บนกลางสนามใหญ่หน้าตำหนัก ก็จะตรัสเรียกให้เก็บทิ้งเดี๋ยวนั้น

เมื่อถึงเวลาเช้าต่างคนจะต่างทำงาน กลางวันก็มาทานโต๊ะกลมกับท่าน กลางคืนก็นอนกับท่านและบนโต๊ะเสวยนี้แหละ คือ “โรงเรียน” ของลูกๆ ใครจะเล่าอะไรทุกอย่างอะไรก็ได้ บางที่ท่านชอบสนุกๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องข่าวเหตุการณ์ของโลก ศาสนา หรือประวัติศาสตร์ ท่านรับสั่งอยู่เสมอว่า “คนเราต้องเรียนประวัติศาสตร์ จะได้มีความรักหวงแหนชาติได้อย่างถูกต้อง” และ “เราต้องหมั่นติดตามข่าวสารของโลกไม่เป็นคนล้าสมัยหรือตายไปแล้วที่ต้องตกข่าว” ตอนเสด็จงานก็มักจะไปด้วย กลับมาท่านจะถามว่าเห็นอะไรบ้าง ได้ยินอะไรบ้าง ใครนั่งตรงไหน ใครทำอะไร ถ้าไม่ได้ทรงเสด็จด้วยก็ยิ่งทรงซักถามมากขึ้น เช่น ครั้งหนึ่งถูกถามว่าพระเทศน์ว่าอย่างไรวันนี้ ให้เล่าถวาย ถ้าตอบไม่ได้เพราะมัวแต่คุยกัน ท่านจะบ่นว่าน่าเสียดายเวลา ไปแล้วไม่ได้เรื่องได้ราวอะไรเลย จึงเพิ่งเข้าใจทีหลังว่าท่านสอนให้รู้จักการสังเกตให้เป็น พออายุ ๑๓ ท่านทรงสอนให้หุงข้าว และทำกับข้าวง่าย ๆ เช่น แกงผัก ไข่เจียว เป็นต้น ท่านตรัสว่า “เกิดมาเป็นลูกผู้หญิงต้องทำหน้าที่ของตัวเองให้ครบถ้วน ส่วนจะชอบทำอะไรพิเศษก็ถือเป็นเรื่องงานอดิเรก (Hobby) ถ้าทำกับข้าวไม่เป็นแล้วเกิดอยากกินแกงเลี้ยงขึ้นมา มัวแต่ให้คนรับใช้ทำให้ ถ้าถูกย้อนถามว่าใส่อะไรบ้างจะมีอายเขาหรือ” ท่านสอนว่า จะเป็นนายคนต้องหัดเป็นผู้ปฏิบัติมาก่อนจึงจะรู้จักเขาทรงตรัสเสมอว่า ถ้าทำอะไรผิดอย่าปดจะเคยตัว ต้องยอมรับและเสียใจ เพราะคนทุกคนต้องทำผิดบ้าง ผิดกับชั่วไม่เหมือนกัน

อีกข้อหนึ่งที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ รับสั่งไว้เป็นภาษาอังกฤษ “Be frank and fair, be kind and natural” ถ้อยคำนี้ประทับใจทุกคนที่ได้ฟัง และใครที่จะปฏิบัติให้ได้ทุกประการแม้จะยาก กระนั้น เรื่องสีหน้าอีกอย่างหนึ่ง ท่านทรงกวัดขັນลูกๆ มาก มักเตือนเสมอว่า “อย่าทำหน้าอย่างนั้นซีลูก จะพูดกับใคร ควรจะยิ้มเสียก่อนเขาจะมีสิริที่หน้า” ถ้าผู้ใดโกรธจนทำหน้างอ ท่านจะตรัสว่าจงไปส่องกระจกดูที่ว่าหน้าตาสวยไหมเวลานี้ แล้วจับชีพจรดูด้วยว่ามันปรกติหรือเปล่า คนที่เขาทำให้เราโกรธก็พลอยดีใจไปเท่านั้นเอง

มีอีกเรื่องหนึ่งที่น่าจดจำ ก็เมื่อคราวที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ เสด็จเยือนอังกฤษ ได้รับพระราชทานเลี้ยงกลางวัน ณ พระราชวังบัลแกม กวี้นแมรีได้พระราชทานบุหรีให้ ม.จ. พูนพิสมัยฯ สูป แต่ท่านได้แถมองไปทางสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กวี้นแมรีจึงทรงพระสรวลและตรัสว่า “ดีแล้วฉันเองก็ไม่สูบ แต่ต้องเสนอโดยมารยาทหรือไม่ก็ต้องฝืนสูบเป็นเพื่อนแขก” สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ ราชานุภาพ ทรงแนะพระธิดาว่า “ลูกทำดีแล้วเหมาะสม อย่าพยายามทำตัวเป็นฝรั่ง ถ้าทำแล้วมันก็เป็นของเก๊ จงเก็บเอาเกียรติดีของแม่ไว้เถิด เพราะคนดีเหมือนกันทั่วโลก อย่าไปตกใจกับธรรมเนียมต่างแดน”

จะขอเล่าถึงคำถามที่นักเรียน นักศึกษาผู้เข้ามาชมวังวรดิศในทุกวันนี้ มีต่อวิทยากรในเรื่องแนวความคิดของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ เกี่ยวกับเรื่องเสรีภาพหรือแม้แต่เรื่องของความรักว่าทรงมีคติในการสอนลูกหลานอย่างไร เป็นคำถามที่คนรุ่นใหม่สนใจมีความอยากรู้กันมาก

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ ๒๖ หน หนแรกมันช่างตื่นตื่น เรียกว่า Passion คือหลง อยู่ด้วยกันไปมันก็ค่อย ๆ หายตื่น จางลงไปทุกที ตอนนี่แหละที่จะอยู่กันยัดหรือไม่ยัดก็อยู่ตอนนี้ ถ้ากลับรู้จักกันเป็นเพื่อนสนิทได้แล้วความรักจึงจะเกิดเป็นหนที่สองและไม่มีแตกกันไปจนตาย ความรักนี่ที่จะเป็นนิรันดร์ สำหรับในเรื่องเสรีภาพที่ปัจจุบันคนชอบพูดถึงกัน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ ๒๖ หน ทรงอธิบายว่า ย่อมอยู่ที่ตัวเราเองคือ ๑. โดยไม่ทำความชั่ว เพราะจะต้องทนทุกข์เก็บ เป็นความลับ ๒. ไม่เขียนจดหมายลับ เพราะทั้งผู้เขียนและผู้รับก็พลอยต้องถูกจำกัด เสรีภาพที่ว่าไปด้วย ๓. ไม่มีหนี้สิน เพราะสิ่งนี้จะทำให้เราตกอยู่ในอำนาจผู้อื่นได้ ชีวิตย่อมล้มเหลว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ ๒๖ หน ทรงสอนด้วยว่า เวลาเข้านอนสวดมนต์จบแล้วให้ตรวจดูตัวเองว่า ตั้งแต่เข้ามาจนหัวลงนอนนี้ เราได้ทำอะไรบ้าง และมีอะไรผิดบ้างในวันนี้ ให้ถือเป็นบทเรียน และสัญญาใจว่าจะไม่ประพฤติอีกในทุกคืน ๆ

ลูก ๆ ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ ๒๖ หน เล่าประทานถึงความเข้มงวดกวดขันของพระบิดา พร้อมกับ ความสุขอันเปี่ยมล้นที่พระองค์ประทานให้กับทุกคนอย่างที่จะพึงมีพึงได้ หม่อมเจ้ามารยาทรักัญญา ดิศกุล เคยเล่าประทานว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ ๒๖ หน ทรงเป็นตัวอย่างแก่ลูก ๆ ในเรื่องความรักกับ งานราชการที่ทรงอยู่ทุกเมื่อ หากจะทรงทำอะไรจะทรงตั้งพระทัยและหวังให้สิ่งนั้นได้รับความ สำเร็จสูงสุด บังเกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม กับอีกทรงเป็นตัวอย่างในเรื่องความรักอันลึกซึ้ง ที่ทรงมีต่อประเทศชาติ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตลอดพระชนมชีพ ทรงสอนลูกหลาน ว่า อำนาจวาสนาเป็นสิ่งที่มอบให้แก่กันไม่ได้ หากแต่จะต้องสร้างขึ้นโดยตนเองเท่านั้น อำนาจจะได้มากก็ด้วยความขยันขันแข็ง หมั่นขวนขวายหาวิชาความรู้ มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความเมตตากรุณา ทรงตรัสว่า จงเป็นคนไทยที่มี Honour คือรู้จักกฏระเบียบ เทียงตรง ต่อเวลา เคารพในสิทธิของผู้อื่น และมีจิตใจเป็นนักกีฬา Honour ที่ว่านี้จะนำพาชาติบ้านเมือง ไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองในท้ายที่สุดได้

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ ๒๖ หน ทรงพระยาตำราพระราชานุภาพ ได้สิ้นพระชนม์ ณ วังวรดิศ ถนนหลานหลวง เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

ความสำคัญต่อแผ่นดินของสมเด็จพระยาดารงฯ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งพระบรมราชวงศ์จักรี และท่านเจ้าจอมมารดาชุ่ม ประสูติในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๕ ทรงเป็นพระกำลังสำคัญ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช ในการปฏิรูป การปกครองแผ่นดินสยาม เป็นที่พอพระราชหฤทัยยิ่ง จนกระทั่งได้รับการขนานพระนามว่าทรงเป็น “เพชรประดับ พระมหามงกุฏ” และสหประชาชาติได้ถวายสดุดีให้พระองค์

ท่านทรงเป็นคนไทยคนแรกที่เป็นบุคคลสำคัญของโลก

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงเล่าประทานไว้ในหนังสือพระนิพนธ์ ประวัติศาสตร์ชาติไทยตอนหนึ่งมีใจความว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเล่า พระราชทานว่า ด้วยพระมหากรุณาธิคุณ และพระบุญญาบารมีของพระบาทสมเด็จพระพุทธ ยอดฟ้าจุฬาโลก องค์พระปฐมบรมกษัตริย์แห่งพระบรมราชวงศ์จักรี และสมเด็จพระราชวัง บวรมหาสุรสีห์ ได้ทำลายกองทัพพระเจ้าปะดุงพม่า ที่ประสงค์ร้ายต่อไทย ด้วยชนะการรบที่ ลาดหญ้า ทำดินแดง และทำสามสบ จังหวัดกาญจนบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘-๒๓๒๙ ลงได้อย่าง รวดฉับ กับทรงสร้างสถาปนากรุงเทพมหานครแทนกรุงศรีอยุธยา ที่ถูกพม่าเผาผลาญ พระองค์มีพระราชประสงค์ว่า “ปราสาทราชมนต์แท็ยร วัดวาอาราม และบ้านเรือนราษฎรของเรา ก็ได้ถูกพม่าทำลายล้างจนหมดสิ้นไป จำต้องให้กลับคืนมาดังเดิมโดยเร็ว” ซึ่งก็ได้กลับมา ดังเนรมิตตามพระราชประสงค์นั้น

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงเพิ่มเติมสิ่งอื่น อาทิ วรรณกรรม และพุทธศาสนาต่างก็ได้ถูกฟื้นฟู ท้องพระคลัง เต็มไปด้วยเงินทองอันเกิดจากการค้าขาย ประชาราษฎรเป็นสุขโดยถ้วนหน้า ครั้นรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงพระราชดำริว่า เมืองไทยยังล้าหลังกว่าโลก ตะวันตกหลายร้อยปี เพราะพระองค์เป็นกษัตริย์พระองค์แรกที่ตรัสภาษาอังกฤษได้ จึงสามารถ ทราบได้ว่าสิ่งที่ควรแก้ไขกับบ้านเมืองคืออะไรบ้าง จึงได้มีพระราชดำรัสสอน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์เมื่อพระองค์เจริญพระชนมายุได้ ๑๕ ชันษา ก็ขึ้นครองราชสมบัติ และได้ทรงปฏิรูปการปกครองแผ่นดินโดยมิชักช้า นับเป็นการแก้ไข ครั้งแรกถัดจากรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งนับเป็นเวลาผ่านไปกว่าสองร้อยปี แล้ว พระองค์ตระหนักว่า การแก้ไขการปกครองแผ่นดินอย่างเดียวนั้นไม่พอ จำต้องแก้ที่ตัว

ประชาชนด้วย โดยให้มีวัฒนธรรมควบคุมจิตใจและพฤติกรรมส่วนบุคคล สถานที่ที่สามารถพัฒนา วัฒนธรรมดังกล่าวนี้ได้ ก็มีอยู่แล้วที่บ้าน โรงเรียน และวัด บ้านประกอบด้วยเจ้าบ้าน และลูกบ้านที่ตั้งอยู่ในศีลธรรม บ้านจัดตามแบบอารยธรรมสมัยใหม่ ด้วยประเทศตะวันตก มักอ้างว่าประเทศที่ต้องตกเป็นเมืองขึ้นนั้น เพราะประชาชนขาดวัฒนธรรมยังไม่เจริญ โรงเรียนเป็นที่ให้วิชาความรู้ หากพ้นวัยเรียนแล้ว ก็หมายถึงการค้นคว้าหาวิชาความรู้ต่อไปในฐานะผู้ใหญ่ การเล่าเรียนจักไม่มีที่สิ้นสุด สำหรับวัดนั้นเป็นศูนย์ศึกษาคำสั่งสอนของพระศาสนา ให้เป็นคนดี หากวัฒนธรรมที่ควบคุมจิตใจและพฤติกรรมส่วนบุคคลแผ่กิ่งก้านสาขาไปถึง พระราชดำริการดำรงตนของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ที่ว่าให้คุณ อังกฤษเป็นตัวอย่างในความพากเพียรค้นคว้าหาวิชาความรู้ ชอบการทำงานเป็นคณะหรือเป็นทีม ยอมรับเชื่อฟังในมติของฝ่ายข้างมาก และมีน้ำใจเป็นนักกีฬา คือไม่เป็นคนจี้แพ้ชวนตี แต่จะเป็นสุภาพชนคือไม่เป็นคนพาล ซึ่งทั้ง ๔ คุณลักษณะนี้ หากพูดเป็นภาษาอังกฤษ เพียงประโยคเดียว ก็จะได้ความหมายทั้งหมด คือ "Play the Game and be a Sportsman" บ้านเมืองไทยจะมีความเจริญรุ่งหน้าสักเพียงใดแล้ว

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพมีพระรับสั่งว่า หากมีการศึกษาเล่าเรียนถึงแนวทาง พระราชดำริการดำรงตนดังกล่าวนี้ได้เป็นอย่างดี และสามารถปฏิบัติกันได้อย่างจริงจัง ในสังคมบ้านเมืองไทยมีแต่จะได้รับความยกย่องจากชาวโลก และจะมีแต่ความเจริญรุ่งเรือง

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้สิ้นพระชนม์ ณ วังวรดิศ ถนนหลานหลวง เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ สิริรวมพระชนม์ได้ ๘๑ ปี และในวันนี้ ซึ่งตรงกับวันคล้าย วันสิ้นพระชนม์ครบ ๔๕ ปี นอกจากราชสกุลดิศกุลจะจัดให้มีการบำเพ็ญพระกุศลถวาย ณ วังวรดิศ ถ.หลานหลวง แล้ว กระทรวงมหาดไทยยังจัดพิธีวางพวงมาลาถวายสักการะ พระอนุสาวรีย์ของพระองค์ ในฐานะองค์ปฐมเสนาบดี ณ กระทรวงมหาดไทย เวลา ๐๗.๐๐ น.

หากพระวิญญานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ยังประทับอยู่ ณ ที่ใด ขอได้ทรงทราบด้วยเถิดว่า พระองค์ทรงเป็นปुरुชนียบุคคล ซึ่ง ประชาชาติไทยยังเคารพและรำลึกถึงพระองค์อยู่ชั่ววันรันดร์

รณรงศ์คนในชาติกตัญญูต่อแผ่นดิน

สืบเนื่องจากปีนี้รัฐบาลได้กำหนดให้เป็นปีรณรงศ์วัฒนธรรมไทย หม่อมหลวง ปนัดดา ดิศกุล จึงได้วอนขอให้คนไทยหันมาเห็นความสำคัญในเอกลักษณ์ของชาติ ว่าด้วยความกตัญญูกตเวทิตาคุณ ซึ่งชนชาวไทยมีเอกลักษณ์ประจำชาติคือ ความกตัญญูกตเวทิตา ความนอบน้อมถ่อมตน มีความเมตตาปราณี ทั้งมีความพร้อม เสมอที่จะให้อภัยซึ่งกันและกัน และผูกพันกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้เคยมีรับสั่งไว้ในกาลครั้งหนึ่งว่า พระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงมีพระมหากษัตริย์คุณอย่างใหญ่หลวงนัก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือ “พระปิยมหาราช” ของปวงชนชาวไทย ทรงเป็นกษัตริย์พระองค์หนึ่งที่มีพระมหากษัตริย์คุณต่อชาติ ทั้งในเรื่องรัฐศาสตร์การปกครอง สังคม และการศึกษา ซึ่งได้ทรงปฏิรูปแก้ไขในทุกเรื่องทันทีที่ทรงขึ้นครองราชย์ เมื่อพระชนม์เพียง ๑๕ พรรษา พระนามปรากฏขจรขจายไปทั่วทุกสารทิศ ชาวต่างประเทศ ณ แดนไกล ยกย่องว่า ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินแบบอย่างของโลก (An Ideal Monarch)

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกรัชกาล ยังได้ทรงนำประเทศชาติและประชาชนไปสู่ความศิวิไลซ์ ได้พระราชทานพระเมตตาโดยทรงตั้งเดือนพสกนิกของพระองค์อยู่เป็นนิจให้มีขันติและคุณธรรมประจำใจ อันยังผลให้ชาติบ้านเมืองรอดพ้นจากวิกฤตการณ์ทั้งภายใน หรือผลกระทบจากประเทศภายนอกมาได้ตลอดรอดฝั่ง และทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้คนไทยเป็นผู้ขยันหมั่นศึกษา ดำรงตนอยู่ในศีลธรรมจรรยา และรักอุปถัมภ์กร้าวเรือน จึงขอให้ประชาชนร่วมกันเพียรพยายามปฏิบัติรักษาเอกลักษณ์ของชาติ ทั้งในเรื่องความกตัญญูกตเวทิตาคุณ ความนอบน้อมถ่อมตน มีเมตตาและให้อภัยซึ่งกันและกัน อีกทั้งดำรงรักษาประวัติศาสตร์ของชาติ เพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายแด่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ของทรงพระเจริญประทับเป็นองค์พระมิ่งขวัญของประเทศชาติและประชาชนชาวไทยสืบไปชั่วกาลนาน

บูรณะวังวรดิศครั้งใหญ่
วังสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

นับเป็นครั้งแรกในรอบหลายสิบปีที่ตัวตำหนักใหญ่วังวรดิศ วังซึ่งเคยเป็นที่ประทับของบุคคลสำคัญของชาติและของโลก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้มีการซ่อมแซมบูรณะครั้งใหญ่ขึ้นเพื่อให้เสร็จทันพอดีวันงานประจำปี เนื่องในวโรกาสคล้ายวันสิ้นพระชนม์ขององค์ต้นราชสกุลดิศกุลที่กำลังจะมาถึง

ร.อ.หม่อมหลวงปนัดดา ดิศกุล ผู้เป็นทายาทของท่านเจ้าของวัง คือหม่อมราชวงศ์สังขดิศ ดิศกุล และเป็นเหลนสืบตระกูลของสมเด็จในกรมฯ เล่าว่า “คุณพ่อคุณแม่ของผมมีความกตัญญูในสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อย่างมาก ท่านทั้งสองไม่เคยคิดโลกที่จะขายมรดกอันหาค่ามิได้อันชอบนี้แก่บุคคลใด ๆ ที่มีมาติดต่อขอซื้อไปเป็นสถานทูตบ้าง ทูบทั้งสร้างเป็นอาคารศูนย์การค้าบ้าง หากในประการสำคัญ คือ การเพียรดำรงรักษาให้นุชนรุ่นหลังได้มีโอกาสศึกษาเรียนรู้ในพระประวัติของเจ้านายไทยอีกพระองค์หนึ่ง ที่ทรงมีความรักหวงแหนชาติและมีความจงรักภักดีในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างลึกซึ้งตลอดพระชนมชีพ

สมถรรพที่เราก่อนไทยจักได้ศึกษาไว้เป็นแบบอย่าง”

สำหรับความเป็นมาของวังนั้นมีว่า “พระพุทธเจ้าหลวงได้พระราชทานวังวรดิศให้เป็นรางวัลแก่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชไชยราชานุภาพ เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๕๕ ที่ได้ทรงจัดกระทรวงมหาดไทยสยามใหม่ได้เป็นผลสำเร็จเป็นที่พอพระราชหฤทัยยิ่ง อายุปัจจุบันของวังก็ ๘๕ ปีพอดี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้นานาอารยประเทศได้แลเห็นว่าบ้านเมืองสยามมีความเจริญไม่น้อยไปกว่าเขา มีอาคารบ้านเรือนที่ได้กำหนดสร้างขึ้นอย่างเป็นสัดส่วน มีการแบ่งสรรเป็นห้องหับตามวัตถุประสงค์สามารถดำเนินชีวิตกันได้อย่างสังคมที่มีความเจริญแล้ว วังวรดิศจึงเป็นบ้านเรือนตัวอย่างชุดเริ่มแรกตามพระราชประสงค์ซึ่งออกแบบโดยสถาปนิกชาวเยอรมัน Karl Dohring”

ปัจจุบันทางทททได้จัดวังวรดิศเป็นมูลนิธิพิพิธภัณฑสถานส่วนบุคคล (A Private Museum Foundation) ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี โดยได้รับการกล่าวขานชมเชยจากสถาบันศึกษาระดับสูง องค์กรภายในประเทศ และต่างประเทศอย่างกว้างขวาง และอนุญาตให้คณะนักเรียน นักศึกษา และประชาชนผู้สนใจเข้าชมได้ตามนัดหมาย รวมทั้งหอพระสมุดวชิราวุธานุภาพ หอสมุดแห่งชาติ ตั้งอยู่ ณ บริเวณด้านหน้าของวัง ริมถนนหลานหลวง เปิดบริการตามวันเวลาราชการแก่ประชาชน โดยมีค่าธรรมเนียมใด ๆ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชไชยราชานุภาพ ได้ประทับอยู่ ณ วังวรดิศ จวบจนกระทั่งสิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม ๒๔๘๖ และการเร่งบูรณะซ่อมแซมวังในครั้งนี้ ก็จะเสร็จได้ทันพอดีกับงานวันระลึกคล้ายวันสิ้นพระชนม์ เป็นปีที่ ๕๓ ซึ่งในปีนี้ตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๓๙ ทางราชสกุลดิศกุล จะมีพิธีบำเพ็ญพระกุศลอุทิศถวายแด่พระองค์ดังเช่นทุก ๆ ปีที่ผ่านมา และระลึกถึงในพระเดชพระคุณ และความภาคภูมิใจแห่งบรรพบุรุษ

นสพ.แนวหน้า ฉบับประจำวันที ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๕

เนื่องในวันคล้ายวันสิ้นพระชนม์ องค์ปฐมเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

ภารกิจหลักที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

๑.* เป็นที่กล่าวขานกันโดยกว้างถึงแนวทางการปรับปรุงโครงสร้างกิจการตำรวจขึ้นเป็นสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ในฐานะประชาชนคนไทยผู้ต่างล้วนมีความรัก ห่วงแหนงชาติและมีความจงรักภักดีในพระบรมราชจักรีวงศ์อย่างสุดซึ้ง ใคร่แสดงทัศนคติต่อเรื่องดังกล่าวเป็นภาพรวมก่อนหน้าที่อะไร ๆ จะมีความเปลี่ยนแปลงไป และอาจจะสายเกินแก้ เข้าทำนองกระแสน้ำไหลผ่านไปย่อมไม่หวนกลับ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช ทรงมีพระมหากษัตริย์คุณเป็นล้นพ้นแก่ปวงชนชาวไทย ในส่วนของราชการกระทรวงมหาดไทยนั้นก็นับได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ที่มหัศจรรย์ยิ่งนัก ที่พระองค์ท่านทรงเป็นอัจฉริยะกษัตริย์ที่มีสายพระเนตรยาวไกล กล่าวคือ ได้พระราชทานสรรพวิทยาพระวิริยานุภาพที่ไพศาลแก่กระทรวงมหาดไทย ได้เคยมีพระราชดำรัสไว้ครั้งหนึ่งว่า กระทรวงมหาดไทย คือผู้ดูแลประเทศชาติและปวงชนชาวไทยให้มีความร่มเย็นเป็นสุข

แต่ไหนแต่ไรมาเริ่มจากการปฏิรูปการปกครองสยามประเทศ พ.ศ. ๒๔๓๕ นับเป็นพระราชประสงค์อันเปี่ยมล้นด้วยน้ำพระราชหฤทัยแก่ปวงประชาราษฎร์ที่พระพุทธเจ้าหลวงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดหน้าที่มหาดไทยให้มีความชัดเจนที่สุดคือ “การปกครอง ป้องกัน บำบัดทุกข์ บำรุงสุข และการปราบปรามอาชญากรรมฯ” กับอีกเป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะทอดพระเนตรเห็นกรมตำรวจเป็นหน่วยงานพิทักษ์สันติราษฎร์เช่นเดียวกับนานาอารยประเทศ แม้จวบจนทุกวันนี้ ซึ่งเป็นหลักสากลที่กรมตำรวจจะเป็นส่วนราชการพลเรือน ไม่ใช่ทหารและขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทยหรือกระทรวงกิจการภายในของประเทศนั้นๆ ในการเสริมส่งภารกิจอันใหญ่หลวงที่กระทรวงมหาดไทยได้รับมอบหมายมาจากพระเจ้าแผ่นดินให้บรรลุซึ่งพระราชประสงค์นั้น

ในหลายประเทศ โครงสร้างการบริหารราชการของรัฐที่เป็นภาพใหญ่ จะหยุดอยู่นิ่งอย่างสง่างาม โดยมีข้อกฎหมายจารีตประเพณีรองรับ เพื่อเป็นเกียรติยศแก่บรรพชนของชาติที่ได้กำหนดรูปแบบการบริหารราชการนั้นขึ้นแต่เริ่มแรกอันเรียกว่า เป็น มรดกแห่งเกียรติยศและความภาคภูมิใจ (Heritage of Pride and Dignity) มิใช่การปรับเปลี่ยนกันไปอย่างไม่จบสิ้น เข้าลักษณะการรื้อถอนบ้านแล้วปลูกใหม่กันไปเรื่อย

ในทางกลับกัน จะต้องเร่งรัดปรับปรุงคุณภาพบุคลากร การเพิ่มพูนการศึกษา อบรมหลักศีลธรรมจรรยาในการดูแลประชาชน ตลอดจนพัฒนาอุปกรณ์ทางสำนักงานให้มีความทันสมัยเพียบพร้อมเป็นสำคัญ

เช่นนี้แล้ว องค์บรรพชนของชาติย่อมจะเล็งเห็นได้ว่า ชนรุ่นหลังยังรำลึกถึง พระองค์ท่านอยู่อย่างไม่เปลี่ยนแปลง จุดยืนของพระองค์ทางรัฐศาสตร์การปกครองในครั้ง กระนั้น ยังได้รับการดำรงรักษาให้อยู่อีกยาวไกล การกระทำสิ่งใดจึงควรไตร่ตรองอยู่เป็นนิตย์ หาใช่ด้วยอารมณ์หรือเป็นที่ส่วนตน แต่ต้องแลมองชาติประเทศเป็นหนึ่งครอบครัวใหญ่ ที่จะต้องร่วมเดินพร้อมกันไปอย่างสมานฉันท์ หากแต่จะต้องไม่ลืมในพระคุณและการกระทำอัน งดงามของบุพการีในอดีตเยี่ยงเรื่องนี้

กรมตำรวจเป็นส่วนราชการสำคัญยิ่ง และเป็นเพชรของกระทรวงมหาดไทย คนไทยทุกคนต้องจารึกจดจำอยู่เสมอถึงพระดำรัสของ **สมเด็จพระยาบรมราชานุภาพ** องค์ปฐมเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ในประการที่ว่า “กระทรวงมหาดไทยนั้นเป็นดังดวง พระราชหฤทัยของพระพุทธเจ้าหลวง พระราชประสงค์ของพระองค์คือ โกร้เห็นกระทรวง มหาดไทยทำหน้าที่เป็นกระทรวงหลักในการบำบัดทุกข์ บำรุงสุข มีภารกิจกว้างใหญ่ และ ยังเป็นศักดิ์เป็นศรีเป็นเกียรติยศแก่แผ่นดิน จึงควรที่ทุกหมู่เหล่าได้ดำรงรักษาพระราช ประสงค์สำคัญในครั้งนั้นไว้ และความสุภาพความเจริญจะมีขึ้นกับตนเป็นนิรันดร์”

ราชการกรมตำรวจจะท่ามกลางกระทรวงมหาดไทยได้อย่างไรหรือ กับภารกิจ ในการบำบัดทุกข์ บำรุงสุขประชาชาติร่วมกันตามพระราชประสงค์ อย่างไม่มี วันจบสิ้น

๒.* **หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล** ได้ทรงเล่าประทานไว้ดังนี้ “พระพุทธเจ้าหลวงได้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาบรมราชานุภาพ องค์ปฐมเสนาบดีกระทรวง มหาดไทย จัดตั้งสถานศึกษาวิชาการตำรวจขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ คือ โรงเรียน นายร้อยตำรวจที่มณฑลนครราชสีมา โดยใช้กองบังคับการตำรวจมณฑลนครราชสีมา เป็นสถานที่เรียน ตั้งอยู่ ณ ประตูละโวทัย เพื่อมุ่งผลิตนายตำรวจให้แก่กรมตำรวจ ซึ่งขึ้นตรงต่อเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ในการรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน และรักษาชายพระราชอาณาเขต ครั้นในเวลาต่อมา ความทรงทราบถึงเสนาบดีกระทรวง มหาดไทยว่า โรงเรียนนายร้อยตำรวจ จังหวัดนครราชสีมา อยู่ไกลเกินเหตุ การคมนาคม ไม่สะดวกยากต่อการกำกับดูแล แม้สำหรับครูอาจารย์ที่ต้องเดินทางไปจากพระนคร สมเด็จพระ ยาบรมราชานุภาพ จึงได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ย้ายโรงเรียนนายร้อย ตำรวจมายังตำบลห้วยจรเข้มะ จังหวัดนครปฐม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ ซึ่งถึงแม้จะได้มีการ โยกย้ายโรงเรียนหรือให้ไปเรียนรวมกับกองทัพนับรวมแล้ว อีก ๕ กราวหลังจากนั้น แต่หลักฐานทางประวัติศาสตร์ย่อมปรากฏชัดว่า นี่ก็คือจุดกำเนิดของโรงเรียนนายร้อยตำรวจ ไทยแห่งแรก ที่จะมีอายุครบรอบ ๑๐๐ ปี ใน พ.ศ. ๒๕๔๔ และความผูกพันระหว่างกิจการ ตำรวจกับกระทรวงมหาดไทย ที่มีมาตั้งแต่ครั้งกระนั้น”

กล่าวขานกันเป็นรอบที่สองในเพียงช่วงระยะเวลาไม่ถึงปีว่า จะมีการปรับปรุงโครงสร้างกรมตำรวจขึ้นใหม่ให้เป็นอะไรกันดี คราวนี้ถึงขั้นกล่าวกันโดยชัดว่า การกระจายอำนาจจะมีการพิจารณากว่ไปกับแนวทางปรับปรุงรูปแบบกรมตำรวจ นัยว่าจะมีตำรวจรถไฟ ป่าไม้ ดับเพลิง ภูธร ตรวจคนเข้าเมือง สำนักงานตำรวจแห่งชาติเยี่ยงประเทศญี่ปุ่น แล้วกระจายบางหน่วยให้ขึ้นตรงกับกรุงเทพมหานครบ้าง จังหวัดบ้าง กระทรวงโน้นบ้าง นี่บ้าง ตามแต่จะได้ประชุมวินิจฉัยกันเป็นข้อยุติในที่สุด

จะอย่างไรก็ตามแต่ ไม่ควรลืมว่า ราชการตำรวจนั้นมีที่มาทางประวัติศาสตร์ หากใช้ตั้งอยู่โดดเดี่ยวหรือมีเกิดขึ้นใหม่เพียงวันสองวันก่อนหน้า ประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงคือภารกิจผูกพันที่มีเกี่ยวข้องกับกระทรวงมหาดไทยมาเป็นเวลาช้านานแล้ว ต่อภาระหน้าที่หลักที่ได้รับมอบหมายมาจากพระเจ้าแผ่นดินในด้านการปกครอง ป้องกัน บำบัดทุกข์ บำรุงสุข และการปราบปรามอาชญากรรม เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของอาณาประชาราษฎร์บนผืนแผ่นดินนี้ ซึ่งโดยข้อเท็จจริงแล้ว ในหลักปฏิบัติสากลของหลาย ๆ ประเทศปัจจุบัน ราชการตำรวจถือเป็นส่วนหนึ่งแห่งภารกิจของกระทรวงกิจการภายใน หรือมหาดไทย (Home Ministry) ในรูปแบบรัฐบาลของประเทศนั้น ๆ พระบรมราโชบายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงนับเป็นความทันสมัยอยู่เสมอ ด้วยทรงเป็นอัจฉริยะกษัตริย์ที่ทรงมีสายพระเนตร (Vision) ที่ยาวไกลยิ่งนัก การที่ผู้ใดจะสามารถธำรงรักษาพระราชประสงค์ไว้ให้ได้ด้วยเกียรติยศและความภาคภูมิใจ (Preservation with Pride and Dignity) ย่อมเป็นแนวทางปฏิบัติที่จะได้รับแต่การกล่าวขานสรรเสริญว่า ไม่เป็นผู้ล้มเลือนในพระมหากษัตริย์ และคุณความสามารถแห่งบุคคลในอดีตที่เรียกว่า ความกตัญญูกตเวทิตาคุณ หากใช้หรือถอนปรับเปลี่ยน กันไปเรื่อย โดยปราศจากความสิ้นสุด แต่ควรหันมาเร่งรัดปรับปรุงองค์ประกอบย่อยสำคัญ ภายในของส่วนราชการ อันได้แก่ คุณภาพบุคลากร หลักศีลธรรมจรรยา สวัสดิการ อุปกรณ์ทางสำนักงาน ฯลฯ ที่ล้วนไม่ใช่ “ภาพใหญ่” ที่ควรจะหยุดอยู่หนึ่ง ก็น่าจะมีความเหมาะสมสำหรับเวลาเช่นนี้ในภาวะการณ์เช่นนี้

แต่หากการพลิกแผ่นดินจัดถือเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งยวดแล้ว กับประเทศซึ่งมีขนาดเล็กเพียง ๑ ใน ๕๐ มลรัฐของสหรัฐอเมริกาของเรานี้ และราชการกรมตำรวจจำเป็นจะต้องถูกกระจัดกระจายกันออกไป เพื่อเป็นหน่วยปลีกย่อยสังกัดหลายกระทรวง ทบวง กรม ดังเช่นที่กล่าวขานกันอยู่ ก็เห็นที่จะถึงคราวที่ตำรวจหน่วยนั้น ๆ จะต้องไม่เรียกตนเองว่าเป็นข้าราชการตำรวจอีกไป

แต่จะมีการบัญญัติชื่อตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ กันขึ้นใหม่ อาทิ เจ้าหน้าที่คุ้มครองป่าไม้ นักดับเพลิง ผู้พิทักษ์นักท่องเที่ยว เทศกิจภูธร สปภ.มหานคร พนักงานกวาดชั้นการเข้า-ออกราชอาณาจักร ฯลฯ ขึ้นตรงต่อกระทรวงนั้น ๆ แล้วมีการฝึกอบรมตามสาขาความชำนาญกันออกไปในทุก ๆ ระดับ เสมือน

บางกรมกองของทางราชการหรือหน่วยงานภาคเอกชน ที่แม้จะมีการแต่งกายเป็นยูนิฟอร์มคล้ายทหารตำรวจ แต่ไม่ใช่

ในประการสำคัญ กรมตำรวจไทยและกระทรวงมหาดไทย จัดตั้งดำรงอยู่และมีภารกิจหลักที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ตามพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์ โสภณนาถราชธรรมาธิบดี ซึ่งถือกำเนิดตามพระปณิธานอันแน่วแน่ขององค์ปฐมเสนาบดี กระทรวงมหาดไทย ยังต้องเป็นสถาบันหลักในการมุ่งเสริมสร้างกำลังพลที่กอปรด้วยคุณความสามารถ ให้มีความพร้อมที่จะปฏิบัติภารกิจน้อยใหญ่ ตามที่ได้รับมอบหมายบังเกิดผลสำเร็จ ยังความปรากฏเป็นที่กล่าวขานชมเชย และสร้างความเชื่อมั่นต่ออนาคตให้แก่คนในชาติอย่างปราศจากความท้อถอย

หม่อมหลวงปนัดดา ดิศกุล - เรียบเรียง

๑.* นสพ.ไทยรัฐ ฉบับประจำวันที ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๐

๒.* นสพ.ไทยรัฐ ฉบับประจำวันที ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๑

คติธรรมและแนวคิดสำคัญบางประการ

๗๑๑

สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชानุภาพ

- ความรู้เห็นทั้งปวงอันได้มาโดยตำแหน่งหน้าที่ราชการทั้งนั้น ธรรมดาผู้ที่ได้เป็นรัฐบุรุษของบ้านเมืองถึงจะออกจากตำแหน่งหน้าที่ไปแล้ว ก็ไม่สามารถปลดเปลื้องความรับผิดชอบในหนหลังให้ขาดได้ทีเดียว เปรียบว่าถ้าคนธรรมดา เช่น หม่อมฉันทำความลำบากให้แก่คนภายหลัง หม่อมฉันก็ต้องรับทุกข์นั้นต่อไปไม่มีสิ้นสุด (สาสน์โต้ตอบสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕)
หม่อมฉัน (คือรับสั่งของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ต่อเจ้านายพระองค์หนึ่ง)
- ขอให้เข้าใจว่า ชีวิตมนุษย์จะเป็นชีวิตของผู้ใดก็ตาม จะเป็นชาติใดก็ตาม ภาษาใดก็ตามที่ล้วนเป็นของมีราคาเสมือนชีวิตของตนเอง ธรรมะในศาสนาก็ดี กฎหมายบ้านเมืองก็ดี ย่อมถือเอาความซื่อเป็นอย่างเดียวกันคือ ต้องระวางชีวิตมนุษย์อย่าให้เสียไปด้วยใช้เหตุ
- การปกครองทุกวันนี้ ก็ผิดกับแต่ก่อนอยู่ ความสำเร็จในสิ่งทั้งปวงอยู่ที่ปัจจัยเรื่องเงินคือเงินเป็นใหญ่ กระทั่งทำให้ผู้คนเห็นแก่ตัว เช่น รัฐบาลที่ต้องการเงิน ที่ดินที่รกร้างว่างเปล่าอยู่นั้น ไม่มีประโยชน์อันใด เมื่อมีผู้ทำเรื่องสวนไร่นาขึ้น ภาษีอากรเฉพาะที่ดินก็ได้ภาษีขาออกก็ได้ และยังมีภาษีจากแรงงาน
- เจ้าคุณ อานาจอยู่ที่ราษฎรเชื่อถือ ไม่ใช่อยู่ที่พระแสงราชสัตตรา จะไปอยู่ที่ไหนก็ตาม ถ้าเจ้าคุณทำให้ราษฎรเชื่อถือด้วยความศรัทธาแล้ว ไม่มีใครถอดเจ้าคุณได้แม้ในหลวง เพราะท่านก็ทรงปรารถนาให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขเช่นเดียวกัน
- การเลือกคนใช้งานให้เหมาะแก่ตำแหน่ง เป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้เป็นนายคน การที่จะรู้ว่าถูกหรือผิดนั้น จะต้องขยันเอาใจใส่ดูแลอยู่เสมอว่า ผลงานที่เขาทำนั้นเป็นเช่นไร ถ้าเขาทำได้ดีต้องยอมให้ว่าเป็นความดีของเขาเอง เราจะรับเอาไว้แต่เพียงว่าเลือกคนถูก ถ้าเขาทำผิดเราต้องรับเสียเองว่าเป็นเพราะเราเลือกเขา เขาจึงมีโอกาสมทำผิด ทั้งนี้ เพราะอานาจอยู่ที่ไหน ความรับผิดชอบต้องอยู่ที่นั่นด้วย
- หากเรียกผู้ใดมาสั่งงานจะให้ไปปรับตำแหน่งใหม่ ผู้นั้นตอบว่าได้โดยเร็ว และอ้ายโน่นก็ทำได้ อ้ายนี้ก็ง่ายละก็ เตรียมหากคนใหม่ไว้ได้ แต่หากคนใดหนักใจ ซักถามถึงถ้วนแลเห็นความยากลำบาก เรานอนตาหลับได้
- จะพัฒนาบ้านเมืองให้รุ่งเรืองได้ ต้องเริ่มจากให้คนไทยรักชาติเป็นเสียก่อน มีความจริงใจให้กัน อีกทั้งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ถ้าไม่รู้ว่าตนเองเป็นใครแล้ว จะรักชาติเป็นอย่างไรกัน

- บ้านเป็นที่ให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่ชีวิต คนเราต้องใช้ชีวิตอยู่ในบ้านมากกว่าแห่งอื่น ๆ ดังนั้นเราจึงควรจะสนใจใส่ใจดูแลบ้าน เพิ่มพูนความเป็นสิริมงคลให้บังเกิดเป็นนิมิตได้ บ้านและครอบครัวนั้น ๆ ก็จะถึงซึ่งความสุขความเจริญ อันเป็นสิ่งพึงปรารถนาของคนเราก็น่าจะบำเพ็ญประโยชน์ให้กับผู้อื่นตลอดจนชาติบ้านเมืองของตนได้ ต้องมีความสามารถจัดการบ้านเรือนของตัวเองให้เรียบร้อยได้เสียก่อนไม่รบกวนเป็นรังหนุ
- มิตรแท้กับมิตรไม่แท้ ต่างกันตรงว่า เราจริงใจต่อใครคนนั้นมาก เราเกรงใจเขามากยิ่งขึ้นตามเก็บไว้เป็นความทรงจำที่ดี แล้วอาจพบกันอีกก่อนตายจาก ส่วนมิตรอีกแบบหนึ่ง เพียงเจอไปวันหนึ่ง ๆ ก็พอแล้ว
- การคัดเลือกผู้ใหญ่ให้มีความรับผิดชอบงานบ้านเมือง ต้องเป็นผู้มีบ้านเรือนเป็นหลักแหล่ง บ้านเรือนมั่นคงเรียบร้อย ตนเองเป็นหัวหน้าครอบครัวที่น่านับถือ ลูกบ้านมีความสามัคคีมีความสุขทั่วหน้ากัน ทั้งอุตสาหกรรมพาณิชยกรรม
- รางวัลสูงสุดอยู่ที่ค้นความชั่วไม่พบในตัวเอง การดี การชม เป็นเรื่องของคนอื่น เพราะเขารู้จริงบ้าง ไม่จริงบ้าง จะไปยุ่งด้วยทำไม บาปบุญเป็นของเขาของเราเท่านั้น
- คนเราต้องทำผิดบ้าง ความผิดกับความชั่วไม่เหมือนกัน แต่ความผิดจักต้องเป็นอุทาหรณ์สอนใจ
- ที่จะรู้ได้ว่า ที่ใดเรียบร้อยหรือไม่เรียบร้อยนั้น ไม่มีอะไรดียิ่งกว่าฟังเสียงราษฎร ถ้าราษฎรมีเสียงเดือดร้อนอยู่แล้ว ถึงแม้การออฟฟิศจะเรียบร้อยหรือการอย่างอื่นจะดีก็ไม่ชื่อว่าเรียบร้อย
- การเป็นผู้นำนั้น ต้องให้รองเท้าขาดก่อนกางเกง คือ ต้องออกตรวจตราจนรองเท้าขาดไม่ใช่ นั่งเก้าอี้จนกางเกงขาด เพราะหลักโบราณก็มีอยู่ว่า จงคิด จงตั้ง จงตรวจ
- ความมุ่งหมายของการปกครองทั้งอย่างเก่าอย่างใหม่ คือให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขด้วยกัน แต่ให้เข้าใจอธิบายคำที่ว่า อยู่เย็นเป็นสุขนั้น ผิดกัน อย่างเก่าถือว่า ถ้าบ้านเมืองปราศจากภัยต่าง ๆ เช่น โจรผู้ร้าย เป็นต้น ก็เป็นสุข แต่ความคิดที่จะทำให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข ต้องจัดการทำนุบำรุงในเวลาบ้านเมืองเป็นปกติด้วย เป็นปกติที่เกิดขึ้นใหม่
- เอกลักษณะของคนไทย คือความกตัญญูกตเวทิตาคุณ ความนอบน้อมถ่อมตน การให้อภัยซึ่งกันและกัน และความขยันหมั่นศึกษา ทำได้เช่นนี้ ความเป็นสิริมงคลจะเกิดขึ้นกับตนและครอบครัวอยู่เป็นนิมิต
- ประเพณีไทยเรา บิดามารดาเมื่อมีบุตรโตเป็นหนุ่ม ดูเหมือนจะปรารถนา ๒ ข้อนี้ เหมือนกัน โดยมาก ก็จะทำให้บุตรได้บวชเรียน และมีสัมมาชีพ สำหรับลูกผู้ชายดีสกุลทุกคนต้องรับราชการสนองพระเดชพระคุณแผ่นดิน
- เรื่องบวชนั้น บิดามารดาไม่ควรบังคับ เพราะบวชด้วยไม่เต็มใจ บวชแล้วไม่ศึกษา พระธรรมวินัยก็ไม่เป็นประโยชน์ ยิ่งหากประพฤติดอนาจารด้วยเมื่อหน้ายศสมณเพศจะซ้ำร้ายกลายเป็นบาปกรรม

- ถ้าผู้ใดตีความกิดของผู้อื่น ให้ถามว่า แล้วควรทำอะไร ถ้าผู้นั้นก็ไมทราบว่าจะทำอะไร ผู้นั้นไม่มีสิทธิ
- เหตุที่เลือกสีดำเป็นสีประจำกระทรวงมหาดไทย ก็ด้วยถือคติอันเป็นความเชื่อเนื่องมาจากวัฒนธรรมของอินเดียว่า สีดำเป็นสีของนักปราชญ์ ที่เขาต้องการดีใน ไม่ใช่ดีนอก
- ลูกชายใหญ่ ฝนกำลังโปรยลงมาจากฟ้า พระเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานรัฐธรรมนูญ ต้องเร่งสำรวจทะเบียนราษฎรเป็นสุดท้าย มิให้บกพร่องได้ และให้ทางการสร้างกุหาเลือกตั้ง เราจะมีพาดเลียบเมณฑกัน (ทรงตรัสกับ หม่อมเจ้าจุลดิศฯ พระโอรส เมื่อ ๖ เมษายน ๒๔๗๕)
- จมองชาติบ้านเมืองเป็นสิ่งมีชีวิต ต้องช่วยพิทักษ์รักษา อุ้มชูและเสริมเกียรติยศ อย่างมองอะไรเพียงผ่านไปที เพราะแผ่นดินนี้จะต้องดำรงอยู่ยาวไกล อีกหลายช่วงคนจากเราไป
- คำรงตนให้ศักดิ์สิทธิ์เยี่ยงกฎหมาย แม้ยิ่งกว่า เพื่อนำชาติสู่ความรุ่งเรืองไพบูลย์ ถวายแต่องค์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

หม่อมหลวงปนัดดา ดิศกุล - เรียบเรียง
 เอกสารทางวิชาการ หอสมุดดำรงราชานุภาพ กรมศิลปากร

พระเกียรติประวัติ

๗๑๑

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
ในประเทศสวีตเซอร์แลนด์บางเวลา

โครงการสวดมนต์เฉลิมพระเกียรติฯ
เพื่อความสนิทสถาพรของแผ่นดินไทย

พลตรี หม่อมราชวงศ์สังขดิศ ดิศกุล
หม่อมราชวงศ์วิบูลย์ดิศ ดิศกุล
เรณู กิ่งกาญจนา

ประธานอุปถัมภ์
ประธานอำนวยการ
เลขาธิการ

จัดพิมพ์ทุกเดือนๆ ๓๑๖๗
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี

พระเกียรติประวัติของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
ในประเทศสวีเดนและนอร์เวย์

พลตรี หม่อมราชวงศ์สังขดิศ ดิศกุล บันทึกร
หม่อมราชวงศ์วิบูลย์ดิศ ดิศกุล บรรยาย

ข้าพเจ้า หม่อมราชวงศ์สังขดิศ ดิศกุล ขอบันทึกพระเกียรติประวัติของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ด้วยความเคารพจงรักภักดีสูงสุด ข้าพเจ้ายกย่องพระองค์ว่าทรงเป็นอัจฉริยบุคคลยากที่จะหาผู้ใดเปรียบเสมอเหมือนได้ ดังเรื่องราวที่ข้าพเจ้าจะได้กล่าวต่อไป

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๒ เมื่ออากาศโทหะอิน ทงสกุล กับข้าพเจ้า ขณะเป็นนักเรียนทหารอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ และเป็นเวลาที่สงครามในยุโรปได้เกิดขึ้นแล้ว เราจะหาโอกาสไปเฝ้าทูลละอองพระบาทสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ณ เมืองโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เพื่อถวายความจงรักภักดี ก่อนที่จะถูกเรียกตัวกลับประเทศไทยในไม่ช้า เราได้เข้าเฝ้าฯ และได้รับพระราชทานเลี้ยงอาหารไทย ซึ่งเป็นอาหารที่โอชะรสที่สุด เพราะไม่มีร้านอาหารที่ใดเลยในยุโรป ที่มีอาหารไทยจำหน่ายเหมือนดังใน

ปัจจุบัน เป็นพระมหากษัตริย์คุณสูงสุดแก่เรา อย่างไรก็ตามเราก็ได้แสดงความหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ประเทศสวีเดนจะหลีกเลี่ยงสงคราม สามารถรักษาตัวเป็นกลางได้ ทุกพระองค์ จะได้ไม่ต้องทรงลำบากยากเข็ญ พลัดพรากจากที่ประทับ แต่พระองค์ท่านรับสั่งว่า ได้เตรียมพระองค์เหมือนกันที่จะประทับอยู่ในสภาวะลำบากยากแค้น

ต่อมาอีกนานพอสมควร ข้าพเจ้าได้มีโอกาสเฝ้าฯ ในประเทศไทยหลังจากสงครามยุติลงแล้ว แต่มิได้ตามเสด็จเฝ้าฯ ใกล้ชิด จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๐๘-๒๕๐๙ ได้เสด็จทรงม้าประพาสเยี่ยมชมเขียนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ข้าพเจ้าได้ตามเสด็จพระราชดำเนินโดยไม่ลำบากนัก เพราะข้าพเจ้าเป็นทหารม้า สมเด็จฯ ทรงม้าได้งดงามมาก

ต่อจากนั้นจนกระทั่งถึงปี ๒๕๑๖ ข้าพเจ้าถูกโอนย้ายจากกองทัพบกไปเป็นเอกอัครราชทูต ณ ประเทศสวีเดน การกิจสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงเบิร์น ก็คือ รับใช้พระยุคลบาทมิให้ขาดตกบกพร่อง ในข้อนี้เองทำให้ข้าพเจ้าและครอบครัวได้เฝ้าฯ โดยใกล้ชิด ณ ที่ประทับ และได้ตามเสด็จไป ณ ที่ต่าง ๆ ทำให้สามารถแลเห็นรู้จักในพระจริยวัตรอันงดงามของพระองค์ท่าน เป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๓ ปี ดังต่อไปนี้

- ทรงมีพระจริยวัตรที่เต็มไปด้วยพระเมตตา กรุณา ทรงสอนในสิ่งที่เราไม่รู้เป็นต้นว่า การจัดของประพาสป่าและภูเขา ประกอบอาหารปิกนิก ให้เตรียมเครื่องใช้ธรรมดา รากาตุก ๆ เช่น ถ้วย จานกระดาษ มีด และช้อนส้อม ทำด้วยพลาสติก เสร็จแล้วก็ทิ้งลงในที่ทิ้งขยะของบ้านเมือง

- ครั้งหนึ่งได้รับสั่งให้ คุณมัณฑนา ภริยาข้าพเจ้าตามเสด็จฯ ไปในรถกระเช้า (cable car) รถที่เดินตามสายระหว่างภูเขาสูง ๆ คุณมัณฑนาไม่เคยนั่งมาก่อน เนื่องจากความสูงมากจึงมีความกลัว ได้ทรงพระกรุณาเอื้อมพระหัตถ์ไปเกาะที่แขนของคุณมัณฑนา แล้วรับสั่งว่า “ถ้ามีอะไรเกิดขึ้น เราคงตายพร้อมกัน ไม่ต้องตกใจ”

- ได้รับสั่งแบบไปรเวทกับคุณมัณฑนาว่า “ได้มาอยู่กับฉันนี่นะ ฉันให้เป็นคุณหญิงไม่ได้” คุณมัณฑนาได้กราบบังคมทูลตอบว่า “หม่อมฉันมีความดีไม่พอมีความปราชณาแต่เพียงขอรับใช้ถวายงานด้วยความจงรักภักดี โดยไม่ต้องมีสิ่งใดตอบแทนพะคะ”

- ได้ทรงไต่ถามคำถามว่า หม่อมหลวงปนัดดา ดิศกุล บุตรชายของข้าพเจ้า เป็นเด็กไม่เอาถ่าน จึงได้ทรงตรวจสอบด้วยพระองค์เอง โดยให้หม่อมหลวงปนัดดาไปหาฟันในป่ามาติดตาประกอบอาหารปิกนิก และให้จุดไฟให้ติดด้วย หม่อมหลวงปนัดดาสามารถทำได้เป็นที่พอพระราชหฤทัย จึงได้รับสั่งว่า “เขาคงไม่เป็นเด็กไม่เอาถ่าน ดังที่มีข่าวลือ”

- เมื่อหม่อมหลวงปนัดดาเรียนสำเร็จ ได้รับปริญญาโทเกียรตินิยมจากมหาวิทยาลัยบริกแฮมยัง ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้เดินทางมาเฝ้าฯ ขอพระราชทานพรที่นครโลซานน์

ได้พระราชทานพร และนำพระพุทธรูปเพื่อให้ไปดำเนินชีวิตในทางที่ดีต่อไป

- มีรับสั่งว่า “บอกใคร ๆ ให้เขารู้ว่าอย่าเอาของอะไรมากมายมาให้ฉัน เช่น ในวาระขึ้นปีใหม่ หรือวันเกิด บอกให้เขาเอาดอกไม้มาให้ฉันเพียงดอกเดียว ฉันจะถวายพระและสวดมนต์ ขอให้พระให้พรแก่ผู้ที่ให้ดอกไม้แก่ฉัน” และ

“การกราบลงไปกับพื้น อย่ามากกราบฉันในที่สาธารณะ อย่าเขา เขาจะหาว่า ยังเป็นผู้ไร้ความเจริญ”

- ข้าพเจ้าได้เคยกราบบังคมทูลว่า บิดามารดา คือ หม่อมเจ้าจุลดิศ ดิศกุล และ หม่อมแม่ยม ดิศกุล ณ อยุธยา มีความประสงค์ที่จะให้จัดวังวรดิศเป็นพิพิธภัณฑ์ ถวายพระเกียรติแด่สมเด็จพระเจาธิเบศรมหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ ข้าพเจ้าได้กราบบังคมทูลว่า ตอนที่ข้าพเจ้าไปเป็นทูตทหารในสหรัฐอเมริกา ไม่สามารถมองตัวอย่างพิพิธภัณฑ์ที่จะนำมาเป็นแบบของไทยเราได้ เพราะของเขามีแต่วัตถุมีราคาแพง ๆ รับสั่งว่า “ก็นั่นสิ จะเอาของเขามาเป็นประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของไทยได้อย่างไร”

ต่อมา ข้าพเจ้าได้ทราบจากเสมียนสถานทูตคนหนึ่งบอกเล่าว่า บนชายแดนสวิสกับฝรั่งเศส มีคนแก่คู่หนึ่งยกบ้านและที่ดินผืนน้อย ๆ ไม่มีทรัพย์สินใดยกให้เป็นสาธารณประโยชน์ คณะกรรมการก็ได้ประชุมจัดให้บ้านและที่ดินนั้นเป็นที่พบปะของผู้ใฝ่หาความรู้ แลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน และเรียนรู้ประวัติของบุคคลที่มีประโยชน์ต่อโลก สมเด็จพระเจาฯ ได้รับสั่งว่า “คุณลุงขี้ไปจัดวังวรดิศได้แล้ว เพราะสมเด็จพระเจาธิเบศรมหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ ทรงมีพระสวามิภักดิ์ในอดีตมากมายหลายอย่างที่คุณไทยจะต้องเรียนรู้ไว้”

ข้าพเจ้าได้กลับมาจัดวังวรดิศเป็นพิพิธภัณฑ์ส่วนบุคคล ตามพระราชดำริตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๐ และได้ดำเนินการมาจนกระทั่งถึงบัดนี้ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่ข้าพเจ้า

- ที่เกี่ยวกับงานของสถานเอกอัครราชทูต ข้าพเจ้าได้เคยรับใช้ใต้ฝ่าละอองพระบาท ดังนี้คือ วันหนึ่งทรงมีโทรศัพท์ ได้รับสั่งมาจากเมืองโลซานน์ว่า “นายชาติชาย เชี่ยวน้อย นักมวยไทยแชมป์โลกจะมาชกป้องกันตำแหน่งในเมืองซูริค ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ กับคนสวิสผู้ทำขิง ฉันต้องไปดูเพราะเขามาทำประโยชน์ให้แก่ประเทศไทยของเธอ” ข้าพเจ้าจึงได้ติดต่อไปยังกงสุลชาวสวิสที่ติดต่อกันมา ขอให้เขาจัดที่ประทับให้ เขาบอกทันทีว่า อีกสองวันให้ข้าพเจ้าเดินทางไปดูที่ประทับที่เขาจะจัดถวาย ข้าพเจ้าก็ได้ไปตามนัด เขาจัดให้ประทับติดกับเวทีมวยเพื่อให้ทอดพระเนตรเห็นได้ชัด ๆ ด้วยความปรารถนาดี แต่ข้าพเจ้าได้มองไปในอีกแง่หนึ่งว่า หากเกิดเรื่องฉุกเฉินขึ้น จะพาพระองค์ท่านหลีกเลี่ยงอันตรายได้อย่างไร จึงขอให้เขาจัดที่อื่นที่ปลอดภัย และมีทางออกฉุกเฉินขึ้นประทับรถเสด็จพระราชดำเนินกลับกรุงเบิร์นได้ทันที

เหตุการณ์ที่ไม่นึกฝันก็ได้เกิดขึ้นจริง ๆ ขณะนั้นมีข่าวลือโดยทั่วไปว่า นายชาติชาย เชี่ยวน้อย จะล้มมวยให้กับชาวสวิส ถึงกับเขาได้เตรียมการเฉลิมฉลองล่วงหน้าไว้แล้ว เป็นต้นว่า

มีบทสวดเฉพาะ ขอบุณพระเจ้า มีเลื้อ้ออกวางตลาด ปักด้านหลัง มีชื่อนายสวิสคนนั้นว่าเป็น
แชมเปียนโลกคนแรกของประเทศสวีตเซอร์แลนด์ มวยนี้จะชกมีกำหนด ๑๕ ยก ณ เวลา
๒๑.๐๐ น.

จึงในเวลา ๑๖.๐๐ น. วันเดียวกันนั้น นายชาติชาย และพี่เลี้ยงได้มาเฝ้าฯ ณ ที่ประทับ
ในเมืองซูริก ได้รับคติสอนจนกระทั่ง นายชาติชาย น้ำตาไหลพราก

ถึงเวลาชกจริง นายชาติชายได้ชกอย่างไม่ล้มมวยเสียแล้ว บางยกกลับเป็นฝ่าย
จะน็อกผู้ทำชกเสียด้วย เมื่อครบ ๑๕ ยก กรรมการตัดสินให้เสมอกัน นายชาติชายก็ยังคงเป็น
แชมเปียนโลกตามเดิม คนคู่ต่างพากันโกรธแค้น ทุ่มเทของสารพัดอย่างขึ้นไปบนเวที
มีขวดโซดา ก้อนอิฐ และวัตถุใกล้มืออื่น ๆ โยนปาขึ้นไปบนเวที คนนั่งดูต้องพากันหนีหลบไป
แม้แต่ อาจารย์เจือ จักขุรักษ์ กรรมการผู้ให้คะแนนฝ่ายไทยยังหนีหลบไปอยู่ใต้ถุนเวที
สมเด็จพระบรมราชชนนีของเราทรงปลอดภัยเพราะพระบารมีโดยแท้

ประจวบกับมหาวิทยาลัยเนอร์ชาเตล ที่มีนักศึกษาไทยเรียนอยู่ ได้จัดงานแสดง
สิ่งของไทยที่มหาวิทยาลัยนั้น เป็นต้นว่า แสดงสิ่งของขุดพบที่บ้านเชียง ฯลฯ ให้คนสวีตชม
ได้บอกกล่าวอย่างกระตือรือร้นว่า ประธานาธิบดีประเทศสวีตฯ จะมาชมด้วย ทราบได้ทันทีว่า
ถึงเขาจะไม่บอกเหตุผลที่จะมา ก็เป็นที่รู้กันว่าประธานาธิบดีต้องการจะมาขอพระราชทาน
อภัยเรื่องเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่เวทีมวยนายชาติชายวันนั้น สมเด็จพระเจ้าได้ทรงต้อนรับประธานาธิบดี
ด้วยพระพักตร์ที่แจ่มใสยิ่งนัก ได้เชิญประธานาธิบดีรับประทานน้ำชาที่โต๊ะเสวย มิได้รับสั่งถึง
เหตุการณ์ให้ประธานาธิบดีระคายเคืองแม้แต่น้อย พระองค์ท่านรับสั่งภาษาฝรั่งเศสได้อย่าง
ไพเราะ น่าฟัง ประธานาธิบดีมีความรู้สึกซาบซึ้งในการรับรองของพระองค์ท่านเป็นอย่างยิ่ง

ในประเทศสวีตเซอร์แลนด์ มีหญิงไทยไม่ต่ำกว่า ๒๐๐-๓๐๐ คน ได้ไปแต่งงาน
กับชายชาวสวีต ในปีหนึ่ง ๆ เขามีการพบปะรื่นเริงกัน ครั้งหนึ่งเขาได้กราบบังคมทูลเชิญ
สมเด็จพระบรมราชชนนีเสด็จพระราชดำเนินมาให้เขาได้เฝ้าฯ ก็ได้เสด็จฯ มาตามคำเชิญนั้น
พอถึงสถานที่ หญิงไทยเหล่านั้นก็พากันห้อมล้อม ขอกอดพระหัตถ์บ้าง และกอดพระบาทบ้าง
เพื่อความเป็นสิริมงคล พักใหญ่ผ่านไปจึงได้รับสั่งว่า “พอทีนะจะ ฉันเจ็บแล้วจะ” พระราช
อัยยาศัยเป็นที่รักใคร่เคารพนับถือโดยทั่วถึงกัน

- กราวหนึ่ง อีกหนึ่งเดือนครึ่งข้างหน้า สมเด็จพระบรมราชชนนี จะเสด็จฯ
แปรพระราชฐานที่ประทับ จากกรุงเทพฯ มายังนครโลซานน์ ประเทศสวีตเซอร์แลนด์ตามปกติ
คือ ประทับในประเทศไทย ๕ เดือน และแปรพระราชฐานมาประทับยังเมืองโลซานน์ ประเทศ
สวีตเซอร์แลนด์ ๖ เดือน

ขณะนั้น ตำรวจสวีตได้พิมพ์ใบปลิวแจ้งเหตุว่า จะมีอาชญากรลือชื่อของโลกชื่อ
นายคาร์รอส จะมาปฏิบัติภารกิจใหญ่ในประเทศสวีตเซอร์แลนด์ ให้ประชาชนผู้พบเห็นรีบแจ้ง
แก่ตำรวจ เขาได้ส่งภาพถ่ายของนายคาร์รอสผู้นี้ ปลอมแปลงหน้าตาหลายอย่าง และให้ประวัติว่า

เขาได้จับบุคคลสำคัญเป็นตัวประกันของประเทศที่มีคนของเขาถูกคุมขังอยู่ในคุกประเทศนั้น นายคาร์รอสผู้นี้เป็นคนของ พันเอก โมฮามาร์ กัดดาฟี ประเทศลิเบีย

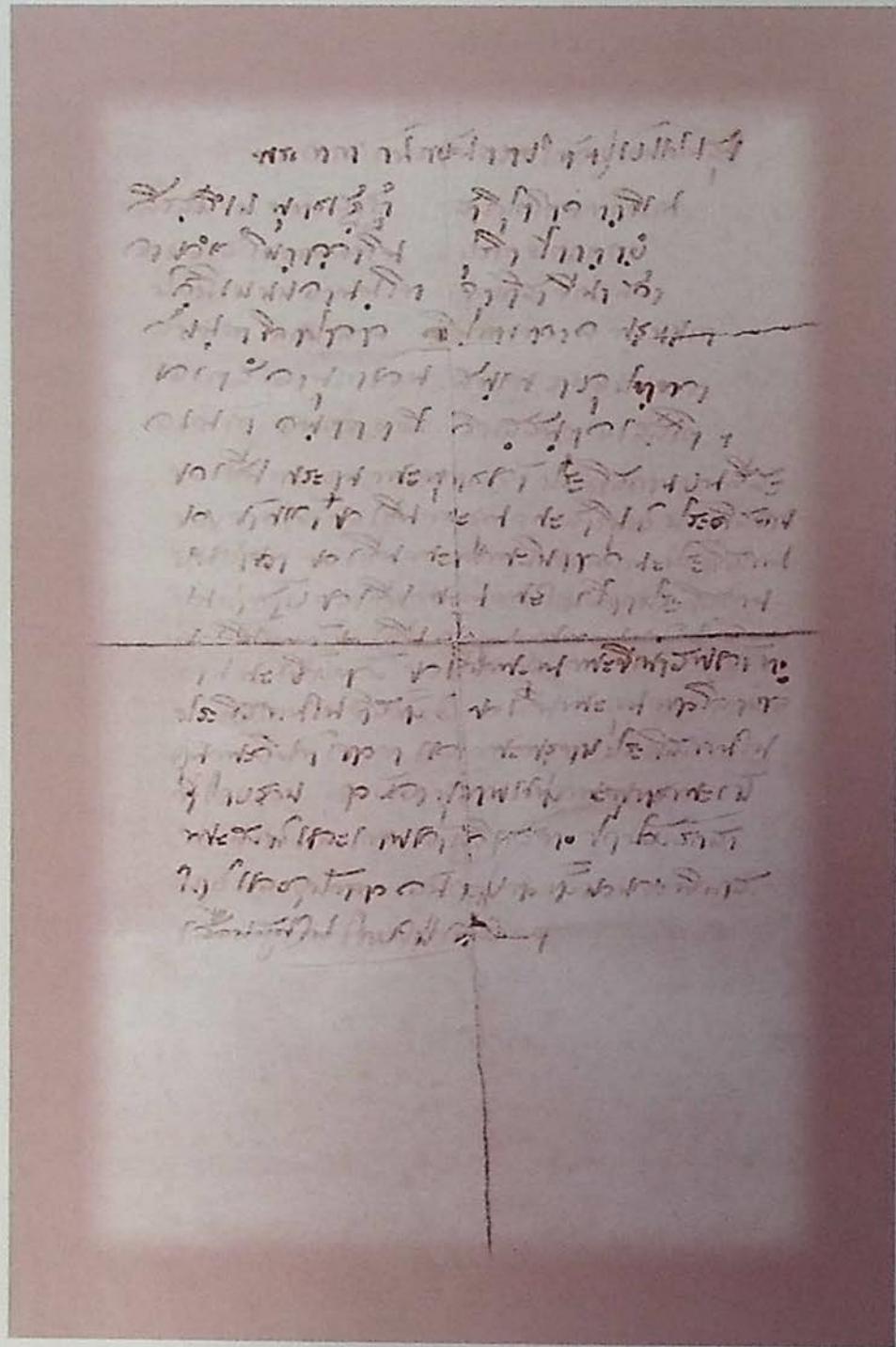
ข้าพเจ้าเคยได้ยินชื่อของกนผู้นี้ตอนที่ เป็นเจ้ากรมข่าวทหารบกว่า เขาเป็นผู้หนึ่ง ที่สนับสนุนกบฏแบ่งแยกดินแดนปักยี่ได้ของประเทศไทย ข้าพเจ้าบังเกิดความระแวงขึ้นทันทีว่า ที่หมายของเขาอาจเป็นพระองค์ท่านก็ได้ จึงได้ติดต่อกับตำรวจสวิสเพื่อขอการอารักขาดูแลความปลอดภัยเป็นพิเศษ เขาแจ้งว่าเขาปฏิบัติตามคำขอไม่ได้ เว้นเสียแต่รัฐบาลไทย จะติดต่อขอการช่วยเหลือมา ข้าพเจ้าก็ได้รับทำรายงานส่งไปยังกรุงเทพฯ ไม่ได้ผล กลับถูกหาว่าเป็นคนซี้ชลาด กลัวไปเอง ข้าพเจ้าก็ไม่ได้ละความพยายาม ได้ทำหนังสือส่งไปให้ ดร. กัลย์ อิศรเสนา ราชเลขาการในพระองค์ ดร.กัลย์ ก็ดีใจหาย ได้นำหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งให้ ดร.กัลย์ ติดต่อยังสถานทูตสวิสเสียเอง ซึ่งเขาก็ได้รับแจ้งไปให้รัฐบาลสวิสอีกทอดหนึ่ง ผลที่ได้ก็คือ ตำรวจสวิสได้มาติดต่อกับสถานเอกอัครราชทูตไทย กิจงานรักษาความปลอดภัย ถวายสมเด็จพระบรมราชชนนี ก็มีการติดตั้งฮอตไลน์ (Hot Line) โทรศัพท์จากที่ประทับไปยังกรมตำรวจ ตำรวจจะมาได้ทันที ตำรวจมีเวรยามเดินตรวจในเวลานอกปกติ องค์กรของพระองค์ท่านสามารถปกป้องได้

ตำรวจขอร้องว่า เมื่อมีผู้ใดกดกระดิ่งประตูที่ประทับ ห้ามเปิดทันที ให้มองดูที่รูกุญแจเสียก่อน หากเป็นคนที่ไม่เคยรู้จักให้กดเรียกฮอตไลน์ได้ทันที

คุณหญิงสวาท ช่างเหื่อน นางพระกำนัลเล่าว่า ได้มีเหตุการณ์เกิดขึ้นจริงๆ มีคนหน้าตาเหมือนอินโดนีเซีย ๕ คน ได้มากดกระดิ่ง คุณหญิงสวาทดูรูกุญแจ เห็นว่าไม่ใช่คนไทย และไม่เคยรู้จัก จึงได้กดฮอตไลน์ตำรวจได้มาทันที แต่คนเหล่านั้นได้รับหนีไป เสียก่อน นี่เป็นเหตุการณ์อีกครั้งหนึ่งที่เกิดขึ้น แต่ด้วยพระบุญญาบารมีของพระองค์ท่าน จึงปลอดภัย ศัตรูผู้คิดร้ายไม่อาจทำการแผ้วพานพระองค์ท่านได้

ในส่วนตัวข้าพเจ้าแล้วมีความปิติยินดีสุดที่จะพรรณนาได้ ข้าพเจ้าได้ถือเสมอมาว่า ข้าพเจ้าได้ธัมม์ใช้ต่อพระเจ้าพระองค์หนึ่งของโลก ไม่มีบำเหน็จรางวัลใด ๆ เทียบเท่าได้ เป็นรางวัลที่สูงสุดของชีวิตแล้ว

ต้นฉบับ
พระคาถา กัณฑ์อินตรา

พระคาถา กัณฑ์อันตราย ให้อยู่เย็นเป็นสุข

สิริสมิ เม พุทธเสฏฐา
สาริปุตโต จ ทกขิณ
วามวิเส โมกคัลลانا
ปุรโต ปิตกตตฺถย
ปัจฉิเม มม อานนฺโท
จตุทิสา ชีณาสวา
สมนฺตา โลกपालา จ
อินทา เทวาชพรหมกา
เอเตสึ อานุภาเวน
สพฺเพ ภยอุปฺททวา
อนเกา อนฺตรายาปี
วินสฺสนตุ อเสสโตฯ

ขอเชิญพระคุณพระพุทธเจ้า	ประดิษฐานบนศีรษะของข้าพเจ้า
ขอเชิญพระคุณพระสารีบุตร	ประดิษฐานบนบ่าขวา
ขอเชิญพระคุณพระโมกคัลลานะ	ประดิษฐานบนบ่าซ้าย
ขอเชิญพระคุณพระไตรปิฎก	ประดิษฐาน ณ เบื้องหน้า
ขอเชิญพระคุณพระอานนท์	ประดิษฐาน ณ เบื้องหลัง
ขอเชิญพระคุณพระชีนา-สพเจ้า	ประดิษฐานในทิศทั้ง ๔
ขอเชิญพระคุณท้าวจตุโลกบาล คุณพระอินทร์ เทวดา และพระพรหมประดิษฐาน	

ในที่โดยรวม

ด้วยอานุภาพ แห่งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และเทพเจ้าผู้วิเศษ ทรงปกป้อง
รักษาภัยและอุปัทวันตรายทั้งมวลจงพินาศเสื่อมสูญไปโดยไม่เหลือฯ

พบอยู่ในหนังสือพระราชหัตถเลขา ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมากับ
สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จารึกพระนาม หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล
ที่ห้องสมุดคิศวารกุมาร (วังวรดิศ)

บันทึกเหนือลงมาจากพระคาถา

ชมรมที่ปรึกษาอาวุโส ได้รับความเมตตาจาก พลตรีหม่อมราชวงศ์ สังขดิศ ดิศกุล นอกจากจะรับเป็นที่ปรึกษาของชมรมฯ แล้ว ยังให้สถานที่ทำห้องประชุม คือ อนุญาตให้ใช้ห้องสมุด “ดิศวรกุมาร” โดยเสมอมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๘ และ ห้องสมุด “ดิศวรกุมาร” ยังเป็นที่ตั้งของสมาคมประวัติศาสตร์ไทยในพระอุปถัมภ์ฯ ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี นอกจากนี้ชมรมฯ ยังเป็นที่ตั้งสาขาของสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ เขตป้อมปราบฯ อีกด้วย

ภายในห้องสมุดดังกล่าว เต็มไปด้วยหนังสือหลากหลายที่เก็บไว้ในตู้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยก็มี ที่อยู่ภายนอก วางไว้ตามชั้นหนังสือก็มีมาก

สมาชิกส่วนใหญ่ของชมรมฯ จะเป็นผู้สูงอายุ ที่มีประสบการณ์และคุณวุฒิสูง สมาชิกมีประมาณ ๑๐๐-๑๕๐ ท่าน แต่ละครั้งจะมีสมาชิกร่วมประชุม ๒๕-๔๐ ท่าน และมีวิทยากรบรรยายให้ความรู้ในสาขาต่าง ๆ ซึ่งวิทยากรอาจจะเป็นสมาชิกของชมรมฯ เอง หรือเชิญมาจากภายนอก ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย การประชุมเสวนาและร่วมสังสรรค์กันจะเป็นวันพฤหัสบดีที่ ๒ และ ที่ ๔ ของทุกเดือน โดยมีศาสตราจารย์ ดร.ประดิษฐ์ เชี่ยวสกุล เป็นประธานชมรมฯ

เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๔๑ เป็นวันประชุมเสวนาของชมรมฯ สมาชิกที่มาประชุมนอกจากจะสังสรรค์กันตามปกติแล้ว ก็จะหาหนังสือที่วางไว้บริเวณนั้นหยิบฉวยได้ง่ายมาอ่านก่อนถึงเวลาประชุม

มีสมาชิกรายหนึ่ง กำลังอ่านหนังสือพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมากับ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส มีของสอดอยู่ในหนังสือดังกล่าวปลิวหล่นออกมา พบว่าเป็นซองจารึกพระนามหม่อมเจ้าหญิง พูนพิศมัย ดิศกุล ปรากฏเป็นลายพระหัตถ์เขียนเป็นพระคาถา ดังได้นำมาแสดงไว้หน้าบันทึกนี้ และแผ่นพระคาถาดังกล่าวได้ปลิวหล่นออกมาและอ่านพบว่า พระคาถาป้องกันภัยอันตราย มีใจความกระชับรัด จึงขอกัดออกมาให้ชัดเจนได้นำมาสดตั้งแต่วันที่ได้รับเป็นต้นมา

ในความรู้สึก มีความปิติยินดีเป็นอย่างยิ่ง ท่านหญิงคงจะทรงทราบโดยญาณวิถึว่า ข้าพเจ้าชอบสวดมนต์ จึงได้ทรงกรุณาประทานมาให้ด้วยเหตุอัศจรรย์ เพราะได้บทธสวดมนต์เพิ่มเติมมาอีกหนึ่งบท และข้าพเจ้าใคร่ขอประทานอภัยให้ ทรงพระกรุณาอนุญาตนำมาเผยแพร่ เพื่อให้ท่านผู้ที่สนใจนำไปสวดเป็นประจำ อาจจะช่วยปกป้องคุ้มครองภัยอันตราย และให้อยู่เย็นเป็นสุขตามชื่อ “พระคาถา” ได้

เรณู กิ่งกาญจนา เลขานุการชมรมฯ

๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๑

ห้องสมุดกระทรวงมหาดไทย

044912

ที่ระลึกงานเปิดพระอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้า...